

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İBN CÜBEYR VE İBN FAZLAN
SEYAHATNAMELERİNDE SOSYOLOJİK
UNSURLAR**

Musa BAKIRCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Köksal ALVER**

Konya-2017

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa BAKIRCI
	Numarası	144205001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Köksal ALVER
	Tezin Adı	İBN CÜBEYR VE İBN FAZLAN SEYAHATNAMELERİNDE SOSYOLOJİK UNSURLAR.

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **İBN CÜBEYR VE İBN FAZLAN SEYAHATNAMELERİNDE SOSYOLOJİK UNSURLAR.** başlıklı bu çalışma 03/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler
Prof. Dr. Köksal ALVER	Danışman
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali AYDEMİR	Üye
Yrd. Doç. Dr. İbrahim NACAĞ	Üye

İmza

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa BAKIRCI
	Numarası	144205001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Köksal ALVER
Tezin Adı	İBN CÜBEYR VE İBN FAZLAN SEYAHATNAMELERİNDE SOSYOLOJİK UNSURLAR.	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
Musa BAKIRCI

İÇİNDEKİLER

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	ii
Bilimsel Etik Sayfası	iii
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT VE SEYAHATNAMELER	3
1.1. SEYAHAT KAVRAMI	3
1.1.1. Seyahatnamelerin önemi	4
1.1.2. Seyahat nedenleri	6
1.1.3. Seyahatname türleri.....	8
1.2. ARAP SEYYAHLARIN SEYAHATNAMELERİ.....	10
1.3. ORTA ÇAĞ'DA SEYAHAT	11
1.4. SEYAHAT VE DİN	12
1.5. SEYAHAT VE SOSYOLOJİ.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

İBN CÜBEYR VE SEYAHATNAMESİ.....	18
2.1. İBN CÜBEYR VE HAYATI	18
2.2. SEYAHATNAME İÇERİĞİNE BİR BAKIŞ	19
2.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM.....	23
2.3.1. Âdetler ve Gelenekler	23
2.3.2. Törenler	28
2.3.3. Giyim ve Kuşam Kültürü	30
2.3.4. Sosyal Yapılar	31
2.4. DİNÎ HAYAT.....	32
2.4.1. Dini yapılar	32
2.4.1.1. Türbeler, Peygamber ve Evliya Kabirleri ve Kutsal Mekânlar	32
2.4.1.2. Cami, Mescit, İmaret ve Vakıflar	35
2.4.1.3. Mescid-i Haram ve Zemzem Kuyusu	36
2.4.2. Vaaz, İlim ve İrşad Meclisleri.....	37

2.5.SEYAHATNAMEDE ZİKREDİLEN BAZI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....	40
2.5.1. Selâhaddîn-i Eyyûbi.....	40
2.5.2.Mekke Emiri Müksir.....	43
2.5.3.Hayırsever Bir İnsan: Cemalettin.....	44
2.5.4.Emir Seyfülislam.....	45
2.5.5.Melike Hatun.....	45
2.5.6.Kral William.....	46
2.5.7. Halife Nâsır-Lidînillâh.....	49
2.5.8 Seyyid Ebu'l Kasım bin Hammud (İbnu'l Hacer).....	49
2.6.SEYAHATNAMEDE GEÇEN BAZI HALK TOPLULUKLARI.....	51
2.6.1.Ayzab Halkı.....	51
2.6.2.Serv Kabileleri.....	51
2.6.3.İraklı Acemler.....	52
2.6.4. Kürtler.....	53
2.6.5.Muvahhidler.....	54
2.6.6.Lübnan Dağı Hristiyanları.....	54
2.6.7. İsmaililer.....	55
2.7.YOLCULUKTA ÇEKİLEN MEŞAKKATLER VE YAŞANAN ZORLUKLAR	56
2.8.SEYAHATNAME İŞİĞİNDA MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN MÜNASEBETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	57
2.9.SEYAHATNAMEDE ZİKREDİLEN BAZI KENTLER ÜZERİNE.....	60
GÖZLEMLER.....	60
2.10.SEYAHATNAMEDE GEÇEN İLGİNÇ HİKÂYELER.....	65
2.11.SEYAHATE KONU YERLER İLE İLGİLİ YÖNETİM VE ADALET ANLAYIŞI.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN FAZLAN VE SEYAHATNAMESİ.....	71
3.1.İBN FAZLAN VE HAYATI.....	71
3.2.SEYAHATNAME İÇERİĞİNE BİR BAKIŞ.....	72
3.3.SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM.....	73
3.3.1.Adetler ve Gelenekler.....	74
3.3.2.Törenler.....	78

3.3.3.Giyim ve Kuşam Kültürü.....	80
3.3.4.Temizlik Kültürü.....	81
3.3.5. Yiyecek ve İçecek Kültürü.....	81
3.4.İKLİM VE BİTKİ ÖRTÜSÜ	82
3.5.İNANÇLAR VE YANSIMALARI	83
3.6.YASAKLAR VE CEZALAR	86
3.7.SEYAHATNAMEDE GEÇEN BAZI İLGİNÇ OLAYLAR.....	87
3.8.YÖNETİM KÜLTÜRÜ	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ.....	101

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa BAKIRCI
	Numarası	144205001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Köksal ALVER
	Tezin Adı	İBN CÜBEYR VE İBN FAZLAN SEYAHATNAMELERİNDE SOSYOLOJİK UNSURLAR.

ÖZET

Çalışmamızda seyahat kavramına açıklık getirilmeye çalışılmış, Seyyah İbn Cübeyr ile Seyyah İbn Fazlan'a ait seyahatname içeriklerindeki sosyolojik unsurlar irdelenmiştir. Her iki seyahatnamenin sosyolojik unsurlar bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Seyyah aktarımlarında dikkat çeken insan unsuru ile ilgili karşılaşma ve etkileşimler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Seyahatnamelere ilişkin olarak yapılan metin incelemeleri sonunda birbirinden farklı olan toplumların kültürleri yansıtılmaya çalışılmış, toplumsal ilişkilere değinilmiş ve kişiler arasındaki sosyal münasebetler aktarılmıştır. Gezilen coğrafyalardaki dini yaşam ile ilgili örnekler dini hayat başlığı altında incelenmiştir. Toplum ve kültür ilişkisi üzerinden hareketle kişiler arasındaki sosyal münasebetler yorumlanmaya çalışılmıştır. Kentler ayrıntılı bir şekilde anlatılmış ve ilginç yönlerine dikkat çekilmiştir. Coğrafyaya göre farklılık gösteren toplumların öne çıkan özellikleri ve eğilimleri üzerinde durulmuştur. Seyyahların gezdiği ülkelerdeki örf ve adetler, törenler, toplumsal aktörler, inançlar ve kültürler ile ilgili aktarımlar incelenmiş ve yorumlanmıştır. İnsanların davranışlarını düzenleyen toplumsal ilişkilere sınırlar koyan aynı zamanda denetleyici özellikleri olan sosyal normların toplum üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır. Ülkelerin yönetim kültürleri ile idarecilerin yönetim usulleri hakkında bilgiler verilmiştir. Toplumı yönlendirmede etkili olan ve toplum açısından değer ifade eden bazı toplumsal tiplerin özelliklerine değinilmiştir. Toplumda yaşanmış olan ve dilden dile dolaşan bazı ilginç hikâyeler sosyolojik açıdan değer taşıdığından araştırmaya dahil edilmiştir.

Anahtar sözcükler : Seyahat, Seyahatname, Seyahat ve Sosyoloji, İbn Fazlan, İbn Cübeyr

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Musa BAKIRCI
	Numarası	144205001015
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Köksal ALVER
	Tezin Adı	SOCIOLOGICAL ELEMENTS IN THE TRAVELOGUES BY IBN CUBEYR AND IBN FAZLAN

ABSTRACT

In our study, we tried to clarify the concept of travel, sociological elements in the content of travelogues belong to Seyyah İbn Cübeyr and Seyyah İbn Fadlan are explicated. Both travelogues seem to have a rich content in terms of sociological elements. Evaluations were made on the encounters and interactions in the travelogues.

As a result of the text examinations made on the travelogues, the cultures of different societies were tried to be reflected, social relations were mentioned and social relations between people were transferred. Examples of religious life in the geographical areas are studied under the heading of religious life. Social relationships between people and society have been tried to be interpreted through social and cultural relations. The cities are described in detail and their interesting aspects are pointed out. It focuses on the prominent features and tendencies of societies that differ according to geography. The customs and traditions, ceremonies, social actors, beliefs and cultures in countries visited by travelers have been examined and interpreted. Emphasis has been placed on the effects of social norms, which have supervisory characteristics at the same time that regulate people's behavior and put limits on social relations. Information was provided on the management cultures of the countries and administrative procedures of administrators. The characteristics of some social types that are effective in directing society and expressing value in society are mentioned. Some interesting stories in society are included in the survey because of their sociological worth.

Key Words: Travel, Travelogue, Travel and Sociology, İbn Fazlan, İbn Cübeyr

ÖN SÖZ

Bu çalışmamızda seyahatnameler arasında önemli bir yer tutan iki seyahatname üzerinde inceleme yapılarak bu seyahatnamelerde mevcut olan sosyolojik unsurlar irdelenmiştir. Sosyoloji bilimi topluma dair her şeyi araştırma ve inceleme iddiasında bulunan bir bilim dalıdır. Bu nedenle seyahatnamelerde sosyoloji bilimi açısından kıymet ifade eden çok malzeme mevcuttur. Bu yönüyle araştırma konusu yapılan iki seyahatnamemiz de çok önemli seyahatnamelerdir. Bu seyahatnameler Orta Çağ dönemine (X. ve XII. Yüzyıl) aittir. Dolayısıyla her iki seyahatname kendisinden sonra yazılan diğer seyahatnamelere öncülük etmiş sayılabilirler. Seyahatnamelerde inceleme konusu edilen toplumlar ve mekânlar birbirinden farklı ve içerik yönünden zengindir. Seyahatnamelerde verilen bilgilerin bugün ile mukayesesi yapıldığında toplumların nasıl çevrildiği ve sosyal yapıdaki değişim hakkında önemli veriler elde edilebilmektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde seyahat kavramına açıklık getirilmiş, seyahatnamelerin önemi üzerinde durulmuş, Orta Çağ'daki seyahatlerin zorluklarına ve bu seyahatlerin hangi koşullarda gerçekleştiğine değinilmiştir. Seyahat ile Din, Seyahat ile Sosyoloji ilişkisine temas edilmiş bu konuda açıklamalar yapılmıştır.

İkinci bölümde İbn Cübeyr'in seyahatnamesi, üçüncü bölümde ise İbn Fazlan'ın seyahatnamesi incelenmiştir.

Başta araştırma boyunca yaptığı yönlendirmeler ve sağladığı katkılarla desteğini hiçbir zaman üzerimden eksik etmeyen vefa ve gönül insanı saygıdeğer hocam Prof. Dr. Köksal Alver beyefendi'ye şükranlarımı arz ediyorum. Ortaya bir yapıt çıkmış ise bu başarıyı şahsımı teşvik etmelerinden dolayı en çok ona borçluyum. Yine çalışma boyunca yapıcı tenkitleriyle nasıl bir yol izlemem gerektiği hususunda güzel fikirlerini esirgemeyen Sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir beyefendi'ye de teşekkürlerimi sunuyorum. Sağ olsun kendileri ilk günden bu yana gösterdiği ilgi ve desteği sonuna kadar sürdürmüştür. Ayrıca Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümünde görev yapan tüm kıymetli hocalarıma ve güzide personeline, özellikle derslerindeki güzel sunumu ve birikimiyle kendisinden istifade etme imkânı bulduğum muhterem hocam Prof. Dr. Mahmut Atay beyefendi'ye de en derin kalbi muhabbetlerimi sunuyorum. Son olarak aile efradımın, mesai arkadaşlarımla ve yakın dostlarımla haklarını teslim etmek isterim.

GİRİŞ

İnsanın hayatla ilişkisini seyahat kavramı üzerinden yorumlamak mümkündür. İnsan, dünyaya gelişinden ölüme kadar uzanan süreçte seyahatle içli dışlıdır. Göz, insanın dünyaya açılan penceresidir. Bakmak, insanın merakını kamçılayan bir eylemdir. Bakan insan görür, düşünür ve araştırır. Kafasında uçuşan sorulara cevaplar arar. Her şeyi daha yakından incelemeye yeltenir. Bu sırada insanın muhakeme edebilme yeteneği gelişir. Hayranlıkla seyre daldıklarını beynine nakşeder. Ayrıntıları yakalamaya başlar. Farklı olanı keşfeder. Bu keşif sonunda feyz aldıkları, ona tekâmül yolunu açar. Sonunda kendi benliğini keşfetmeye başlar. En önemlisi kendini tanır ve içsel bir inkişaf süreci geçirir. Seyahat kavramının anlamına uygun olarak suyun akıp gitmesi gibi insan da hayat koridorunda akar ve gider. Nihayetinde bu akış boyunca karşılaştığı tüm sorunları hayat yolculuğunda elde ettiği fazilet ve irfan birikimi ile aşmaya çalışır.

Seyahat, insanın hayata açılan tüm pencerelerini açık tutar. Hayatı renklendirir. İnsanın vizyonunu geliştirir. İnsanı hayata salt akıl penceresinden bakma ameliyesinden kurtarır. Gönül gözünü harekete geçirir. İnsana sanatçı duyarlılığı kazandırır. Hayatın bütün bileşenlerini tanıma ve kavrama kapasitesi kazandırır. Seyahat, bir insan için neredeyse zorunlu bir ihtiyaç haline dönüşür.

Bu çalışmamızın birinci bölümünde seyahat kültürünün insan hayatına kattığı değerlerin iyi anlaşılabilmesi için seyahat ve seyahatname olgusu üzerinde durulmuştur. Seyahat olgusunun belleklerde çağrıştırdığı kavramlar üzerinde analizler yapılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde ise seyyah İbn Cübeyr ile seyyah İbn Fazlan'ın seyahatnamesi üzerinde metin incelemesi yapılarak seyahatnamelerdeki sosyolojik unsurlar irdelenmiştir.

Araştırmada seyyahların zihin dünyalarını çevreleyen bakış açısına ilişkin ana karakterin dinle ilintili olması nedeniyle seyyah aktarımlarının da bu duruma göre şekillendiği tespit edilmiştir. Seyyah muhayyilesinde hayat bulan yorumların seyyahın yaşam tarzı ve yetiştiği ortamla doğrudan irtibatlı olduğu görülmüştür.

Aktarım içeriğindeki tespitler ve yorumlar, seyyahın zihin haritasını kuşatan bakış açısının bir ürünüdür. Bu nedenle her iki seyyahın da ilim adamı olması, seyahatnamelerdeki konuları temellendiren ana argümanın din unsurundan beslenmesine imkân sağlamıştır.

Çalışma sonunda Orta Çağ dönemine ait bu iki seyahatnamenin hak ettiği ilgiyi görmediği kanaati oluşmuştur. Literatür taraması sırasında bu iki seyahatnameye temas eden kaynakların azlığı dikkat çekmiş ise de seyahatname içeriklerinde sosyolojik olarak kıymet ifade eden unsurların tespiti ve tasnifi cihetine gidilmiştir. Çalışmanın en önemli yönlerinden biri tespit edilen bu unsurların günümüz toplumlarında da yerini koruduğu gerçeğidir. Araştırma, amaç olarak Orta Çağ dönemine ait toplumsal yapıyı ve kültürü yansıtmaya gayreti gütmüştür. İki seyahatnamenin birlikte aynı çalışmaya konu edilmesi Orta Çağ'a ait olan ve birbirinden farklı toplum katmanları arasında mukayeseye olanak sağlaması bakımından isabetli olmuştur. Araştırmada literatür taraması ve doküman analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasında ise yerli bilim adamlarının makaleleri etkili olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT VE SEYAHATNAMELER

1.1. SEYAHAT KAVRAMI

Seyahat kelimesi seyh kökünden türemiş bir kelimedir. Suyun yeryüzünde sürekli akması anlamına karşılık gelen “seyh” kelimesi seyahat kavramını doğurmuştur. Bu kavramdan genellikle " yolculuk" manası anlaşılmaktadır. Rihle, seyr ve sefer kelimeleri de seyahat kavramı ile yakından ilişkilidir. Son döneme ait olan yeni sözlüklerde ise seyahat kavramı " Planlı ve amaçlı yolculuk" şeklinde tanımlanmıştır (Çağrı, 2009:7). Seyahatin özünde, planlanmış ve amacı belirlenmiş bir yolculuk vardır. Plan ve amaç üzerine bina edilmemiş bir seyahatin derinliği olamaz. Amacı iyi belirlenmemiş bir yolculuk gezginin zihin dünyasında hedefine ulaşmış bir yolculuk olarak değerlendirilemez. Bu nedenle öncesinde tasarlanmış ve planlanmış bir yolculukta ihtiyaç hissedilen her türlü hazırlık'ın, gezginin zihin haritasında kendisine iyi bir yer bulmuş olması gerekir (Andaç, 2011:58). Tasarlanmış bir geziye kendisini hazırlayan seyyah aslında gezeceği coğrafyalara yabancı sayılmaz. Çünkü seyyah, bu yolculuğu önce kendi zihin ve gönül dünyasında gerçekleştirmiştir. Seyyahın zihnen yapmış olduğu bu hazırlık zemininde hayat bulan düşünce iklimi ve kavrayış zenginliği, seyyaha her türlü yeniliği hazmetmeyi kolaylaştırmıştır.

Amacı belirlenmiş planlı bir seyahat sıradan değildir. Seyahat yapısal bir nitelik taşımaktadır. Bakıştaki derinlik ve yorumdaki kalite kendisini hissettirmelidir (Andaç, 2011.36). Herkes bakar ancak herkes baktığı şeyi yorumlama kapasitesine sahip olamaz. Bakışlar farklı olsa da bakışın kişilerde çağrıştırdıkları ile tanıklık edilen hadiselerin insan hissiyatında meydana getirdiği değişimler, bakış ve yorum farkını ortaya koymaktadır.

Alver'e göre (2011.74) Seyahat, bir yer ve mekân değiştirme eylemidir. Bu mekân değişimi insan hayatında başka değişimleri de tetikler. Mekân değiştirme eylemini ayrıcalıklı kılan şey, bu değişimin insana sağladığı faydalardır. Mekân değiştiren insanın zihin dünyasında oluşan olumlu hissiyatlar onu yaşamında mutlu kılar. Mekân değişikliği, stresin insan hayatında oluşturduğu tahribatları önler. Bu nedenle eskiler "Tebdil-i mekânda ferahlık vardır" sözü ile aslında bu duruma dikkat çekmiştir. Bu yönüyle seyahat, kadim kültürlerde insanı rahatlatan ve ona ferahlık veren bir ameliye olarak görülmüştür.

Seyahat etmek insan hayatına olumlu katkılar sunan bir eylemdir. Aslında insanın seyahatte kaybedeceği herhangi bir şey yoktur. Planlanmış bir seyahatte hedeflenen amaçlar yerine getirilmiş ise bu durum seyahat edenler açısından bir tazelenme ve yenilenme sürecini doğurur. Amacına ulaşmamış herhangi bir seyahatte dahi en büyük kazanım, seyahat sürecinin kişiye sağlamış olduğu ferahlık ve genişlik imkânıdır (Bayraktar, 2011: 85).

Bu kısımda amaç ile ilgili olarak şu tespiti yapmak gerekir: Bugünün seyahatleri geçmiş dönemlere kıyasla her ne kadar özel bir amaç ihtiva etmiyor gibi görünse de kişilerin sosyal hayatın keşmekeşinden kurtulmak amacıyla dinlenmeyi tercih etmesi dahi başlı başına bir amaç sayılabilir. Bu açıdan bakıldığında hiç bir seyahatin amaçsız olamayacağı ve muhakkak bir gayeyi taşıdığı fikri kendisine iyi bir yer bulmaktadır.

Seyahat kavramının dini terminolojide de önemli bir yeri vardır. Kuran-ı Kerimde Cenab-ı Hak, Rum Suresi 42. ayeti kerimede şu şekilde buyurmuştur: "Yeryüzünde bir gezin de bakın, bundan öncekilerin akıbeti nasıl olmuş? Onların pek çoğu müşrik idiler (Allah'a ortak koşarlardı). Ayetten de anlaşıldığı üzere Cenab-ı Hak, önceki kavimlerin uğradıkları acı sonu muhakeme edebilmeleri için müminlere yeryüzünde gezip dolaşmayı tavsiye etmektedir. Bu durumdan ibret alarak Allah'a yakın olmanın yollarını arayan ve Allah'ın zatıyla ünsiyet kurmak amacıyla kendisini dağlara ve vadilere atan insanın bu manevi seyahat sayesinde olgunlaşabileceğini söylemek mümkündür (Özgül, 2011,43). Ayete göre insana yeryüzünü gezmeyi tavsiye eden Allah, kavimlerin başlarına gelenleri muhakeme ederek bu durumdan ders çıkarmayı tavsiye etmektedir. Bu nedenle seyahat, manevi kemalâta yükselme yolunda önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir. Zaten hakikate giden yolda çekilen çileler ve halden hale geçmek suretiyle elde edilen makamlar "aşk" yolunda da çok büyük seyahatlerin vuku bulduğunu göstermektedir.

1.1.1. Seyahatnamelerin önemi

Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi yapısı hakkında bilgiler veren seyahatnameler, tarih boyunca çok önemli bir işlev üstlenmiştir. Bugüne kıyasla iletişim araçlarının gelişmediği eski toplumlarda büyük bir boşluğu dolduran seyahatnameler, insanların başka coğrafyaları tanımaları ve anlamalarında önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

Arapça gezmek anlamındaki seyahat ile Farsça risale, mektup anlamındaki “nâme” kelimesinden oluşan seyahat-name "gezi mektubu, gezi eseri" manası taşımaktadır. Arap edebiyatında ise seyahatname kelimesi için daha çok “rihle” kelimesi kullanılmaktadır (Çağrı, 2009: 9). Anlamı itibari ile seyahatname kısaca herhangi bir seyyahın gezmiş olduğu coğrafyalardaki izlenimlerini toplayarak yazı haline getirdiği metinlerdir (Yılmaz, 2013:588). Seyyahın konu ettiği coğrafyalardaki yaşam kültürleri, örf ve adetler, dikkat çekilen ve ilginç bulunan her şey seyahatnamede kendisine iyi bir yer bulur. Seyahatnamelerde sadece gelenekler ve görenekler yer almaz. Gezilen bu coğrafyalarda yaşayan halkların kurmuş oldukları devletlerin tarihi ile kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi hayata ilişkin tüm veriler de seyahatnamenin önemli konularındandır (Ağayev, 2010: 106).

Bu açıdan bakıldığında seyahatnameler neredeyse toplum adına önem arz eden her şeyi kayıt altına alan önemli kaynaklardır. Bir başka deyişle seyahatnameler toplumu rahatlıkla fotoğraflayabilen bir özelliğe sahiptir. Çünkü seyahatname içeriklerinde tarihsel dönemlerin iktisadi, siyasi, kültürel ve sosyal açıdan en gerçekçi ve ayrıntılı fotoğraflarını görmekteyiz (Yalsızuçanlar, 2011:57). Belki de yazıldıkları dönemi seyahatnameler kadar iyi yansıtan başka bir kaynak yoktur. Seyahatnameler ait olduğu dönemin aynası olarak nitelenirler. Bu açıdan seyahatnamelerin tarihi, coğrafi ve siyasi birer belge niteliğinde olduklarını kabul edebiliriz (Duman, 2011:157).

Seyahatnameler İslam tarihi ve kültürü araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Macit, 2012: 2816). Bugün bu alandaki çok önemli bilgileri seyahatnamelerden edinmekteyiz. İslam tarihinde yaşanan önemli hadiseleri tuttukları notlar ile yansıtan seyyahlar döneme ilişkin çok önemli verileri seyahatnameler ile gün yüzüne çıkartmışlardır. Kültür tarihi konusunda araştırma yapanların temel başvuru kaynağı olarak istifade ettikleri seyahatnamelerde ziyaret edilen ülkelerdeki insanlar, âdetler ve gelenekler hakkında bizzat gözlemlenen çok ilginç hadiseler mevcuttur (Yörükân, 2004:39). Seyahatnameler yazıldıkları döneme ilişkin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal tarih hakkında kıymetli bilgiler içermesi nedeniyle tarih araştırmacıları için de birinci elden kaynaklar olarak değerlendirilmişlerdir (Çetin, 2014: 31).

Seyahatnameleri sadece "baştan geçenleri" aktaran yapıtlar olarak görmemek gerekir. Seyahatte ön plana çıkartılan şey öncelikle "coğrafya"dır. Ancak coğrafya ile

bağlantılı olan iklim, insan, eser, yapıt, yol ve ulaşım, günlük hayat gibi pek çok başlık seyahatnamelerin diğer konularını oluşturmaktadır (Asiltürk, 2009:912). Bu nedenle seyyahlar sadece coğrafyayı anlatmakla yetinmemiş, seyahatnameyi ilgi çekici kılabilmek için gezilen ülkelerdeki insanlardan, adet, geleneklerden ve yaşanan ilginç olaylardan bahsetmişlerdir (Yörükân, 2004.39).

Seyahatnameleri ilgi çekici kılan unsurlardan biri de üslûptur. Seyahatname okuyucuda sıkıcı bir etki yapmamalıdır. İlginç ve dikkat çekici üslûptan yoksun bir seyahatname yeterince ilgi görmeyebilir. Seyahatname üslûbuyla okuruna, âdeta gezilen coğrafyalardaki havayı teneffüs ettirmelidir. Tasvirdeki ustalık okurda heyecan uyandırmalıdır (Maden, 2008:147). Bu yönüyle seyahatnamelerin edebiyata sağladığı katkının büyük olduğunu ifade etmek gerekir.

Seyahatnameyi okura sevdiren nedenlerden bir diğeri seyyahların daha çok kendi toplumlarında bulunmayan şeylerden bahsederek dikkat çekmeyi başarabilmeleridir (Asiltürk, 2009:913). Sanayi devriminden önceki dönemlerde imkân kısıtlılığı nedeniyle başka diyarlardan bihaber olan insanların bu konuda bilgi edinmelerini sağlayabilecek en önemli kaynaklardan biri seyahatnameler olmuştur.

1.1.2. Seyahat nedenleri

Seyahat nedenleri eski zamanlardan bu yana çağın gereklerine ve ihtiyaç çeşitlerine göre çeşitlilik göstermiştir. Bu çeşitliliğe rağmen seyahat nedenleri arasında değişmeyen tek unsur ise meraktır. Kuşkusuz insan bulunduğu yerin dışındaki başka mekânları gezip görmek ister. Dünyanın değişik yerlerinde yaşayan insanları ve yaşam biçimlerini merak eder. Bu merakı gidermek, bilinmeyi tanımak ve keşfetmek için değişik yollar arar (Maden, 2008: 148). İşte seyahatnameler bu yolların denenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Seyyahı harekete geçiren asıl şey meraktır. Merak ile amaç iç içedir. Alver'e göre (2011:74) seyahatin amacı öncelikle bizzat kendisidir. Seyhate çıkmayı istemek ve seyahate niyet etmek bir amacın gerçekleştiğine delalettir. Dolayısıyla seyahati istemek ile seyahatin amacı arasında çok ince bir çizgi olduğu söylenebilir.

Eski dönemlerde insanların keşfetmediği ve bilmediği çok yerler vardı. Bu yerlerin gizemi insanın merak duygusunu kamçılıyor ve keşif yapmayı zorunlu hale getiriyordu. Bu arzudan dolayı insanlar uzak ülkelere gittiler. Daha önce hiç

görmedikleri insanları ve yerleri tanıma fırsatı buldular. Seyahate ilişkin tuttıkları tüm kayıtlar seyahatname olarak ortaya çıktı. Bu nedenle seyahatnameler eski dönemlerin önemli bir iletişim unsuru olarak kabul edilmelidir (Maden, 2008: 148).

İnsanın özelliklerinden biri keşif yapan bir varlık olmasıdır. İnsanın keşif yapma arzusu seyahat denilen olguyu ortaya çıkarmıştır. İnsan aynı zamanda dinamik bir varlıktır. İçinde barındırdığı keşfetme arzusu sürekli hareket halinde olmayı, yenilenmeyi, değişmeyi ve değiştirmeyi zorunlu kılmıştır. (Alver, 2011:74).

İslam uygarlığına damgasını vurmuş seyahatlerin nedenini "öğrenme azmi" ile " bilgiye olan sevgi" kelimeleri izah edebilir. Bu amaçlar uğruna en çok seyahat edilen yerlerin başında Bağdat, Şam, Semerkant, Endülüs gibi ilim, irfan ve kültür merkezleri gelmektedir. Eskiden bu merkezlere yapılan yolculuklar aylarca süren meşakkatli yolculuklardı. Bu seyahatler çok zor şartlar altında yapılmakta ve büyük hayati riskler taşımaktaydı. Bu tehlikeli yolculukların göze alınmasının nedeni ise ilme verilen önem ve bilmeye duyulan sevgiydi (Taşdelen, 2011: 40).

Tarih boyunca gerçekleştirilen seyahatlerin nedenleri üzerine çok şey söylenebilir. Kutsal yerleri ziyaret etmek, doğal güzellikleri ve tarihi eserleri görmek değişik kültürlerle ait örf ve adetleri bilmek, şifa bulmak, huzur bulmak, iş ya da hayat kurmak, ilim aramak ya da mürşit bulmak seyahatin birçok nedeninden bazılarını oluşturur. İnsanlığın kaderini derinden etkileyen göçler, savaşlar, coğrafi keşifler ve çeşitli misyonerlik faaliyetleri de bu nedenlere eklenebilir. Nitekim seyahat ile insan ihtiyaçları arasında sağlam bir ilişki mevcuttur (Duman,2011:151). İnsanın her türlü ihtiyacı seyahat nedenini belirleyen ölçütler arasındadır. Seyahatin bizzat kendisi de bir ihtiyaçtır. Ayrıca ihtiyaçların giderilmesi noktasında önemli bir araçtır. Bu nedenle seyahatlerin siyasî, ilmî, edebî, dinî ve ticarî alanlar olmak üzere hemen hemen hayatın her alanındaki ihtiyaçlar ile güçlü bir irtibatı olmuştur. Seyahatnamelerde tarihçilere, coğrafyacılara, sosyal bilimcilere, ekonomistlere, edebiyat ve din tarihçilerine yarayan pek çok bilgi mevcuttur (Yazıcı, 2007:104).

Seyahatnamelerin yazılmasında diplomatik görev, hac, misyonerlik faaliyetleri, ticari seyahatler, askeri seferler ve bilimsel faaliyetlerin çok etkisi olduğu görülmüştür (Yılmaz, 2013: 595). Bugün yapılan seyahatler ile geçmişte yapılan seyahatler arasında derin farklar bulunmaktadır. Eskiden seyahatler başlı başına bir amaç için yapılırdı. Bu uğurda dağlar, çöller, denizler aşılar ve yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve

göreneklele tanışılırdı. Geçmişte eşsiz ve önemli bir olay olan seyahat, bu gün bir alışkanlığa dönüşerek neredeyse hayatın zorunlu bir parçası hâline gelmiştir. Daha önce de değinildiği üzere seyahatler, insanın zorunlu ihtiyaçlarını giderme adına elzem bir mahiyet arz etmiştir. Bu nedenle günümüzde insanların çoğu kısa ya da uzun süreli olarak seyahat eder durumdadır. Bu seyahatlere insanlar yalnızca gezmek için değil iş gereği, aile ziyaretleri, kültür, spor, dinlenme ve tatil amacıyla ya da inceleme gezileri gibi nedenlerle çıkmaktadır. Seyahat sebepleri ve imkânları artmasına rağmen artık geçmişin o büyük seyyâhlarına pek rastlanmamaktadır (Şirin, 2012: 22). Düne kıyasla bugünkü seyahat nedenlerinin değişime uğramasında merak unsurunun azalması ileri sürülebilir. Zira geçmişte insanları harekete geçiren en önemli etken merak duygusuydu. Görsel iletişim araçlarının gelişmesi bu duygunun dumura uğramasına neden olmuştur. Dolayısıyla bugün insanların merak ettiği şeylere rahatlıkla ulaşabilmeleri seyahatlere sıradan bir nitelik kazandırmıştır. Bugün'ün gezginleri daha çok tarihlerini bilmek, görmek, yabancı yerleri keşfetmek, öğrenmek gibi amaçlarla yolculuk yapmaktadırlar (Şahin, 2015:8). Bu yolculuklarda edinilen birikim ise düne nazaran sıradanlaşmıştır. Seyahatten alınan haz ise geçici bir hale dönüşmüştür. Eski seyahatlerin insanlığın bilgi hazinesine sunduğu katkı bugüne kıyasla daha fazla olmuştur.

1.1.3.Seyahatname türleri

Seyahat türleri amaca göre şekillenmiştir. Geçmişte yapılan seyahatlerde amaç daha çok belirgindir. Bu kısımda seyahatlerin hangi amaçlarla gerçekleştirildiğine dair tür saptaması yapılacaktır. Kaynaklarda amacı bakımından yapılan çok farklı seyahatler zikredilmektedir. Bunlardan en çok zikredilene ilim tahsili için yapılan seyahatlerdir. Hz. Peygamber, çeşitli hadislerinde ilim tahsili için seyahate çıkmanın önemini ifade etmiştir (Çağrııcı, 2009:8). İslam dini ilme çok önem verdiği gibi ilmin önünü açacak her türlü imkânı da değerli kılmıştır. İlim uğruna katedilen mesafelerin uzunluğu ve imkânların kısıtlılığı nazara alındığında bu seyahatlerin ne kadar kıymetli olduğunu anlamak mümkündür. Çünkü herhangi bir şeyin kıymeti onu elde edebilmek için verilen mücadele ile anlaşılabilir. Bu nedenle ilim uğruna yapılan zorlu yolculuklar, seyahat türleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

İlim uğruna çıkılan seyahat türünün en önemlisi ise dil eğitimi için yapılan seyahattir. Arap dil bilimcileri fasih Arapça'yı birebir gözlemlemek suretiyle

bedevîlerin ağızından dinleyip öğrenmek için uzun yolculuklar yapmışlardır. Bu tür seyahatler, başta Kur'an olmak üzere temel İslâmî kaynakların doğru anlaşılması ve yorumlanması ihtiyacından kaynaklanmıştır. Ayrıca ibadet maksadıyla yapılan seyahatler de önemlidir. İbadet maksadıyla yapılan seyahatlerin başında ise hac yolculuğu gelir. Cihad yolculuğu da bu çerçevede zikredilebilir (Çağrı, 2009:8). Hac yolculukları, insanlık tarihindeki en anlamlı seyahatlerin başında gelmektedir. Geçmişin ulaşım koşulları düşünüldüğünde neredeyse bir ömür boyu bunun hazırlığı yapılır, bunun için imkân hazırlanır. Hac, ibadet olarak belli bir zaman ve belli bir mekânla sınırlıdır. Müslümanlar hac yolculuğunu bir şölene çevirmiştir. İslam dünyasının belli başlı kentleri, yolun uzatılması pahasına ziyaret güzergâhına eklenmiştir. Türkistanlılar İstanbul'a bu vesile ile gelmiş; Anadolu'dakiler Bağdat, Şam ve Kudüs'e yollarını bu vesile ile düşürmüştür (Bayraktar, 2011: 85). Dolayısıyla hac yolculuğu tarih boyunca neredeyse kadim bir kültürün etkinlik dolu bir şölenine dönüşmüştür. Bu kutsal yolculuk aynı zamanda İslam medeniyetinin bir seyahat medeniyeti olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir.

Tasavvufî seyahat ise burada zikretmemiz gereken bir başka seyahat türüdür. Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim'in Kehf sûresinde geçen ve Hz. Mûsâ'nın, hakikat bilgisine ulaşmak için yanında bir gençle birlikte seyahate çıkmasını anlatan kıssa, sûfilere ilham kaynağı olmuştur. Tasavvufî hayat Allah'a doğru bir yürüyüştür. Bu yürüyüşü kutsal ve çekici kılan şey ruhun kendisini Allah'a yakın kılma arzusudur. Farklı yolların izlenebildiği bu yolculuk sırasında çeşitli yerlerde konaklayıp mânevî mertebeler elde eden sâlik, bu yolculuk sonunda Allah'a ulaşır. Tabakat ve menâkıb kitaplarında sürekli gezmelerinden dolayı abdal, derviş gibi isimlerle de anılan birçok sûfinin ruhsal gelişme ve yücelmenin sırrını seyahatte aradığı; uzak diyarlardan, Endülüs'ten Mekke, Medine, Kudüs gibi mâneviyat ikliminin yakından hissedildiği yerlere gelerek buralarda tasavvufun ünlü şahsiyetleriyle görüşüp onların mârifet birikiminden yararlanmak veya ölmüş olanların kabirlerini ziyaret edip ruhanîyetlerinden istifade etmek için çileli yolculuklar yaptığı, zühd ve riyâzet uğruna uygun ortamlar olan dağlarda, çöllerde yaşadığı anlatılmaktadır (Çağrı, 2009:9). Bu nedenle tasavvufî seyahat salık için vazgeçilmezdir. Özlemiyle yanıp tutuştuğu mürşidini ziyaret etme isteği salık'ın hayallerini süsler. Salık irşat olmak için yola koyulur ve bu seyahatte attığı her adım için fazilet ve hayır elde ettiğine inanır. Seyahatin içsel bir türü olarak sefer, seyrin

insanın iç âleminde 'kendinden kendine' ilkesiyle gerçekleşmesidir. Bu bağlamda değerlendirme yapmak gerekir ise mesela Kur'an okuyanın kalbine her an yeniden sefer eder. “Ayetlerimizi, nefislerinizde ve ufuklarda seyrettireceğiz” (Fussilet.41/53) ayetindeki 'seyr' hem sefer etmek hem izlemektir (Yalsızuçanlar, 2011:58).

Ayrıca bütün bunların dışında bu kısımda coğrafya, tarih ve kültür konularında bilgi toplamak için yapılan seyahatleri de zikretmek gerekir. Bu seyahatler daha önce vurgulandığı üzere ilim öğrenme ve öğretme yanında ülkelerin coğrafi özellikleri, tarihleri, siyasî, idarî, ekonomik ve sosyal durumları, dinî ve ahlâkî özellikleri vb. konularda bilgi toplama gibi daha geniş amaçlarla yapılan seyahatlerdir (Çağrı, 2009:9).

1.2. ARAP SEYYAHLARIN SEYAHATNAMELERİ

Seyahatnamelere en çok önem veren milletlerden biri Araplar olmuştur. Araplar İslamiyetten önce de dünyanın değişik yerlerine seyahatler yapmışlardır. Seyahat edebiyatı kavramı Arap edebiyatına Batı'dan geçmiştir. Bu kavram, XIX. asrın yarısından başlayarak Fransızca, İngilizce ve başka dillere çevrildikten sonra Arap edebiyatında kullanılmaya başlamıştır (Yazıcı, 2007:99).

Seyahate bu denli önem veren Araplar, çöllerde kaplı bölgelerde yaşıyorlardı. Geçimlerini büyük oranda ticaretle uğraşarak sağlıyorlardı. Arapların seyahatleri sırasında tespit ettikleri, kuyular, kaynaklar, vahalar ve otlakların mevkileri kendileri için hayati bir önem taşıyordu (Yörükân, 2004:22). Bu nedenle bu yerleri kayıt altına alarak yer tespiti yapmak ihtiyacını hissetmişlerdi.

Tarihi kayıtlarda Arap ülkelerinden başka ülkelere seyahat yapıldığı bilgileri mevcuttur. Özellikle VII. asırdan itibaren Araplar siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerle diğer milletlerle hem seyahatler hem de çeşitli heyetler vasıtasıyla irtibat kurmuşlardır. Arapların komşuları ile ilgili önemli bilgileri elde etmeleri bu irtibatlar vasıtasıyla olmuştur (Yazıcı, 2004:101). İslamiyetten sonra ise durum biraz daha farklılaşmıştır. İslamiyetle birlikte Müslüman Araplar din, çevre, idare, ticaret ve askeri seferler gibi birtakım saikler nedeniyle bazı temel coğrafi bilgilere ihtiyaç duymuşlardır. Bu aşamadan sonra Araplar açısından daha şümulü bir coğrafi bilgilenme süreci başlamıştır. Özellikle fethedilen yerlerde idarenin tesisi ve gelirlerin sağlıklı toplanabilmesi için o bölgenin iyi tanınması gerekmektedir. Hakimiyet kurulan

alanlarda yürütülen ticari faaliyetler ve farklı kültürlerle kurulan temaslar coğrafi bilgilenme sürecini zorunlu kılmıştır (Yörükân, 2004:22). Arapların fethettikleri yerler dini ve kültürel açıdan birleştirilmiştir. Sonrasında bu bölgelerin iyi bilinmesi ve tanıtılması ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle de bazı yazarlar, şehirler, bölgeler, bu yerlerin yolları ve vergisi hakkında bilgi vermek için kitaplar hazırlamıştır (Yazıcı, 2007:105). Bu kitaplar bir nevi yol rehberi görevini görmüştür. Kitaplardaki bilgiler daha sonraları seyahate çıkanlara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Mesela bu kitaplarda Araplarca fethedilen ülkelerdeki Müslümanların hacca güvenle gitmelerinin sağlanabilmesi için hangi yolların ve konaklama yerlerinin uygun olduğu, izlenen güzergâhlar ve buradaki yerleşim alanları hakkında genişçe bilgiler verilmiştir (Yazıcı, 2007:106). Arap seyyahların bu seyahatnamelerinin en büyük faydalarından biri dil bilimi açısından Arap edebiyatına sağladığı büyük katkılar olmuştur.

1.3.ORTA ÇAĞ'DA SEYAHAT

Müslüman seyyahlar, Orta Çağ'da çok çeşitli yerlere seyahatler düzenlemiş bu seyahatler sonucunda elde edilen bilgi ve deneyimler insanların istifadesine sunulmuştur. Müslüman seyyahlar bu dönemde çok aktif ve macera sever bir tutum sergilemişlerdir. Farklı toplumların kültürü, ilim, sanat ve ilgi çeken pek çok şey incelenmiş ve notlar alınmıştır. Hatta bazı Müslüman seyyahlar, çok daha önce, adeta arkeologlar gibi birçok antik kenti ve mezarlıkları dolaşarak bu alanları çok detaylı şekillerde tanımlayan çalışmalar yapmışlardır (Tekin, 2014:752).

Orta Çağ'da seyahati önemli kılan saiklerin başında alimlerin ilme olan tutkusuna gelmektedir. Hz. Osman döneminde sahabeler çok farklı bölgelere gitmişler ve o yerleri kendilerine mekân kılmışlardır. Sahabelerin yerleştikleri merkezler ilim havzasına dönüşmüştür. Zamanla hadislerin kaybolma tehlikesi, Müslümanları büyük bir endişeye sevk etmiş henüz sahabeler hayatta iken Müslümanları hadislerin peşinden koşmaya zorlamıştır. Bu uğurda uzun soluklu seyahatler yapılmış ve bu yolculuklar “Rihle” ya da tam olarak “er-Rihle fi talebi'l-ilm” adıyla anılmıştır (Dini Terimler Sözlüğü, 2009:306). Bu nedenle denilebilir ki Orta Çağ'da ilim uğruna uzun seyahatler yapmayan hemen hiçbir büyük İslam âlimi yok gibidir. Gerçekleştirilen bu seyahatlerde temel gaye ilim öğrenmek ve öğretmektir. Bazıları çok sayıda ilim merkezini dolaşmış, gittiği her bir yerde bir müddet kalıp ilim ve irfan aldıktan sonra ilmini daha da artırmak için

başka ilim merkezlerine seyahate devam etmişlerdir. Orta Çağ'a ait pek çok seyahatname bu alimlerin eseri olarak ortaya çıkmıştır (Çakmak, 2009:144).

Hadis derleme çalışmaları için yapılan bu seyahatler büyük fedakârlıklar gerektiriyordu. Örneğin Suriye'de bulunan bir alimin duymuş olduğu bir hadisi ilgili kişinin ağzından teyit ettirebilmesi için Medine'ye seyahat yaparak orada günlerce beklemesi gerekiyordu (Touati, 2004:21). Orta Çağ âlimlerinin en büyük tutkusu seyahatlerdi. Seyahatlerde çekilen sıkıntıların kişiyi alimlik mertebesine ulaştırdığına inanırlardı (Touati, 2004:9). Her türlü yokluk ve imkânsızlıklarla mücadele eden seyyahlar bu uğurda çok çileler çekmişlerdir. Seyyahlar çok uzak ülkelere seyahat yaptıklarında çektikleri sıkıntılara aldırış etmezler, bütün paralarını harcarlar, insanın gitmeye korktuğu ücra yerlere giderlerdi (Touati, 2004,92). İlim tutkusu ile hareket eden ve azımsanmayacak kadar kalabalık olan seyyahların bazıları gidecekleri yerlere yaya olarak gidiyorlardı (Touati, 2004:83). Parasızlık, yorgunluk, bitkinlik, yokluk, açlık, hastalık, hırs, maceracılık gibi kavramların Orta Çağ'daki seyahatlerin niteliğini açıklayan bir yönü vardır.

Orta Çağ gezginlerinin bu kadar sıkıntıya katlandıktan sonra çıkmış oldukları seyahatlerde tutmuş oldukları notlar, insanlığın ortak hikâyesinin bir bölümünü açığa çıkartarak bu dönem ile ilgili bilgi edinme imkânı tanımıştır (Yalsızuçanlar, 2011: 60). İslam medeniyeti ve kültürünün zenginleşmesine büyük katkılar sağlamıştır.

Seyahat anlatılarında asıl amacın ilim ve irfan dünyasına katkı sağlamak olduğu açıkça görülmektedir. Orta Çağ seyahatnamelerinin özellikle dönemin ülkeler arası ilişkilerini yansıtmaya bakımından çok büyük faydaları olmuştur. Bu seyahatnamelerin ülkeler arası kültürel ve ticari ilişkilerin artmasına vesile olduğu görülmüştür.

1.4.SEYAHAT VE DİN

Seyahatnameler tarihi açısından seyahat ve din ilişkisi en çok irdelenen konulardan biridir. Dinin emir ve yasakları doğrultusunda hayatını biçimlendiren insanların bu çerçevede yapmış oldukları seyahatler çeşitli sebeplerden doğmuştur. Dinin etkileri sebebiyle inananlar kimi zaman bir adağın inanılan varlığa sunulması için, kimi zaman kutsal yerlerin ziyareti için seyahate çıkmışlardır. Din insanlık tarihi boyunca insanların seyahat etmesinde önemli bir motivasyon aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgün, 2014:750). İnsanları motive eden unsurların başında ise kutsal

sayılan mekânlar, önemli kutsal yapıtlar, mezarlar, dini toplantılar ve törenlere ilişkin seyahatler gelmektedir.

Hristiyanlık inancının yayılmasında öncü isimlerden olan Aziz Paulus 'un Anadolu'dan Yunanistan'a oradan Filistin'e kadar uzanan yolculuğu dinle ilintili olan önemli seyahatlerdendir. Seyahatlerin dinlerin ve inançların yayılmasında köprü görevi gördüğü yadsınamaz bir gerçektir. Ancak araştırmamıza konu seyyahların Müslüman ilim adamı sıfatını taşımaları ve bakış açılarını şekillendiren asıl ögenin de İslam dini olması nedeniyle bu kısımda daha çok İslam dini ve seyahat ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Seyahatler İslam Medeniyetinin önemli bir cüzüdür. Medeniyet ile seyahat birbiriyle sıkı ilişkisi olan iki önemli kavramdır. İslam literatüründe seyahat, Allah'ın dünyadaki kudret ve hikmetinin delilleri olan âyetleri görerek Allah'ın sıfat, fiil ve isimleri hakkında bilgiler elde etmek, bunlardan ders çıkarmak ve daha önemlisi ibret almak için yapılan gezidir. Aslında bütün peygamberler bu nitelikteki seyahatlerin öneminden bahsetmişlerdir. Hz. İbrahim Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır'a seyahatlerde bulunmuştur. Hz. Musa'nın Mısır, Filistin seyahatleri olmuştur. Hz. Musa, Kur'an'da Allah tarafından ilim öğretilen bir kul olarak ifade edilen ancak kaynaklarda Hızır (a.s) olduğu belirtilen kişinin sahip olduğu ilimden istifade etmek için seyahate çıkmış ve oldukça zorlu bir seyahatte bulunmuştur (Çakmak, 2009:144). Müslümanların İslam tarihinin ilk dönemlerinden bu yana seyahat ile içli dışlı olmaları, özellikle bu alanda dünyaca ünlü seyyahların yetişmesi İslamda seyahat hakkında oluşan olumlu kanaatin varlığını hissettirmektedir. Kur'anı Kerim'de ve çeşitli hadislerde seyahatin insanlar için iyi ve faydalı bir eylem oluşuna temas edilmiştir (Akgün, 2014:753).

Kur'ân-ı Kerîm'de seyahat kavramının bazı ayetlerde geçtiği görülmektedir Bir âyette "sâihûn" (seyahat edenler), Allah'ın hoşnutluğunu kazananların övgüye değer nitelikleri arasında sayılmaktadır (et-Tevbe 9/112). Tefsirlerde sâihûn kelimesinin "sâimûn" (oruç tutanlar) anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kelime arasındaki ilişki katlanılan zorluklarla alakalıdır. Bilinen bir gerçek ki seyahat edenler yolculukları sırasında azıksız, aç ve susuz kalarak eşlerinden ve çocuklarından ayrı düşmektedirler. Oruç tutanlar da belirli bir zamanda bunlardan uzak durdukları için "sâihûn" kelimesi kullanılmıştır (Çağrı, 2009:7). Oruç tutanlar ile seyahat edenler'in yaşadığı zorluklar

birbirine benzemektedir. Dolayısıyla her iki kesimin yaşanan zorluklarla birlikte zikredilmesi ilginçtir. Seyahat zorluklarla icra edilen bir eylemdir. Zorluk kavramı oruç ve seyahat olgusu ile birlikte anılan ortak bir kavram haline dönüşmüştür.

İslami dünya görüşünde seyahat eylemi; yer yer ibadetin bir parçası olarak algılanmıştır. İslam dininin doğduğu dönemde yapılan seyahatlerin bilgiye ulaşmak bakımından önemli bir işlevi vardı. Ancak bilgiye ulaştıktan sonra onun yayılması da büyük bir önem taşıyordu (Akgün,2014:753). İslamın davet aşamasında yeryüzüne dağılan müminler, tebliğ amaçlı çıktıkları seyahatlerde dinin yayılmasını kendilerine dert edinmişlerdi. Bu amaç için gerçekleştirilen çok sayıda seyahatnameye rastlamak mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'de yolculukla ilgili geçen buyruklardan biri “yeryüzünü gezip/ görme” ile ilgilidir. Burada, hep ibret vurgusu ön plana çıkar (Bayraktar : 2011: 86). Ayet-i Kerime şu şekildedir: “ Onlar yeryüzünde gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuş baksınlar? Onlar, kendilerinden daha güçlüydüler. Toprağı sürmüşler ve onu, bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Onlara da Peygamberleri delillerle gelmişlerdi. Demek Allah onlara zulmetmiyordu. Fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı” (Rum, 30/9).

Görüldüğü üzere Kur'an Kerim, insanın yeryüzünde seyahat etmesini öncelikle ibret alması ve kendine çeki düzen vermesi için teşvik etmiştir. Çünkü seyahat kavimlerin akıbeti hususunda tefekkür kapısını aralayarak insanı kemâle erdirme amacı taşımaktadır. Kemâle erme yolunda önemli bir vazife gören bu manevi seyahat aynı zamanda kişinin gönül ufkunda büyük bir değişim ve dönüşüm hedeflemektedir. Seyahate çıkan kişi örneklik teşkil etmesi bakımından çirkin gördüğü şeylere tavır alarak dinin temel aldığı ölçülerin yerleşmesine imkân sağlamaktadır. İnsana yeryüzünde gezip dolaşmayı salık veren Kur'an, geçmiş kavimlerin toplumsal yaşamını irdelemelerini ve nasıl bir sonla karşılaştığı üzerine kafa yormalarını, durumu neden ve sonuç ilişkisi ile birlikte muhakeme ederek düşünmelerini tavsiye etmektedir.

İslam dininden önceki seyahatlerin çoğunun genellikle turistik amaçlı olduğu görülmektedir. İslam dini geldikten sonra dinin Orta Doğu coğrafyasında hızla yayılması nedeniyle diğer ülkelerle kurulan ticari, siyasi ve askeri girişimler seyahatlerin artarak devam etmesine yol açmıştır (Akgün, 2014:752).

Tarihin her döneminde Peygamberler ve Dinlerle irtibatlı yapılar ve kurumlar,

insanlar için etkili bir çekim merkezleri haline gelmiştir. Seyahatin faydaları ve ulaşılmak istenen amaç dinlere göre değişiklik gösterir. Söz gelimi İslam'da herhangi bir Müslüman, dinin tayin ettiği sınırları aşmamak suretiyle her türlü seyahati gerçekleştirebilir. Malayani işlere ve haramlara kapı aralayan seyahatlerin hiçbirisi ise hoş karşılanmamıştır. Bu açıdan dinin seyahat için ön gördüğü ölçünün helal ve haram dairesine göre şekillendiğini söylemek mümkündür. İslam dini, insan gönlünde var olan her türlü meşru arzuyu Allah'ın bir ikramı olarak görmektedir. Ayeti Kerimede “ Kimine binirsiniz, kimini de yiyebilirsiniz diye sizin için o yumuşak başlı, hayvanları yaratan Allah'tır. Sizin için onlarda daha nice menfaatler vardır. Onların üzerinde gönüllerinizdeki bir arzuya erersiniz. Hem onlar üzerinde, hem de gemiler üzerinde taşınırsınız.” (Mümin, 40/79–80). buyrulmuştur. Dolayısıyla insan için önemli bir ihtiyaç olarak değerlendirilen seyahat olgusunun Allah'ın bahsettiği bineklerle kolaylaştırılması din nezdinde bu ihtiyacın ne kadar önemli olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Hiç bir dinde akraba ve dost ziyaretlerine İslam dini kadar önem verilmemiştir. Kaynaklarda zikredildiği üzere akraba ziyaretleri Allah'ın rızasını celp eden önemli ibadetlerdendir. Akraba ziyaretlerine zemin hazırlayan seyahatler bu nedenden ötürü kutsal bir hüviyete bürünmüştür. Tebliğ amaçlı yapılan seyahatler de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Hz. Peygamber ve sahabenin âdeti olarak bugüne kadar gelen, her beldeye Kur'an öğretimi ve din eğitimi götürme gayreti, İslam tarihi boyunca gönüllü Müslümanlar ve gezgin sûfiler tarafından devam ettirilmiştir. Bu şekilde bütün şartlar zorlanarak değişik coğrafyalarda bulunan ve İslam'ı öğrenmek isteyen herkese din eğitimi ve hizmeti rahatlıkla ulaştırılmış, vaaz ve irşat hizmetleri verilmiştir (Çakmak, 2009:140). Ayrıca Kur'anda anlatılan Yusuf (a.s) kıssası neredeyse bir seyahatler toplamıdır. Yusuf (a.s) on bir kardeşin kıskançlığının kurbanı olur. Kardeşleri tarafından kuyuya atılır. Ancak bu seyahatine arkasında hasretiyle yanıp tutuşan mahzun bir baba bırakarak başlar. Bir kervan tarafından kuyudan kurtarılır ve Mısır Azizi'ne satılır. Onu hicran yüklü bir seyahate zorlayanlar ise muhtaç duruma düşerler ve sonunda onun ayağına kadar seyahat etmek zorunda kalırlar (Köktürk, 2011:147). Seyahatin her yönüyle varlığını hissettirdiği bu kıssa, Kur'an'da Allah tarafından kıssaların en güzeli olarak nitelendirilmiştir.

1.5.SEYAHAT VE SOSYOLOJİ

Sosyoloji toplumla ilgili her şeyi araştırma ve inceleme iddiası taşıyan bir bilimdir. Temele insan ilişkilerini ve etkileşimlerini yerleştirir. Toplumsal hayatın bütün yönleri sosyolojinin ilgi alanına girer (Atay, 2013:131). Sosyoloji toplumsal bir varlık olan insan ile birlikte toplumda temayüz eden sosyal kurum ve süreçleri bilimsel bir incelemeye tabi tutar (Alver, 2012a:253). Bu açıdan seyahat ile sosyoloji arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü seyahatin toplumsal yönü en çok sosyoloji ile irtibatlıdır. Seyahatnameler aynı zamanda sosyal ilişkilerin temas ettiği bağlantıları en iyi yansıtabilen kaynaklardır. Geçmişte yaşamış olan toplumlarda gözlemlenen olay ve olgular kısmi değişikliklere uğrayarak günümüz toplumlarını etkilemiştir. Aradan yüzlerce yıl geçmiş olmasına rağmen devamlılık özelliği gösteren bu olgu ve olaylarla, günümüzde ortaya çıkan bir kısım toplumsal gelişmeler arasında ilişkiler kurulabilmektedir. Dinamik bir yapıya sahip olan toplumun hafızasını anlamak ve bilgisini ortaya çıkarmak, eski ile yeniyi kıyaslamakla mümkündür (Sinanoğlu, 2006:224). Bu yaklaşım tarzı toplumların değişim sürecini kavramada seyahatnamelere ne denli ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden seyahatnameler toplum katmanlarında gözlemlenebilen değişimi ve dönüşümü anlamada ve anlamlandırmada tercih edilen kaynak eserlerdendir.

Okumuş'a göre (2011: 277) seyahatnamelerin tarih ve sosyoloji araştırmaları için paha biçilmez bir yönleri vardır. Özellikle tarihin ve sosyal hayatın gizli kalan yönlerini ifşa etme bakımından insanlığın bilgi hazinesine sundukları katkı ise çok büyüktür. Bu nedenle sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde, birinci el kaynak olarak kullanılmaktadır. Çünkü toplumsal yapıyı, eylemleri, düşüncüyü ve birikimi anlayabilmek için bu tür metinlere duyulan ihtiyacın şiddeti her geçen gün daha da iyi anlaşılmaktadır (Gündüz, 2004).

İnsanın yaşadığı coğrafya dışındaki yerler ve mekânların her zaman ilgi çeken bir yönü olmuştur. Bu yerleri ve mekânları tanımak, görmek oradaki insanları tanımaktan geçer. Aynı mekânların ve aynı yerlerin insan için ürettiği monoton nitelikli yaşam tarzı insanlar için hazır cevaplar ve ezberler üretebilir. Başka yerlerde insanların yaşadıklarını görmek, farklılıkları görme ve tanıma açısından kişiye kendini sorgulama imkânı tanır. Bu karşılaştırmalar sonucunda kişi; Onlar neden bizden farklı yaşıyorlar

ve düşünüyorlar? Biz mi doğru yaşıyoruz, onlar mı? sorularını sormaya başlar (Akın, 2011:122). Bu tür sorular toplumsal değişimi tetikleyen derinlikli sorgulama sürecini de beraberinde doğurur. Mesela Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Ermeni teb'anın bulunduğu köylerde vuku bulan isyan hareketlerini bu zaviyeden değerlendirmek gerekir. Ticaretle iştiğal eden bu teb'â, mal alış verişi nedeniyle pek çok ülkeye seyahat ettiğinden, her ülkenin kendi vatandaşına sağladığı sosyal hakların aynısını Osmanlı idarelerinden talep etmiştir. Karşılığını alamayınca bir takım bahaneler üreterek isyan hareketleri başlatmıştır. Nitekim Aktay'a göre (2010:163) her tür insan karşılaşması, karşılıklı olarak bir etkileşimin oluşmasına zemin hazırlar. Hiçbir karşılaşma insandan bir şey alıp götürmeden veya insana bir şey katmadan gerçekleşmez. Seyahatnameler özellikleri itibariyle insan ve kültür karşılaşmalarını konu edinir. Seyahatlerdeki karşılaşmalar sonucunda edinilen sosyal ve kültürel birikimler, kişinin dünyayı algılayışına ışık tutan paradigmalara da etki eder. Dolayısıyla seyahatler sayesinde gerçekleşen sosyal karşılaşma ve etkileşimlerin toplumsal değişim ve dönüşüme sağladığı katkının bu çerçevede değerlendirilmesi daha isabetli olur.

Seyahatname ile ilgili sosyolojik çalışmaları yürütürken temel kurguyu, seyahatname içeriğinin yerli değerlerle ilişkilendirilerek yorumlanması yöntemi üzerine inşa etmek gerekir. Burada asıl problem, yerli değerlerin ve toplumsal sorunların başka kültürlerin kaynaklarından hareketle üretilmiş teorilerden esinlenerek yorumlanmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca araştırmalarda elde edilen sayısal veriler ve istatistiklerin seyahatname çalışmalarına sunduğu katkı sınırlıdır. Yerli değerleri ve toplumsal problemleri saptamada; toplumla ilgili olay ve olguları anlama ve yorumlamada seyahatname içeriği üzerine yoğunlaşılır ise doğru sonuçlar alınabilir (Gündüz, 2004:Sayı 162). Bu nedenle seyahatnamede temas edilen toplumların çözümlenmesi ve sosyo-kültürel yapının daha iyi anlaşılabilmesi için seyyahların sunmuş olduğu aktarım imkânlarını iyi kullanarak doğru ve sağlıklı neticelere ulaşmak mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN CÜBEYR VE SEYAHATNAMESİ

2.1.İBN CÜBEYR VE HAYATI

Endülüs coğrafyacılarının yaşadığı dönemi incelediğimiz zaman Batı İslam dünyasında coğrafya alanındaki gelişmelerin Doğu İslam dünyasıyla paralel bir gelişme gösterdiğini tespit etmekteyiz. Bu süreçte öncelikli olarak Endülüs fetihlerine katılan Arap kabileleri ile etnik ve kabilevî yapıları hakkında bilgi veren eserler dikkat çekmektedir. Ancak İslam dünyasının doğusunda Yunan, İran ve Hint kültürlerine ait coğrafya/astronomi eserleri, Abbasi sarayında tercüme edilip coğrafya kültürünün gelişmesine katkı sağlarken Batı/Endülüs İslam dünyasında ise Pavlus Orosius'un “Historiarum Libri Septem Adversus Paganos” isimli ilk dünya tarihi, Kasım B. Asbağ el Beyyânî tarafından tercüme edilmişti. Orosius'un kendi döneminde Endülüs coğrafyasına ait çok önemli bilgilerin verildiği bu eser, coğrafya sahasında adeta bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu tercümeden hem bilgi hem de metot olarak istifade eden Endülüslü coğrafyacılar birbirinden önemli eserler kaleme almışlardır (Koçkuzu, 2009:63). Bu tür eserlerin yazılması, Endülüs'te çok büyük seyyahların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu seyyahlardan biri de Er-Rıhle isimli eserini tetkik ettiğimiz İbn Cübeyr'dir.

İbn Cübeyr'in tam adı Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed el Kinani el Belensi' dir. Seyyah, Muvahhidler Devleti zamanında Gırnata Emri'nin sarayında bir süre katiplik yapmıştır. Bunun yanısıra yazdığı şiirlerle Arap edebiyat tarihindeki yerini almıştır (Acar, 2004:130). İbn Cübeyr'in Şâtıba bölgesindeki doğum yeri bugün “Valansiya” olarak anılmaktadır. Doğduğu şehirde ilköğrenimini babasından yapmış olup Ebu'l Hasen b. Ebi'l-Ayş'tan da Kur'ân-ı Kerîm öğrenmiştir. Fıkıh (İslam Hukuku), hadis, edebiyat gibi ilim dallarında da tanınmış biri olan İbn Cübeyr; şair ruhlu, ahlaklı, nazik bir Müslüman kişi olarak bilinmektedir (Koçkuzu,1990:42). Zaten seyyahın bu naif kişiliği seyahatname içeriğinden, olaylara yaklaşım tarzından ve yumuşak üslûbundan anlaşılmaktadır. Kuşkusuz bu birikime sahip olmasında donanımlı bir ilim adamı olmasının büyük etkileri vardır.

İbn Cübeyr'e ait “Er-Rıhle” isimli seyahatname çok önemli bir seyahatnamedir. Eseriyle bir çıkır açan seyyah, kendisinden sonraki birçok seyyaha örnek olmuştur (Varol, 2009: 71). Müellifin kâtiplik görevinin yanı sıra yukarıda da

değinildiği üzere şairlik yönünün olduğu seyahatnamesinden anlaşılmaktadır.

Seyahatin yapıldığı dönem itibariyle İbn Cüneyt'in ülkesi olan Endülüs, XII.yüzyılda Muvahhidler Devleti tarafından idare ediliyordu. Ayrıca Doğu İslam dünyasında Bağdat'taki Abbâsî Halifeliği'nin dini liderliği etrafında birleşen çok sayıda devlet ve emirlik hüküm sürüyordu (Acar, 2004: 129). Endülüsü idare eden ve eserde Muvahhidler topluluğu olarak zikredilen yönetim , seyyahın övgüyle bahsettiği bir yönetimdir.

2.2.SEYAHATNAME İÇERİĞİNE BİR BAKIŞ

Seyahatnamenin içeriğini değerlendirmeden önce bu kısımda yolculuğun hangi tarihi koşullarda yapıldığını anlamak için o dönemde İslam dünyasının içerisinde bulunduğu durumdan kısaca bahsetmek gerekir.

Seyahatin gerçekleştiği dönem, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılma sürecinden sonraki zamana denk gelir. O tarihte Selçuklu ailesinden hükümdarlar, Anadolu, İran ve Irak'ta birbirinden bağımsız olarak hüküm sürmeye başlamışlar, bu hükümdarlara tabi olan ve olmayan çok sayıda devlet ve emirlik de birbirleriyle büyük bir mücadeleye girişmişlerdi. İslam Dünyasının bu bölünmüşlüğüne gören Avrupalılar, İslam dünyasına karşı dini, siyasi ve iktisadi bir takım nedenlerle tarihte Haçlı seferleri olarak bilinen hareketi başlatmışlardı. Bu hareketin başlamasında Bizans'ın Malazgirt yenilgisinin ardından Avrupa'dan yardım istemesinin de etkisi vardır. 1096'da başlayan Birinci Haçlı Seferi sonucunda İslam Dünyasının ortasında dört tane Latin devleti kurulmuştu. Bu devletlerin en önemlisi Kudüs Krallığıydı. Haçlılar daha sonra Akkâ (Acre)ve Sûr(Tyr) şehirlerini de istila ederek Akdeniz'e hakim olmak için büyük bir avantaj elde ettiler ve Mısır'ın Suriye ile olan bağlantısını kestiler. Bu ilk şoku atlatan Müslüman hükümdarlar geç de olsa harekete geçtiler ve bir güç birliği oluşturdular. Bu çerçevede Musul ve Halep Atabegi İmadüddin Zengi, 1144 senesinde Urfa'yı Haçlıların elinden almayı başardı. Fakat bu başarı aynı zamanda İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasına da bir sebep oluşturdu. Ancak Haçlılar, birincisinin aksine, bu seferde, tam bir başarısızlığa uğradılar. İşte Selâhaddin Eyyûbi'nin yıldızı bu zamanda parlamaya başladı. İslam dünyası Haçlılar'a karşı, var gücüyle kendisini savunmaya devam ederken Musul ve Halep Atabegi Nureddin Zengi tarafından Selâhaddin Eyyûbi'ye görev verildi. Selâhaddin Eyyûbi, zayıflamış olan Fatımi halifeliğini kısa bir süre

içerisinde ortadan kaldırmayı ve Mısır'ı yeniden Abbâsi Halifeliğine bağlamayı başardığı gibi kendisi de Eyyûbî Devleti'nin ilk sultanı olarak tahta oturdu. Selâhaddîn-i Eyyûbî asıl ününü, üçüncü seferlerine çıkmış olan Haçlı kuvvetlerini Hittin'de bozguna uğratarak ve ardından Kudüs'ü yeniden İslam topraklarına katarak elde etti. O, bu zaferle bütün İslam dünyasının takdirini kazandı (Acar, 2004:130). İşte İbn Cübeyr, İlk Doğu seyahatini gerçekleştirirken İslam Dünyasının genel görünümü bu şekilde idi. Haçlı seferleri de seyahatin yapıldığı döneme damgasını vuran tarihi seferlerdi.

Haçlı Seferlerinin saldırı alanı bugün ki Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Ürdün, Mısır topraklarını oluşturan bölgedir. Yani günümüz Orta-Doğu coğrafyasını oluşturan bölgenin büyük bir kısmıdır (Polat, 2006:48). İbn Cübeyr'in seyahati de genellikle bu bölgeleri kapsamaktadır. Seyyah, bu seyahatine 1 Şubat 1183 tarihinde başlamış ve Grenada'dan yola çıkmıştır. Septe ve İskenderiye üzerinden Kahire, oradan Yukarı Nilde'ki Kus'a kadar dolaşmıştır. Ayzab'ta kaldıktan sonra Kızıl Deniz yoluyla Cidde'ye, oradan da Mekke'ye geçerek yaklaşık sekiz ay Mekke'de kalmıştır. Medine'den sonra yolculuk Bağdat, Musul ve Kuzey Suriye, Halep, Şam, Kudüs Krallığı, Sur, Akka, Mesina üzerinden devam etmiş, seyahatin sonunda 25 Nisan 1185'te yolculuğun başladığı Granada'ya ulaşmıştır. Seyahate ilişkin notların çoğu mukaddes topraklar ve hacla ilgilidir. Seyahatte, kişiler üzerinde ayrıntılı durulmuş, tarihi eserlere ilişkin detaylı tasvirler yapılmıştır. Ayrıca haçlı savaşları ile ilgili çok ilginç bilgiler verilmiştir. Seyahatname deniz yolculuğu, liman ve gümrükler, şehirler ve mekânların kültürel derinlikleri, tarihi eserler, türbeler, cami ve mescitler, vakıflar, adet ve gelenekler, ilim ve irşat meclisleri, bazı halk toplulukları ve önemli şahsiyetleri konu edinmiştir.

İbn Cübeyr, seyahatnamesinde yaşadıklarını gün gün anlatmaktadır. Müellif, güzergahlar, tarihi ve arkeolojik yerler, coğrafi ve iklim özellikleri, konaklama yerleri ve mesafeleri ile insanların yaşam özellikleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir (Varol,2009:71).

Seyahatnamede şehirler çok teferruatlı bir şekilde anlatılmıştır. Seyyah, gezdiği bölgelerdeki mevcut siyasi ve idari durumu irdelemiş, bölgelerin iksadî durumları ile ilgili bilgiler vermiş ve o günkü savaşların nedenlerini yorumlamaya çalışmıştır. Müellif, seyahate konu bölgelerde bulunan halkın inanç ve karakterini iyi gözlemlemiştir. Gözlemlediği hadiseleri inanç zaviyesinin süzgecinden geçirerek çeşitli

değerlendirmelerde bulunmuştur. Gördüğü yerler ile ülkesi arasında mukayeseler yapmıştır. Özellikle insan unsuru üzerine olan gözlemleri ilginçtir. Adından övgü ile bahsettiği Selahaddin-i Eyyûbî ise seyahatnamede en çok dikkat çeken kişilerden biridir. Hristiyan-Müslüman münasebetlerine ilişkin gözlemleri seyahatnamenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Müellifin yolculukta yaşadığı sıkıntılardan sık bahsetmesi, bu yolculuğun hangi şartlar altında gerçekleştiği hakkında bir fikir vermektedir.

Geçtiği her yeri genel hatlarıyla anlatan İbn Cübeyr, bazı yerlerin üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Meselâ İskenderiye’de gümrükte karşılaştığı zorluklardan ve Kahire’deki önemli tarihi eserlerden geniş biçimde bahseder. Selâhaddîn-i Eyyûbî’yi ve adaletini över. Nil vadisini, zamanın en işlek hac limanlarından biri olan Ayzâb’a kadar yaptığı çöl yolculuğunu ve rastladığı ilkel kabilelerin hayat tarzlarını, bu limandan Cidde’ye gidip gelen gemilerin inşa biçimlerini, oradaki idarecilerin ve birtakım insanların hacıları nasıl sömürdüklerini ayrıntılı olarak anlatır. Uzun süre kaldığı Mekke’yi, Kâbe’yi ve diğer mukaddes yerleri, hac günlerini, Medine ve Mescid-i Nebvî’yi, Bağdat’ı ve orada bulunan hamamları, mescid ve medreseleri, katıldığı ilmî toplantıları ve dinlediği vaazları nakleder. Yine uzun süre kaldığı ve Mekke’den sonra en fazla önem verdiği Dimaşk’ın güzelliklerini ve bilhassa Emeviyye Camii’ni orijinal mozayik süslemelerine varıncaya kadar tasvir eder. Haçlılar’ın elinde bulunan Filistin bölgesindeki Müslümanlarla Hristiyanlar arasında yaşanan ilişkileri anlatır. Akkâ Limanı’nın hareketliliğini, ticarî faaliyetleri, Sicilya Müslümanlarının zor durumlarını açıklar (Karaarslan, 1999:402).

Araştırmamıza konu olan bu eser, Müslümanlar için sadece bir seyahatname değil, aynı zamanda Haremeyn’i tanıtan ve hac ibadetinin nasıl ifâ edildiğini anlatan bir rehber özelliği taşımaktadır (Acar,2004:130). Seyahatnâme, hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan İbn Cübeyr’in karakterini, fikir ve inanç dünyasını anlaşılır bir şekilde yansıtmaktadır. İbn Cübeyr’in eşyayı ve olayları tespiti onun çok iyi bilgi ve kültür birikimine, gözlemlerini abartmadan ve mâkul ölçüler içinde nakletmesi de tarafsız bir analiz, tenkit ve tarih anlayışına sahip olduğunu göstermektedir (Karaarslan, 1999:402). Bu bilgi ve kültür birikiminin arkasında seyyahın ilim adamı sıfatını taşımasının da etkileri vardır. Zaten seyyah bu yönünü eserinde fazlasıyla hissettirmektedir. Nitekim İbn Cübeyr, eserde ayet ve hadislerle sıkça yer vermiş, seyahatnameyi ara ara şiirlerle zenginleştirmiştir.

Seyahatname, aynı zamanda modern seyahatname okuyucusunun beklentilerine iyi cevap veren bir nitelik taşımaktadır. Bu seyahatname ile seyahat anlatısı türüne büyük bir katkı sağlanmıştır. Eserde okuyucuyu sıkmayan, öğretici ve eğlendirici bir üslûp sergilenmiştir (Touati, 2004:232). Seyahatname, edebi açıdan da büyük bir önem taşımaktadır. İbn Cübeyr, seyahatnamede iyi bir edebi üslûp kullanmıştır. Bu açıdan seyahat edebiyatının İbn Cübeyr ile başladığı söylenmiştir (Yazıcı, 2007:108). Bu durum karşısında edebiyat ile seyahatname arasında çok sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir. Edebî üslûp, seyahatnamede konumlanmış olan sosyolojik unsurların aktarımında önemli bir işlev üstlenmiştir. Dolayısıyla toplum sorunlarının incelenmesi, açıklanması ve yorumlanmasında edebiyatın rolü ve önemi seyahatname ile birlikte bir kez daha ön plana çıkmaktadır. Öyle ki edebiyat, yalnızca duygu ve düşüncelerin güzel ve etkili bir biçimde ifade edilmesi biçiminde anlaşılmalıdır. Edebiyatın sahası çok geniştir. Edebiyat aynı zamanda sosyo-kültürel ortama ait bir gerçekliktir. Edebiyatın güzeli önceleme ve etki oluşturma özelliğini kabul etmek gerekir. Edebiyatın toplum ve insan sorunları ile yakın bir ilişkisi vardır (Alver, 2012b: 11). Toplumsal olanın tüm gerçekliği ile yansıtılması edebiyatın sağlayacağı imkânların kullanılması ile mümkündür. Zaten bu seyahatnamede öne çıkan hususlardan biri de dilin araç olarak kullanımı ile ilgilidir. Seyahatnameye damgasını vuran edebi üslûp seyyahın anlatımını daha çekici kılmıştır. Bu yönüyle Arap edebiyatının seçkin örneklerinden biri kabul edilen İbn Cübeyr'in seyahatnâmesi kendi türünde çok önemli bir yere sahiptir ve daha sonra kaleme alınan birçok seyahatnâmeye öncülük etmiştir (Karaarslan, 1999:401).

Bu seyahatnamenin tarih ilmi açısından kaynaklık teşkil eden bir yönü vardır. Sonraki nesiller tarafından Riĥletü'l-Kinânî diye bilinen seyahatnâme, Avrupa'da XIX. yüzyılın ortalarında tanınmış ve özellikle Haçlı tarihi ve Sicilya ile ilgili olması sebebiyle dikkat çekerek birçok defa çeşitli dillere tercüme edilip kısmen veya tamamen yayımlanmıştır (Karaarslan, 1999:402).

Kısacası yukarıda özelliklerini sıraladığımız ve incelememize konu olan bu eser, tarih, edebiyat, siyaset ve sosyoloji bilimi açısından irdelenmeyi hak eden ilginç ve bir o kadar da zengin bir eserdir.

2.3. SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM

2.3.1. Âdetler ve Gelenekler

Eserde adetler ve geleneklerle ilgili bol örnekler mevcuttur. Bu bölümde seyyahın kayda aldığı adetler ve geleneklerden bahsedilmiştir.

İbn Cübeyr, eserde Mekke sakinlerinin kuraklıkla ve pahalılıkla karşılaştıkları vakit Allah'ın rahmetini celp edebilmek için uyguladıkları ve âdet haline dönüştürdükleri bir dua ritüelinden söz etmektedir. Bu âdete göre; Mekke'de ikâmet edenler, Mushaf'ı çıkarıp Halil İbrahim makamı ile kubbenin üstüne koyuyorlar sonrasında ise Kâbe'nin kapısını açarak, başı açık bir vaziyette dua ve niyazda bulunuyorlar (İbn Cübeyr, 2008:70). İnsanlar bu şekilde rahmet kapılarının aralandığını umuyor. Kuraklık ve pahalılık baş gösterdiği zaman topluca yapmış oldukları bu duadan ötürü bolluk ve bereketin artacağına inanıyor.

Harem etrafında sıralanmış evler seyyahın dikkatini çekmiştir. Hareme yakın olmaları nedeniyle bu evlerin durumu ile ilgili olarak “harem komşuluğu” tabirini kullanmıştır. Hareme yakın evler Haremin komşu evleri olarak görülmüştür. Bu evlerle ilgili toplum içinde yaygın olan bir âdetten bahsederken şu bilgileri aktarmıştır: “Harem'in etrafındaki bazı evlerin çatılarından ve pencerelerinden Harem'in çatısına çıkılır. Ev sahipleri Harem'in çatısında geceleyip, sularını onun balkonlarında soğuturlar; sürekli Kâbe'ye bakarak ibadet ederler” (İbn Cübeyr, 2008:70). Halkta harem üzerine rahmet ve bereket yağdığı inancı güçlüdür. Bu nedenle halk, Hareme komşu olmanın nimetlerinden istifade etmek ister. Harem komşuluğu onlar için sıradan bir komşuluk değildir, aksine paylaşmayı gerektirir. Ne de olsa komşu, yakın olan, yanı başında olandır (Alver, 2012c: 341). Bu yüzden Harem'e komşu evler çok nasıplıdır. Sırtını Harem gibi vefalı bir komşuya yaslamıştır. Bu mekânsal yakınlık ister istemez insani ve toplumsal yakınlığı, manevi iletişimi devreye sokmaktadır. Mekânsal yakınlığın başlattığı ilgi, komşuluk yapısını inşa etmektedir (Alver, 2012c:343). İşte Harem ile çevresindeki evlerin bu mekânsal yakınlığı da maneviyat üzerine inşa edilen bu kutsal komşuluğu kalıcı ve samimi bir hale dönüştürmüştür. Harem etrafında kümelenmiş bu evler sayesinde "Harem komşuluğu" kavramı doğmuştur.

İbn Cübeyr, Mekke'de Hz. Peygamber'in umre dönüşü dinlendiği bir mekândan bahseder. Müellifin söylediğine göre insanlar, bu mekânda bulunan ve Hz. Peygamber'in üzerinde oturduğu bir taşı öpüp yüzlerine sürerler. Vücutlarını bu taşa

yaşarlar ve bu taştan bereketlenmeyi umarlar (İbn Cübeyr, 2008:75). Seyahatnamede kutsallık atfedilen ve insanların çok önem verdiği bu tür mekânlardan sık bahsedilir. İnsanların sıradanmış gibi görünen bir mekâna veya bu mekânda bulunan bir taşta bu denli bağlanmalarının izahı zor değildir. Mekân ve insan arasındaki bu aşinalık, insanın duygu yoğunluklu bir varlık olmasından kaynaklıdır (Alver, 2010:20). İnsan ve mekân arasında oluşan bu duygusal bağ, mekân ile insanı birbirine yaklaştırır. Bu bağ güçlendikçe mekânla ünsiyet kurmak ve mekânın sıcaklığını hissetmek daha da kolaylaşır.

Müellif ilginç olarak değerlendirdiği âdetlerden birini şu şekilde anlatır: “Gördüğümüz ilginç şeylerden biri de Şeybe Oğulları Kapısı'ndaki (Mekke'de) uzun ve büyük taşlardan yapılmış eşiklerdi. Bunlar, Şeybe Oğullarına ait üç kapının önüne peyke gibi dizilmişti. Bize bunların Kureyş'in cahiliye devrinde taptığı putlar olduğu söylendi. Büyük put Hubel de aralarındaydı. Hepsi yüzüstü serilmişti. Halk ayakkabıları ile basarak onlara hakaret ediyordu” (İbn Cübeyr, 2008:77). Halkın putların üzerine basarak hakaret etmeyi âdet haline getirmesi, putperestliğin İslamın başlangıcından bu yana şiddetle reddedildiğini göstermektedir.

İbn Cübeyr, Mekke'de iken gördüğü bazı âdetleri çok beğenmiştir. Her ayın başlangıcında insanların birbirleri ile tokalaşmaları, birbirlerini tebrik etmeleri, mağfret dilemeleri, dua etmeleri, ayrıca bayramlarda da bu âdetlerin devam etmesi müellif tarafından çok güzel davranışlar olarak değerlendirilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:85). İnsanlar arasındaki ilişkilerin sağlam bir zemine oturmasına imkân veren bu tür eylemler, toplumsal kucaklaşmayı sağlayarak toplumun fertlerini birbirine yaklaştırır. Seyyah bu duyguların özellikle Recep ayında daha yoğun yaşandığına dikkat çekmektedir. Recep ayının Mekke halkı için büyük aylardan biri olduğunu belirtmiştir. Cahiliye döneminde bile önem verilen bu aya “mızrak paslatan” ismi verilmiştir. Bu ismin verilme nedeni ise savaşın haram sayılmasından kaynaklı olduğu vurgulanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:88).

Recep ayında Mekke'de yapılan bir töreni ise şu şekilde anlatmıştır: “Recep ayında yapılan umre, buralılara göre Arafat'ta vakfeye denktir. Çünkü benzeri görülmemiş bir törenle kutlanır, bütün yöre halkı buna katılır. Öyle büyük bir kalabalık toplanır ki, sayısını ancak Allah bilir. Mekke'de bu kalabalığı görmeyen kişi, çok ilginç ve acayip bir manzarayı seyretme fırsatını kaçırmış demektir” (İbn Cübeyr, 2008:88).

Ramazan ayına çok önem veren halk, bu ayı karşılarken bir dizi etkinlik gerçekleştirir. Özellikle hilâlin görülmesi olayı büyük heyecanlara gebe dir. Ramazan ayının başlangıcı olan hilâlin görülmesi olayı seyyah tarafından şu şekilde anlatılır:

“Özellikle hilâlin görüldüğü gece ve sabahı, tarife sığmayacak manzaralar gördük. Kutlamaya günler öncesinden hazırlanıyordular. Gördüğümüz şeylerin bir kısmını kısaca anlatacağız. Çarşamba günü ikindiden sonra, hilâlin beklendiği akşam, Mekke caddelerinin ve sokaklarının, mahfeleri sırtlarına bağlanmış, sahiplerinin maddi gücüne göre ipekli veya değerli keten kumaşlarla süslenmiş develerle dolu olduğunu gördük. Herkes, gücü nispetinde süslenmiş ve hazırlanmış vaziyette, umre yapanların mikat yeri (ihrama girilen yer) olan Tenim'e doğru yola çıktı. Mekke vadileri ve geçitleri, bu mahfelerle (Develerin sırtına konulan sepet) doldu taşı. Altlarındaki develer, ipekli ve ipeksiz gerdanlıklarla gelişigüzel süslenmişti. Bazılarında örtüler mahfelerden sarkmakta ve uçları yeri süpürmekteydi” (İbn Cübeyr, 2008:89)

Yine belirtilen gecede hilâlin görüldüğü Mekke Emiri tarafından onaylanınca mevsimin başladığını ilan etmek için davulların ve deflerin çaldırıldığı belirtilmiştir. Gecenin sabahında ise tüm halkın toplandığını, büyük bir kalabalık oluştuğunu, süvarilerin atlarıyla silah oyunları yaptıklarını, yayaların oynayıp zıpladıklarını, ellerindeki kılıç ve kalkanlarla oyunlar oynadıklarını ifade etmiştir. Devamında ise Çöl Arapları'nın kızıl develere bindiklerini, Emir'in huzurunda at yarışı yaptıklarını, ona yüksek seslerle dua ederek övgüler dizdiklerini de eklemiştir (İbn Cübeyr, 2008:90).

Görüldüğü üzere geçmişte, Mekke toplumunda Ramazan ayı öncesinde büyük bir heyecanlı bekleyiş vardı. Ramazan ayına verilen bu önemden ötürü törenler düzenlenirdi. İşte Seyahatnamede din ile ilintili olan ve karnaval havasında kutlanan bu törenlerin halkta yaşama sevinci doğurduğu, birlik ve beraberliği pekiştirerek toplumsal huzura katkı sağladığı anlaşılmaktadır. İbn Cübeyr, bu törenleri aktarırken halkın bu sevinç ve heyecanını iyi tahlil etmiştir. Kendisi de bu törenlere katılmaktan büyük bir haz duymuştur. Zaten seyyahın bu törenler karşısındaki sevinci eserinde açıkça hissedilmektedir.

Seyahatnamede Kâbe'nin yılda bir kez kadınlara tahsis edildiği bildirilmiştir. 29 Recep Perşembe günü de bu günlerden bir gündür. İbn Cübeyr, bu günde büyük

bayramlarda olduğu gibi Mekke kadınlarının Hareme doluştunu, diğer insanların tavaf meydanını boşalttıklarını, kadınların ise bu sırada Kâbe'ye tırmandığını, bu tırmanış sırasında neredeyse üst üste yığıldıklarını, kadınların tekbir ve tehliller getirerek gün boyu çok mutlu olduklarını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008:96). Yılın bir günü de olsa kadınların bu günü ipe çektikleri anlaşılmaktadır. Diğer günlerde Mescid-i Haram'da bulunan kadınların Kâbe'ye tırmanması mümkün olmaz iken kendilerine tahsis edilen bu özel günde tüm zorluklara rağmen Kâbe duvarına tırmanmaları ve bu heyecanı doyasıya yaşamaları bu özel günü ipe çektiklerini göstermektedir. O dönemde kadınlara böyle bir gün tahsis edilmesi, toplumun kadına verdiği değeri anlama bakımından önemlidir.

Seyyah Irak Emiri'nin kervanı hakkında bilgiler vermiştir. Yolculukta Horasanlılar, Musullular ve civar bölge insanları Irak Emîri'nin kervanına katılmışlardır. Bazı yardımsever hatunlar, bizzat hacca gelmeseler dahi her yıl hacıların yanında bulundurdukları güvenilir adamları vasıtasıyla bu kutsal mekâna su yüklü develer göndermişlerdir. Bu vesile ile yol boyunca, Arafat'ta ve Mescid-i Haram'da gece gündüz hacılara su dağıtılmaktadır. Bu kervanda bir kişi arkadaşını kaybetmiş ise durum Emîr'e bildirilir. Emîr tarafından bir kişi görevlendirilerek bütün kervan gezilmek suretiyle kaybolan kişinin adı, devecisi ve memleketi yüksek sesle ilan edilerek aramalar yapılır (İbn Cübeyr, 2008:132).

Seyyah Dimaşk (Şam) ve çevre kent ahalesinin güzel bir geleneğinden şu şekilde bahseder : “Dimaşk ve diğer kentlerin ahalesinin güzel geleneklerinden olup Allah'ın kabul etmesini dilediğimiz biri de her yıl arefe günü ikindiden sonra cami avlusunda vakfe yaparlar. Hacıların Arafat'ta vakfe yaptığı o saatin bereketini umarak Allah'a dualar ederler. Hacıları aracı kılarak güneş batıp, Arafat'ta hacıların vakfeden ayrıldığını tahmin ettikleri saate kadar dua ve niyaza devam ederler. Sonunda Arafat'ta bulunamadıkları için üzgün ve ağlamaklı, ama buradaki vakfelerinin de oradaki gibi kabul edilmesini umut ederek dağılırlar” (İbn Cübeyr, 2008:215). Bu gelenek herhangi bir sebepten ötürü Kutsal mekânlara gidemeyen insanların uyguladıkları ilginç bir yöntemdir. Aynı mekânda bulunamayan insanların başka diyarlardaki insanlarla ortak duyguları yaşama ve hissetme adına göstermiş oldukları bu gayret, büyük bir ruhi birlikteliğe kapı aralamıştır.

Dimaşk halkının tamamının birbirlerine yâ seyyîdî (ey efendim) diye hitap

ettikleri, birbirlerinin hizmetine koştukları, saygıda kusur etmedikleri, birinin diğerine “köleniz ve hizmetçiniz emrinize âmâdedir” diyerek karşısında eğilmek suretiyle selam verdiği belirtilir (İbn Cübeyr, 2008:218). İbn Cübeyr, halkın birbirine karşı eğilerek selam vermesini, ciddiyetten uzak ve onurlu bir insanın kabul edemeyeceği bir davranış kalıbı olarak değerlendirir. Mütevazi bir ilim adamı oluşu sebebiyle bu tür davranış kalıplarını kabullenememesi seyyahın kişiliğini yansıtmaktadır.

Seyyahın zikrettiği, bu yörelerdeki âdetlerden biri de herkesin yürürken ellerini arkasına bağlamasıdır. Seyyah, eller arkada iken eğilip selam verme şeklinin hakîr ve zelîl köleleri andırıldığını, bu durumun insanda sanki sıkıca bağlanmış da satılmaya götürülüyormuş gibi bir izlenim uyandırdığını belirtmiştir. Seyyah, bu selam verme şeklinden hoşlanmadığını belli etmektedir. Kibirli olanların da eteğini bir karış yerde sürüyerek, ellerini arkaya koymuş bir vaziyette yürüdüklerini, bunu bir gelenek haline getirdiklerini söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:219). Bu davranışların sosyal değerleri zedelediği kanaatini taşıyan İbn Cübeyr'in konu hakkındaki değerlendirmesi, “Kötü de olsa herkes yaptığının iyi bir şey olduğunu sanıyor” cümlesi olmuştur.

Seyyah, Dimaşk halkının tokalaşma âdetlerinden de söz etmiştir. Seyahatnamede tokalaşma ile ilgili olarak Hz.Peygamber'in hadis-i şerifte vermiş olduğu müjde vesilesiyle insanların imanlarını tazelediklerine ve Allah'ın mağfiretini kazandıklarına inandıkları yazılıdır. Bu nedenle vakit namazlarından özellikle de sabah ve ikindi namazından sonra camide bulunanların birbirleri ile tokalaştıklarını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008:219). Bu tokalaşma âdeti, karşılıklı dua etmeye ve sevgi bağlarını tazelemeye vesile olduğundan seyyah tarafından övülmüştür.

Dimaşklıların ve diğer civar halkların cenaze töreni ise İbn Cübeyr tarafından çok garip karşılanmıştır. Seyyah, ilginç bulduğu cenaze törenini şu şekilde anlatır:

“ Hafızlar, merhamet ve şefkatten insanın içinin parçalandığı etkileyici sesleri ve ağlatıcı makamları ile okudukları Kur'an eşliğinde, cenazenin önünde yürürler. Yüksek sesle okunan Kur'an gözyaşlarıyla dinlenir. Cenaze namazı, camide maksurenin karşısında kılınır. Her cenaze mutlaka camiye getirilir. Namaz kılınacak yerin kapısına varılınca okuma kesilir. Eğer ölen kişi cami imamlarından veya görevlilerinden ise, namaz kılınan yere kadar okuma kesilmez. Bazen Berid Kapısı'nın karşısında,

avlunun batısındaki revakta taziye için toplanılır. Herkes ayrı ayrı namaz kılp, önlerindeki rahleler üzerinde Kur'an okur. Cenazenin başındakiler, taziye için gelen şehir ileri gelenlerini ve önemli kişilerini isimlerinin önüne koydukları büyük lâkaplarla ilan ederler. İstemediğin kadar sadreddin, şemseddin, bedreddin, necmeddin, zeynüddin, behauddin, cemaleddin, mecdüddin, fahredden, şerefüddin, muinüddin, muhyiddin, zekiyyüddin, necibüddin gibi anlamsız lâkaplar dinlersin. Eğer taziye bildiren kişi fakihlerden ise, bir de seyyidülulema, cemaleimime, hüccetüislâm, fahrüşşeria, şerefulmille, müftilferikayn ve benzeri abartılı lâkapları duyarsın. Her biri, gurur ve kibir içinde topluluğa katılır. Taziye ve okuma bitince, meclis sona yaklaşır ve vaizler rütbelerine göre teker teker kalkıp öğüt verir; dünyanın aldatıcılığına dikkat çeker ve ikazda bulunur; hatırladığı beyitlerden okur ve sonunda cenaze sahibine taziyelerini sunup kendisine ve cenazeye dua ederek oturur. Sonra ardından diğeri kalkar ve böylece hepsi konuşmasını bitirince topluluk dağılır” (İbn Cübeyr, 2008:218).

Müellif bu tür cenaze törenlerini çok abartılı ve yapmacık bulur. Bir cenaze törenine katılan kişilerin toplumsal kimliklerinin ön plana çıkartılarak lakaplarına ve rütbelerine bu denli rağbet gösterilmesi seyyahın eleştiri konusu yaptığı olaylardan biridir. İbn Cübeyr mütevazi bir kişiliğe sahiptir. Bazı insanlara verilen önemin şan, şöhret, lakap ve makamla ilişkili olduğunu görünce bu durumu doğal olarak eleştiri konusu yapmıştır.

2.3.2.Törenler

Seyahatnamede Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğduğu mekân üzerine inşa edilen mescitten söz edilmektedir. Doğumunda mübarek vücutlarının değdiği yer gümüşle çerçevenmiştir. Bu kutsal yerin Hz. Peygamber'in doğum günü olan Rebiülevvel ayının Pazartesi günü, bütün insanların ziyaretine açıldığı ve bu kutsal mekânın ziyaretinde tören havası yaşatıldığı yazılıdır. Ayrıca Haremde kutlanan Ramazan Bayramı töreni şu şekilde anlatılmıştır: “Sabahleyin (Ramazan Bayramı sabahı) ilk gelenler, Şeybe Oğulları oldu. Kutsal Kâbe'nin kapısını açtılar. Liderleri basamakta, diğerleri içeride oturarak Emîr Müksîr'in gelişini beklediler ve geldiğini görünce

karşılamaya çıkıp, Hz.Peygamber (s.a.v) kapısı yakınında kendisini karşıladılar. Emîr tavaf yaptı. İnsanlar bayram için toplandıklarından mescit dolup taşmıştı. Baş müezzin, Zemzem Kubbesi'nde her zamanki gibi kardeşi ile birlikte yüksek sesle emîre dua ediyor ve sırayla övgüler düzüyordu. Emîr, tavafı bitirince Hacerü'l Esved köşesi karşısındaki zemzem kubbesi etrafındaki sahanlığa geldi. Sağında ve solundaki çocukları ile beraber oturdu; veziri yanında dikiliyordu. Şeybe Oğulları yerlerine oturdular. Diğer insanlar, Kâbe'yi de saygıyla süzüyorlardı. Onlara bu hizmet şerefini bahşeden Allah ne yücedir! Emîr'in yanına dostlarından dört şair geldi ve her biri sırayla onu öven şiirler okudu” (İbn Cübeyr, 2008:110). Ramazan Bayramı'nın sabahında Kâbe etrafında toplanan halk, törenin başlaması için yöneticileri olan Mekke Emiri'nin gelişini beklemektedir. Bayram töreni, Emir'i yücelten şiirlerin okunması ile devam etmektedir. Bu durum halk'ın Emir'e duyduğu saygının büyüklüğünü göstermektedir.

İbn Cübeyr, seyahatnamesinde Sur kentinin sahilinde gerçekleştirilen bir düğün töreninden bahsetmektedir. Müellif, bu düğün törenini ayrıntılı olarak anlatmış ve törende yaşananları şu şekilde aktarmıştır:

“ Burada (Sur kentinde) bir gün Sur sahilinde izlediğimiz ve dünyanın güzelliklerinden biri olan bir düğün törenini anlatacağız. Kadınli erkekli bütün Hristiyanlar toplanmış; gelin evinin önünde iki sıra dizilmişlerdi. Borular, zurnalar ve bütün çalgılar çalıyordu. Gelin, sağ ve sol kolundan tutan ve akrabalarından olduğunu sandığımız iki adam arasından salınarak çıktı. En güzel süslerini takmış, en değerli elbiselerini giymişti. Kendilerine has altın işlemeli ipek elbisesinin eteklerini sürüyordu. Alnında, etrafı altınla örülmüş bant vardı. Göğsünün üstünde de aynısından bulunmaktaydı. Takıları ve süslü elbisesi içinde salınıyor; bir bulutun veya bir güvercinin hareketi gibi âheste âheste yürüyordu. Gönül çelen bu gibi manzaralardan Allah'a sığınırız. Hristiyanların ileri gelenlerinden bir grup, en değerli, en süslü elbiselerini giymiş vaziyette, gelinin önünde elbiselerini yerlerde sürüyerek yürüyorlardı. Arkasında ise arkadaşları ve emsalleri olan Hristiyan kızlar en kıymetli elbiseleri ve en pahalı takılarıyla çalılı bir halde yürüyorlardı. Çalgıcılar ise, hepsinin önünden gidiyorlardı. Müslüman ve diğer Hristiyanlar, iki sıra halinde bunları seyrediyor ve hiç bir şeyi garipsemiyorlardı. Düğün alayı, gelinle beraber erkek evine kadar

yürüdü ve o gün düğün yemekleri yendi. Biz de fitnesinden Allah'a sığınarak, bir rastlantı sonucu böyle şatafatlı bir manzara izlemiş olduk“ (İbn Cübeyr, 2008:228).

Bu düğün, seyyahın dikkatini çeken ilginç bir düğün olmuştur. Seyyahın gönül çelen bir düğün olarak nitelediği bu düğündeki giyim tarzları çok etkileyicidir. Müslüman ve Hristiyan topluluğun bir araya gelerek ortak bir katılım sağladıkları düğün, şatafatı nedeni ile seyyah tarafından fitne kavramı ile birlikte anılmıştır.

Burada yeri gelmiş iken seyahatname ile ilgili bir saptamada bulunmak gerekir. Dikkat edilirse yapılan anlatımlarda İbn Cübeyr, anlattığı konu ile ilgili görüşlerini kimseye yaranma kaygısı taşımadan doğrudan paylaşma gibi bir yöntem seçmiştir. Düğün törenini aktarırken düğünde sergilenen ritüelleri kendi inancı çerçevesinde normal karşılamazken, bu tür durumlarda “Allah'a sığınma” tabirini kullanarak Müslüman kimliğini ön plana çıkarmak suretiyle tepkisini açıkça hissettirmiştir. Orta Çağ'da seyahate çıkan Müslüman seyyahların ilim adamı kimliği göz önünde bulundurulduğunda bu tür eleştirel yorumlarla karşılaşmak olağandır. Ayrıca seyahatnamenin bütününde müellifin bu tür yorumlarına sık rastlamak mümkündür.

Seyyah Akka limanından ayrıldıktan sonra 24 Recep/1 Kasım Perşembe gecesinin Hristiyanların bayramı olması nedeniyle gemide yapılan bayram töreninden de bahsetmiştir. Bu törende, Hristiyanların bu bayramı mumlar yakarak kutladıklarını; herkesin elinde mum olduğunu, papazları ile birlikte gemide ayin yaptıklarını ve geceyi inançları gereği birbirlerine öğütler vererek neticelendirdiklerini ifade etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:233).

2.3.3.Giyim ve Kuşam Kültürü

Seyahatnamede Mekke Emîri Müksir'in halası Şerife Cümane b. Feleyte'nin haremindeki kadınların mahfeleri ile komutanların haremine mensup kadınların mahfelerinden söz edilmektedir. (İbn Cübeyr, 2008:89). Bu kadınlara ait örtülerin saçakları o kadar uzundur ki neredeyse yerlerde sürünmektedir. Hac ibâdeti için Mekke'ye gelen Yemenlilerin giyimleri hakkında ise “ Kirli peştamal veya örtündükleri deriden başka giysileri yoktur” ifadesi kullanılmıştır (İbn Cübeyr, 2008:93). Ayrıca Sicilya'nın bir kentindeki Hristiyan kadınların giymiş oldukları giysilerin Müslüman kadınların giysilerine benzediğinden bahisle bu kadınların tesettürlü ve peçeli oldukları,

bayramda sırmalı ipek elbise ile dışarı çıktıkları, çok hoş giysiler giydikleri, renkli peçeler taktıkları ve altın işlemeli pabuçlar giydikleri aktarılmıştır. Müslüman kadınlar gibi kına yakan ve kokular sürünen Hristiyan kadınların bu şekilde kiliseye gittikleri zikredilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:250). Bu açıdan Müslüman bir toplumun giyim tarzı ve yaşam biçiminin Hristiyan bir toplum tarafından taklit edilmesi bu yaşam alanındaki sosyal etkileşimin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Giyim tarzının açığa çıkardığı bu durum, sosyolojik açıdan toplumdaki yaşam formu üzerine etki eden unsurların gücü hakkında bir fikir vermektedir.

2.3.4.Sosyal Yapılar

Eserde üzerinde ayrıntılı durulan hususlardan biri de kuşkusuz sosyal yapılardır. Seyyah, Kahire'deki deliler hastanesinden bahseder. Sultan Selâhaddîn'in bu hastaneyi delilere tahsis etmesinin amacı ise Allah'ın rızasını kazanmaktır. Bu hastaların yanlarına bilgili bir hekim görevlendirilmiş ve ilaç kutuları bırakılmıştır. Burada bulunan hekimlere ilaç şurupları yapma izni verilmiştir. Köşkün odalarına hastalar için divanlar konulmuştur. Görevlilerin gözetiminde bulunan bu hastalara ayrıca hizmetçiler tarafından sabah ve akşam olmak üzere hastalık durumları da gözetilmek suretiyle yiyecek ve içecekler ikram edilmektedir. Bu hastanenin tam karşısında sadece kadın hastalara tahsis edilmiş bir tedavi merkezi daha vardır. İbn Cübeyr, buradaki görevlilerin hastalara daima iyi davrandıklarını gözlemlemiştir. Bunun nedeni ise Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hastanede işleyen düzeni bizzat takip etmesi, hastaların durumunu sorup araştırması ve hastalıkları hakkında görevlilerden bilgiler almasıdır (İbn Cübeyr, 2008:28). Sultan Selâhaddîn'in hastanenin işleyişi ile ilgili olarak tanzim edilen kurallara uyulması hususunda ısrarlı olduğu anlaşılmaktadır. Görevliler de sultanın bu hassasiyetinden ötürü elinden gelen gayreti fazlasıyla göstermeye çalışmaktadır.

Görülüyor ki dönemin idarecileri toplumun sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenmektedir. İdarecilerin, karşılığını Allah'tan umarak teb'asının sağlık durumuna bu denli eğilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken kayda değer bir konudur. İnsan kimliğini merkeze alan ve onu değerli gören gören bu anlayışa, aslında her çağda şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Müellif, Mekke'de "Zahir" denilen bir mekândan bahsetmiştir. Mekân, yolun

her iki tarafına kurulmuştur. Mekkeli birine ait olup ev ve bahçelerden oluşmaktadır. Eserde Umreye gelenlerin bu mekânda temizlik ihtiyaçlarını karşıladıkları ve sebil hizmetinden istifade ettikleri belirtilmiştir. Yolun kenarında uzun bir tezgah üzerine su testileri ile birlikte abdest için gerekli olan su dolu leğenler dizilmiştir. Burada bir tatlı su kuyusu olduğundan söz edilmiştir. Umreye gelenlerin bu sudan faydalandıkları ve ihtiyaçlarını giderdikleri belirtilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:76).

Bunun yanında eserde Bağdat'ta sayısı iki bini bulan pek çok hamamın olduğu (İbn Cübeyr, 2008:167). Musul'da mescit, hamam, han ve çarşılara sahip büyük bir mahallenin mevcut olduğu, (İbn Cübeyr, 2008:172). Düneysar'da büyük halk pazarlarının kurulduğu, (İbn Cübeyr, 2008:177). Harran kentinde üstü ahşap örtülü büyük çarşılar ile sayısı yüz sekseni bulan medrese ve hastanenin bulunduğu, (İbn Cübeyr, 2008:181). Dımaşk'ta gidecek yeri olmayan gariplerin tüm bakım ihtiyaçlarının karşılandığı bir vakfın mevcut olduğu zikredilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:215).

2.4.DİNÎ HAYAT

2.4.1.Dini yapılar

2.4.1.1.Türbeler, Peygamber ve Evliya Kabirleri ve Kutsal Mekânlar

Eserde, ismi geçen pek çok kutsal mekân mevcuttur. İbn Cübeyr, Hz. Hüseyin'in (r.a) başının bulunduğu Kahire'deki ziyaret yerinden söz eder. Halk söylentilerine göre Hz. Hüseyin'in başı yer altında gömülü gümüş bir tabut içindedir ve üzerine görkemli bir türbe inşa edilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:23). Seyyah insanların bu kutsal kabri selamlayıp dikkatle izlediklerini, üzerine kapanıp örtüsünü yüzlerine ve gözlerine sürdüklerini, etrafında döndüklerini, dua edip ağladıklarını gözlemlemiştir.

Seyyah, Kahire'deki Karafa denilen kabristanı dünya harikalarından biri olarak nitelemiştir. Bunun nedeni ise kabristanın içinde Hz. Peygamber (a.s), Ehl-i Beyt (r.a), sahabe (r.a), tabiin, ulema, zahitler ve kerametleriyle ünlü ilginç hikâyeleri olan evliya kabirlerinin olmasıdır. İbn Cübeyr, bu kabirler arasında Salih Peygamber'in oğlunun kabri, Firavun'un eşi Asiye'nin (r.a) kabri, Ehl-i Beyt'in türbeleri, her birinin üzerinde süslü yapılar bulunan on erkek ve beş kadının türbeleri olduğunu görmüştür (İbn Cübeyr, 2008:24). Ayrıca bu kabirler arasında bulunan ehlibeyt türbeleri şu şekilde sıralanmıştır: Ali Bin el Hüseyin bin Ali(r.a) türbesi, Cafer bin Muhammed es-Sadık'ın

(r.a) iki oğlunun türbeleri, Kasım bin Muhammed bin Cafer es Sadık bin Muhammed bin ali Zeynulabidin (r.a) türbesi ve oğulları Hasan (r.a) ile Hüseyin'e (r.a) ait iki türbe, yine oğulları Abdullah b. el Kasım ile Yahya b. el-Kasım'ın (r.a) türbesi, Ali bin Abdullah b. el-Kasım (r.a) ile kardeşi İsa bin Abdullah'ın (r.a) türbeleri, Yahya B. el-Hasan bin Zeyd bin el-Hasan (r.a) türbesi, Muhammed b. Abdullah bin Muhammed el-Bakır bin Ali Zeynulabidin b. el Hüseyin bin Ali (r.a) türbesi, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali'nin (r.a) soyundan gelen Cafer bin Muhammed (ra.) türbesi. Bunun dışında burada Hz.Ali'nin soyundan gelen kadınların da türbeleri vardır. Seyyah, kabristanda kitabelerini okuduğu kabirlerden de bahsetmiş olup bunların kesinliğinden emin olmadığını belirtmekle birlikte doğruluk ihtimalinin ağır bastığını ifade etmiştir. Bu sahabeler Muaz bin Cebel (r.a), Hz.Peygamber'in hırkasını alan Kab bin Zuheyr (r.a), Hz.Peygamber'in kuyumcusu Ebu'l Hasan (r.a), Sariyetu'l-Cebel (r.a), Ahmet bin Ebubekir es-Sıddik (r.a), Esmâ Bin Ebu Bekir es-Sıddik (r.a) , Zübeyr bin el -Avvam'ın oğlu (r.a) Abdullah bin Huzafe es-Sehmi (r.a), Hz.Peygamber'in (s.a.v) süt kardeşi Halime'nin (r.a) oğlunun türbeleridir. İsmi geçen bir başka türbe de İmam Şafii'nin (r.a) türbesidir (İbn Cübeyr, 2008:25). Hicr'de oluşun altında Kâbe duvarına yakın bir yerde Hz. İsmail'in (a.s) kabri, bunun yanında Irak köşesi tarafında ise annesi Hacer'in (r.a) kabri olduğu belirtilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:58).

Ziyaret edilen kutsal mekânlardan biri de müminlerin annesi Hz. Hatice'nin (r.a) evindeki vahiy kubbesidir. Bu evde bulunan küçük kubbe ise Hz. Fatma'nın (r.a) doğduğu evdir. Hz. Ebubekir(r.a)'in evi de ziyaret edilen yerlerden biridir. İbn Cübeyr, Hz. Ebubekir'in evinin izlerinin silindiğini evin yerinde sadece bir taş kaldığını, insanların bereketini umarak bu taş dokunduklarını bildirmiştir.

Eserde zikredilen kutsal mekânlardan biri Hz. Hatice'nin (r.a) evinin yakınında ve aynı sokakta bulunan yüksek bir dinlenme yeridir. Hz. Peygamber (s.a.v) , bu yerde oturmuştur. Bu nedenle seyyah, insanların burada namaz kılarak, Hz.Peygamber'in (s.a.v) oturduğu bu yerin etrafına ellerini ve yüzlerini sürdüklerini aktarmıştır. Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz.Hüseyin'in doğduğu Hz. Hatice'ye ait ev de ziyaret edilen yerlerden biridir (İbn Cübeyr, 2008:116). İbn Cübeyr, Dimaşk'ta bulunan kutsal yerleri de zikretmiştir. Müellifin ziyaret ettiği yerlerden biri Hazreç kabilesi lideri olan sahabe Sa'd bin Übade'nin kabridir. Yine Dimaşk'ın batısındaki kabristanda Ehli Beyt'ten birçok kişinin kabirleri mevcuttur. Bu kabirlerden ikisi Hz. Hasan (r.a) ile Hz.

Hüseyin'in (r.a) çocuklarına ait olduğu söylenen kabirlerdir. Bir başka kabir ise kentin güneyindeki Rabi'ye köyünde bulunan ve Ehl-i Beyt (r.a) kabirlerinden biri olan Ali bin Ebi Talib'in (r.a) kızı Ümmü Gülsüm'ün (r.a) kabridir (İbn Cübeyr, 2008). Daha öncede vurgulandığı üzere seyahatname, hac yolculuğu için adeta bir rehber niteliği taşımaktadır. Seyyahın kutsal mekânlardan ayrıntılı bir şekilde bahsetmesi bu özelliğini teyit etmektedir.

Seyyahın söylediğine göre Dimaşk'ta bulunan en ünlü ziyaret yerlerinden biri Akdam Mescididir. Mescidin küçük odasında bir taş vardır. Taşın üzerinde ise "Salihlerden biri, rüyasında Hz. Peygamber'i (s.a.v) görmüş, O da O'na - İşte kardeşim Musa'nın kabri buradadır- demiş." cümlesi yazılıdır. Seyyah bu mescidin bereketinin bol olduğunu söylemiştir. Taşın olduğu yerde bir kabir bulunmaktadır. Seyyaha anlatılanlara göre bu kabir üzerinden asla ışık eksik olmaz. Mescide gelen yol üzerindeki taşlarda ise ayak izleri mevcuttur. Halk arasında bu izlerin Hz. Musa'ya ait olduğu söylenir (İbn Cübeyr, 2008:207). Yine seyahatnamede İslamın doğduğu ev olarak bilinen Safa'nın karşısındaki Hayzuran'ın evi de kayıtlara ziyaret edilen önemli bir kutsal mekân olarak geçmiştir. Seyahatnamede müellif tarafından ziyaret edildiği bildirilen diğer başlıca kutsal mekânlar şunlardır: Medine'de Baki Mezarlığı, Uhud Dağı, Ebu Eyyub El -Ensari'nin evi, Hz. Ayşe'nin (r.a) , Hz. Ömer'in (r.a), Hz.Ebubekir'in (r.a) ve Hz.Fatma'nın evleri (r.a), Bağdat'ta tasavvuf büyüklerinden Maruf el Kerhi'nin, Ebu Hanife'nin, İmam Ahmet bin Hanbel'in kabirleri, Musul'da Aziz Circis'in kabridir (İbn Cübeyr,2008).

Sicilya adasında İbn Cüneyt'in dünyanın en güzel ve süslü binası olarak nitelediği başkent Palermo'daki Antakyalı Kilisesi de önemli bir kutsal mekândır. Yapımında kilolarca altın kullanılmış olup iç duvarları tamamen altınla süslenmiştir. Renkli mermer levhaları ve her biri altınla işlenmiş yeşil taşları bulunan bu bina, İbn Cübeyr'in bu seyahatte en çok beğendiği yapılardan biri olmuştur (İbn Cübeyr, 2008:250).

İbn Cübeyr ayrıca Dimaşk'ta Rumların çok önem verdiği bir Kiliseden bahsetmiştir. Seyyah, "Meryem Kilisesi" adıyla bilinen bu kilisenin Kudüs'ten sonra en kutsal yer olduğu bilgisini eklemiştir. Kilise binasının çok şatafatlı, kilisedeki tabloların ise insanı büyüleyecek derecede güzel olduğunu ve seyrine doyum olmadığını söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:208). Anlaşıyor ki seyyah, sanat ve estetiğe önem veren

bir kişiliktir. Müslüman bir ilim adamı olmasına rağmen kilise dahi olsa eserdeki zerafet, İbn Cübeyr'e haz ve heyecan vermiştir.

2.4.1.2.Cami, Mescit, İmaret ve Vakıflar

Seyahatnamede pek çok cami, mescit, imaret, vakıf ve medrese ismi geçmektedir. Ancak biz burada önemli gördüğümüz belli başlı olanlarını zikredeceğiz. İbn Cübeyr, Mısır'daki Amr bin el-As Camisi'nden bahsetmiştir. Cami'nin günlük otuz Mısır dinarı geliri vardır. Bu para ile kayyım, hizmetçi, imam ve okuyucuların aylıkları ve diğer ihtiyaçları karşılanmaktadır (İbn Cübeyr, 2008:27).

Mısır ve Kahire arasında Ebu'l -Abbas Ahmet bin Tolun adıyla anılan büyük ve geniş bir cami vardır. Bu caminin Sultan Selâhaddîn'in talimatıyla mağripli gurbetçilerin kalabileceği bir sığınma evi haline getirildiği belirtilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:28). Mekke'de Hacun mevkiindeki kabristana doğru giderken iki tepe arasındaki su yolu üzerinde bulunan mescit'in Hz. Peygamber 'in (s.a.v) cinlerden biat aldığı bir mescit olduğu söylenmektedir (İbn Cübeyr, 2008:75). Mekke'de Mesfel tarafında Ebû Bekir es-Siddik (r.a) adına yapılmış bir mescitten söz edilmektedir (İbn Cübeyr, 2008:79). Bağdat'ta yaklaşık otuz kadar medresenin mevcut olduğu, en büyüklerinin ise Nizamülmülk'ün yaptırdığı Nizamiye medresesi olduğu aktarılmıştır (İbn Cübeyr, 2008:167).

Dimaşk'ın en büyük camisi ise seyahatnamede teferruatlı bir şekilde tasvir edilmiştir. İbn Cübeyr'in aktardığına göre bu cami, İslam dünyasındaki en güzel, en ustalıklı, en ilginç sanatlı, en süslü ve işlemeli camilerdendir. Halkın anlattığına göre caminin kible duvarını yapan kişi Hud (a.s) Peygamberdir. Müellifin aktardığına göre bu caminin en ilginç yönü ise örümceklerin cami içinde yuva kurmalarına rağmen burada barınmadıkları, kırlangıçların ise caminin içine girmedikleridir. Seyahatnamede caminin yapımı ile ilgili ilginç ve tarihi bir bilgiyi paylaşan İbn Cübeyr, bu konuda şunları aktarmıştır: “Mabet, daha önce doğu kısmı Müslümanların batı kısmı Hristiyanların olmak üzere iki kısıymış. Ebû Ubeyde bin el-Cerrah (r.a) kente batı tarafından girince, kilisenin yarısına kadar gelmiş ve Hristiyanlarla anlaşma yapmış. Halid bin el-Velid de baskın yaparak doğu kısmından girmiş ve kilisenin doğu yarısına kadar gelmiş. Böylelikle Müslümanlar mabedi ikiye bölerek yarısını mescit yapmışlar. Anlaşma karşılığında bırakılan diğer yarısı, Hristiyanların elinde kilise olarak kalmış.

Sonunda Halit Bin el-Velid onlara, karşılığında başka bir yer teklif etmiş ise de buna razı olmamışlar; O da kiliseyi ellerinden zorla almış ve bizzat yıkmaya başlamış. Bu defa Hristiyanlar, mabede el uzatanın çıldırabileceğini ileri sürmüş. Halit bin el- Velid ise bu iddialarını ciddiye almamış ve “ Burayı yıkarak “Allah yolunda çıldıran ilk ben olayım” demiş. Sonrasında ise yıkıma devam etmiş. Müslümanlar da kolları sıvayarak bu yıkımı tamamlamışlar. Bunun üzerine Hristiyanlar, Ömer Bin Abdulaziz'den (r.a) yardım isteyerek halifeye bu bölümün sahabe döneminde yapılan bir anlaşmayla kendilerine bırakıldığını ispat eden bir belge sunmuşlar. Müslümanlar belgeyi görünce endişeye kapılmışlar. Sonrasında ise Halit bin el-Velid Hristiyanlara yüksek miktarda tazminat ödeyerek gönüllerini almış ve mesele böylece kapanmış (İbn Cübeyr, 2008:193). Cami ile ilgili olarak bu ilginç anekdotu paylaşan seyyah, o dönemde Hristiyanların hak arama hürriyetine dikkat çekmiştir. Haklı oldukları bir konuda Müslümanların halifesine müracaat eden Hristiyanlar, bu mücadele sonunda verilmiş âdil bir karar sonucunda kazanan taraf olmuştur.

2.4.1.3. Mescid-i Haram ve Zemzem Kuyusu

Seyhatnamede Mescid-i Haram ve Kâbe'ye çok genişçe bir yer ayrılmıştır. İbn Cübeyr'in ayrıntıya kaçan anlatımları burada da kendisini göstermektedir. Kâbe'nin koruyuculuğunu yapan Şeybe Oğulları'nın lideri ve Hz.Peygamber'in de arkadaşı olan Osman bin Talha bin Şeybe bin Talha bin Abduddar soyundan gelen ve Kâbe'nin kapıcısı olarak görevli bulunan Muhammed bin İsmail bin Abdurrahman isimli kişidir. Bu kişi ile görüşen müellif, kendisinden Kâbe'nin boyutları ve diğer hususlarda bilgiler almıştır. Bu bilgiler ışığında Mescid-i Haram ve Kâbe hakkında pek çok bilgi aktaran seyyah'ın ilginç bulduğumuz tespitlerini burada kayda geçirmekte fayda olacaktır. Bu konu ile ilgili olarak seyyaha verilen bilgilere göre; Kâbe'nin iç zemini ve duvarları damarlı mermerlerle kaplıdır. Kâbe çok uzun olan ve ağaçtan oluşan üç direk üzerine kuruludur. Tavan, renkli ipek kumaşlarla örtülüdür (İbn Cübeyr, 2008:55). Hacerül Esved doğuya bakan köşeye bitişiktir. Duvara iki zira' kadar girmiş olduğu söylenmektedir. Genişliği bir karışın üçte ikisi kadardır. Uzunluğu bir karış ve birkaç parmaktır. Birbirine yapışık dört parçadan oluşmaktadır (İbn Cübeyr, 2008:59). İbn Cübeyr, Hacer-ül Esved'in öpüldüğü vakit dudakta bir yumuşaklık ve nemlilik hissedildiğini , insanın neredeyse dudağını üzerinden kaldırası gelmediğini belirtmiştir

(İbn Cübeyr, 2008:60).

Haremle ilgili olarak müellifin aktardığına göre Harem'in her tarafında hoca ve öğrencilerden oluşan ders halkaları bulunur. Harem'in yedi minaresi vardır. Dördü dört yönde, biri Daru'n-Nedve'de, en küçüğü de Safa kapısındadır. İbn Cübeyr, zezem Kuyusu kubbesi'nin Hacer-ül Esved köşesinin tam karşısında ve yirmi dört adım uzağında olduğunu, suyun kaynağının ise kubbenin ortasında ve Kâbe tarafındaki duvara yakın olduğunu bildirmiştir. Suyun derinliği müellifin ölçümüne göre on bir adam boyu, söylentilere göre ise yedi adam boyudur. Kuyu birbirine kurşunla bağlanan ve zaman içinde yıpranmayan mermerden yapılmıştır. Kuyunun çevresi kırk karış, yerden yüksekliği dört buçuk karış ve kalınlığı ise bir buçuk karıştır (İbn Cübeyr, 2008:59). Seyyah ayrıca zezem suyu hakkında “ Bu kutsal suyun da durumu ilginçtir. Çünkü çıktığı yerden içerseniz, memeden çıkmış süt gibi ılık olduğunu hissedersiniz. Bu Allah'ın bir mucizesi ve ihsanıdır. Bu suyun bereketi, kimsenin nitelemesine gerek duymayacak kadar meşhurdur. Hz. Peygamber'in dediği gibi, her derde devadır” sözlerini sarf etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:84).

2.4.2.Vaaz, İlim ve İrşad Meclisleri

İbn Cübeyr'in bu seyahatinin kutsal toprakları ziyaret amacı taşıması nedeniyle katıldığı ilim ve irşat meclislerinden sıkça bahsettiği görülür. Bu meclisler ilim adamı olması nedeniyle seyahatin ilgi alanına girmektedir. Bu nedenle İbn Cübeyr'in seyahatnamesine almış olduğu bu meclislerden biraz bahsetmek gerekir.

İbn Cübeyr, Ramazan ayında haremde namaz kıldıran bir imamdan söz etmiştir. Gözleri sürmeli ve elleri bileklerine kadar kınalı olan bu imamın mihraptan çıktıktan sonra minbere yaklaştığını, hizmetçilerin yardımıyla minberin tepesine çıktığını, elleriyle cemaati selamlayıp oturduğunu belirtmiştir. Ön tarafta bulunan hafızların koro halinde Kur'an okumalarından sonra söz alan imamın yapmış olduğu uyarıların ve vermiş olduğu öğütlerin çok kişiyi etkilediğini söylemiştir. Minberin basamaklarında duran bazı adamların ise ellerinde şamdan tutar vaziyette " Ya Rab! Ya Rab!" diye haykırdıklarını eklemiştir (İbn Cübeyr, 2008:105). Yine bir Perşembe gecesinde Mescid-i Haram'da yatsı namazından güzel yüzlü, hoş sözlü Horasanlı bir hatib'in vaaz kürsüsüne çıkarak Arapça ve Farsça vaaz verdiğini ve bu vaazın sonunda insanların hıçkırığa hıçkırığa ağladıklarını belirtmiştir. Bu gecenin ertesinde Hanefî makamının

arkasına bir kürsü konulduğunu yatsıdan sonra kürsüye aksakallı, heybetli olgun ve fazilet sahibi bir hatip çıktığını, Ayet-el Kürsî'yi kelimelerin üstünde durarak tefsir ettiğini, bu tefsir sonucunda insanların önce korkuya kapıldıklarını sonrasında ise vaiz tarafından verilen müjdelere vesilesiyle sevinçten havaya uçtuklarını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008:128). Seyyah doğunun vaizlerinin vaaz sonunda soru yağmuruna tutulduklarını söylemiştir. Bu sorular sayesinde vaizlerin ifade etme gücü ve hitabet yetenekleri gelişmiştir (İbn Cübeyr, 2008:128-129).

İbn Cübeyr, Şafii alimlerinin en önde gelenlerinden olduğunu söylediği ve pek çok alimin yetişmesinde emeği olan, ünlü bir aileye mensup İsfahanlı alim Sadreddin'in vaazından da bahsetmiştir. Bu alimin ravza karşısında kurulan bir kürsüye çıkarak büyüleyici bir konuşma yaptığını aktarmıştır. Vaazın sonunda dinleyicilerden bir ricada bulunan vaiz, kendisinin de affi için dua edilmesini istemiştir. Bunun üzerine herkes sarıklarını havaya fırlatmış, ağlayarak niyazda bulunmuştur. Seyyah, bilginlerin başı olarak nitelediği Sadrettin'in zenginliği, hizmetçilerinin çokluğu ve adamlarının kalabalık olması ile dikkat çektiğini belirtmiştir. Bu taraflarda gördüğü en büyük alimin Sadrettin el -Hocendi olduğunu kaydeden seyyah, bu büyük alimi meclisinde ziyaret ettiğini belirtmiştir (İbn Cübeyr, 2008:143).

İbn Cübeyr, ayrıca eserinde ismini zikretmediği bir kişinin vaazında yaşananlardan bahsetmiştir. Bu vaiz hutbe okumak için Peygamber'in (s.a.v) minberine çıkmıştır. Hutbe bittikten sonra hatip için görevlendirilmiş hizmetçilerin safları yarıp, insanları çiğneyerek soyduklarını nakletmiştir. Hizmetçilerin hatip adına insanlardan eşya ve para talep etmesi üzerine, cemaattan bazılarının ortaya değerli giysiler attıklarını, bir kısmının kumaş parçaları verdiklerini, bazılarının ise bir parça altın veya iki dinar verdiklerini, zorla toplanan bu eşyalardan dolayı neredeyse küçük bir tepecik oluştuğunu kaydetmiştir. Toplanan miktar hoşuna gidince hutbeyi tamamlayarak namaz kıldıran bu hatip'in yaptıkları karşısında bazı dindarların çok üzüldüklerini söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:144). Seyyah, aktarımında bu tür vaizlerden hoşlanmadığını belli etmiştir. Çünkü bu tür vaizler samimiyetten uzak bir tavır sergilemektedir. Menfaat temin etme amacı taşıyan bu hareketlerin dinle hiç bir ilgisi yoktur. İnsanların dini duygularını istismar ederek maddi menfaat temin etmeye çalışanlar hiç bir dönemde gerçek dindarlar tarafından hoş karşılanmamışlardır. Nitekim İbn Cübeyr kendisi gibi samimi olan diğer insanların da bu durum karşısındaki üzüntülerini aktarmaktan geri

durmamıştır.

İbn Cübeyr'in, meclisine en çok katılmaktan zevk aldığı kişilerden biri Şafilerin önderi Nizamiye medresesinin fakihî ve usul konularında derin bilgisi olduğu söylenen İmam Radiyyuddin el Kazvini'dir. Seyyah katıldığı bu meclisin güzel bir ilim ve öğüt meclisi olduğunu, çok bereketli geçtiğini ve vaazın sonunda gözlerden yaşlar boşaldığını anlatmıştır (İbn Cübeyr, 2008:160). Seyyah samimi bulduğu ilim meclislerinden heyecanla bahsetmiştir. Bazı ilim adamlarını ise övgü dolu sözlerle zikretmiştir.

Seyyah'ın sözünü ettiği bir başka meclis ise büyük imam olarak nitelediği Cemaleddin Ebu'l-Fedail b. Ali el-Cevzi'nin meclisidir. Bu meclis, halifenin sarayına bitişik olan ve "Basaliyye" denilen mekânın yakınında bulunan imama ait bir evin karşısında kurulmuştur. Her Cumartesi burada toplantı yapılmaktadır. İbn Cübeyr, bu imam hakkında; " eşi benzeri olmayan, çağının mucizesi, müminlerin gözünün nuru, belâgat ve sanatta üstünlük sahibi, fikir denizinden değerli inciler çıkaran bir dalgıç" nitelemelerini kullanmıştır. İmam minbere çıktığı sırada yirmiden fazla hafız, iki veya üçer kişilik gruplar halinde Kur'an'dan değişik ayetler okumaktadır. Seyyah, bu imamın en büyük meziyetlerinden birinin hafızların okumuş olduğu tüm ayetleri hiç sıra atlamadan ve hata yapmadan tefsir etmesi olduğunu bildirmiştir. Vaaz sonunda imam, kendisine perçemlerini uzatan dinleyicilerin perçemlerini keserek dua etmiş ve başlarını okşamıştır. İbn Cübeyr, bu imamın meclisine katılmaktan ve kendisiyle tanışmaktan o kadar memnun olmuştur ki seyahatnamesinde bu görüşme hakkında " Cansızların bile üstünlüğüne şahitlik ettiği, âlemde bir benzeri bulunmayan böyle biriyle görüşmeyi nasip ettiği için Allah'a şükürler olsun." ifadelerini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:161).

İbn Cübeyr'in katıldığı bir başka önemli meclis, halifenin bulunduğu sarayın ortasındaki boş alana perşembe günleri kurulan meclistir. Sarayın balkonları bu alanın tam karşısındadır. Burası halifenin hareminden sayılmaktadır. Meclisin bu alana kurulma sebebi ise Halife, annesi ve haremde bulunan diğer kişilerin yapılan konuşmaları rahatlıkla dinlemeleri içindir. Bu mecliste de Kur'an okunur ve konuşmalar yapılır ve şiirler okunur. Vaaz sonunda katılanların gözlerinden yaşlar boşalır. Halife övülerek, kendisi ve annesi için dualar edilir. Meclisteki program, okunan şiirlerle son bulur (İbn Cübeyr, 2008:162). Burada Halife için düzenlenen bazı özel programların varlığına dikkat çekilmiştir. Saraya yakın yerlerde kurulan bu ilim meclisleri, Halifeyi

ve ailesini memnun etmek için kurulmuştur. Halife ve ailesi ilim meclislerinden faydalanmaktadır.

2.5.SEYAHATNAMEDE ZİKREDİLEN BAZI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

2.5.1. Selâhaddîn-i Eyyûbi

İbn Cübeyr, seyahatnamesinde Haçlı seferlerinin yapıldığı döneme ilişkin önemli aktarımlarda bulunmuştur. Haçlı seferleri denildiği vakit akla gelen ilk isimlerden birisi Sultan Selahâddin-i Eyyûbî'dir. Haçlılar'a karşı mücadelesiyle tanınan bu İslâm kahramanı, Eyyûbîler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır (Şeşen,2009:337). Dünya tarihinde haklı bir şöhret kazanan ve örnek bir sultan olarak gösterilen Selâhaddîn-i Eyyûbî, Türk-İslâm tarihinin en tanınmış kahramanlarından biridir. Tarihçilerin anlattığına göre Selâhaddin, zamanını ya ilim ya cihad veya devlet işleriyle geçirirdi. Selahaddin-i Eyyûbî Kur'an'ı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe biliyordu. Amelde Şâfiî, itikadda ise Eş'arî mezhebine mensuptu. Selâhaddin verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutar, affetmeyi severdi. İbn Cübeyr, hükümdarın "Af konusunda hata etmek haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gider" dediğini nakleder. Aşırı derecede cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece bir Mısır dinarıyla otuzaltı veya kırkyedi Nâsirî dirhemi çıktığı kaydedilir (Şeşen,2009:339).

Voltaire'e göre (1975:62) Selâhaddîn-i Eyyûbî, günümüzde Ortadoğu'da ve tüm dünyada ihtiyaç duyulan özgün insani uygulamaları tarihin sayfalarına yazmayı başarmış bir sultandır. Selâhaddîn, hiç bir ayırım gözetmeksizin fakir Müslümanlara, Hristiyanlara ve Yahudilere eşit olarak dağıtılmak üzere vasiyetnamesinde miraslar ayırmıştır. Böylece, bütün insanların kardeş olduklarını, onlara yardım etmek için inançlarını değil, ıstıraplarını göz önünde tutmak gerektiğini anlatmak istemiştir.

Selahâddin-i Eyyûbî'nin en çok mücadele ettiği kişilerden birisi Antakya prinkepsi Renaud de Châtillon'dır. Müslümanların en acımasız düşmanlarından biri olan Renaud de Châtillon, Kızıldeniz'e bir donanma yollayarak terör estirmiş, İslâm'ın mukaddes şehirleri Mekke ve Medine'ye bile saldırmaya teşebbüs etmiş, hiçbir anlaşmaya riayet etmeyen tutumu, saldırganlığı ve çıkarı uğruna tüm ahlaki değerleri hiçe sayan karakteri ile Müslümanlar tarafından en nefret edilen bir kişi haline gelmiştir. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu azılı İslam düşmanını Hittin savaşında tarih sahnesinden

silerek Kudüs'teki Haçlı hakimiyetine son vermiştir (Altan, 2013: 24).

Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn Cübeyr'in seyahatnamesinde ismi neredeyse en çok zikredilen kişilerden biridir. Seyyah, Selâhaddîn-i Eyyûbî döneminden önce toplumda baş gösteren adaletsizlikler ve kötü yönetim anlayışını çok iyi bildiğinden iki dönem arasında kıyas yapıp kötü ve adaletsiz uygulamaların çoğunun düzeldiğine ilişkin tespitlerde bulunarak Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye methiyeler dizmiştir.

Seyyah'ın sultana olan inancı o kadar fazladır ki hâlâ devam eden ufak tefek kötü muameleler için “Selahaddin'in bütün bunlardan haberi yoktur. Zira o adalet ve merhameti ile tanındığından, bunları bilmiş olsa engel olurdu” ifadesini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:19). İbn Cübeyr, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yönetim tarzı ile ilgili karşılaştığı güzel örnekleri kaydederek tarihe önemli notlar düşmüştür. Bu açıdan eser, Haçlı Savaşlarının önemli bir ismi olan ve seyahatnamede ismi çok sık zikredilen Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi tanıma açısından çok önemli bir kaynaktır. Burada İbn Cübeyr'in bu önemli şahsiyet ile ilgili aktardığı hadiseleri alıntılıyarak yorumlamakta fayda vardır. Müellif, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yabancılarla ilgili bir uygulamasından şöyle söz etmiştir:

“ Öğüt vererek sultana yaklaşmak isteyenlerden biri, bunların çoğunun (hacıların) ekmek paylarını ihtiyaçları olmadan aldıklarını, kendi azıklarıyla yollarına devam edebileceklerini söylemiş. Neredeyse bu öğütçünün çabaları sonuç verecekmiş. Ancak, bir gün sultan kontrol amacıyla kentin dışına çıkmış ve Tarabulus'a (Libya) bitişik çölün kenarında bir grupta karşılaşmış. Bunlar açlık ve susuzluktan kavrulmuşlar. Sultan nereye gittiklerini ve yanlarında ne bulunduğunu sormuş. Allah'ın evini ziyaret etmeye niyet ettiklerini, karadan gittiklerini ve çölün zorlukları ile boğuşmak zorunda kaldıklarını bildirmişler. Sultan, -Bunlar, bilmedikleri bu yola girip bir sürü zorlukla mücadele ederek hedeflerine varsalar ve her birinde ağırlığınca altın ve gümüş olsa bile, onlar için koyduğumuz gelenekten ayrılmamalıyız ve paylarını vermeliyiz. Asıl şaşılacak şey, rızasını kazanabilmemiz için Allah'ın üzerimize vacip kıldığı iyilikleri yapmamıza engel olmaya çalışarak bize yaklaşmak isteyen ve bu gibi insanların aleyhinde çaba harcayanlardır.- demiş” (İbn Cübeyr, 2008:22).

İbn Cübeyr, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bütün Müslümanların işlerine özen gösterdiğini, fakir ve yetim çocuklara Kur'an öğreten okullar yaptırdığını, buralara hocalar tayin ederek her birine yeterli miktarda maaş verdiğini, çok büyük köprüler yaptırdığını aktarmıştır (İbn Cübeyr, 2008:29). Sultanın en büyük icraatından biri de hacılardan alınan vergileri kaldırması olarak belirtilmiştir. Müellif sultanın idaresinden önce vergisini ödemeyen hacılara baskı yapıldığını, kulaklarından asılarak çirkin işkencelere maruz bırakıldığını, fakir olan bu insanların vergi vermeye zorlandıklarını, veremeyenlere ise her türlü eziyetin yapıldığını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008:31). İşte Selâhaddîn-i Eyyûbî, seyyaha göre bu ağır vergileri kaldırarak gönülleri fethetmiştir. Ayrıca azığı olmayan hacılara ücretsiz azık dağıtmış herkesin duasını almıştır. O dönemde hacılardan her türlü alışveriş için çok ağır vergiler alınmaktadır. Hatta “Nil suyu” vergisi gibi uydurma vergiler dahi tahsil edilmekte ve insanlara büyük zulümler yapılmaktadır. Sultan bu ağır vergileri kaldırmakla kalmamış, yol emniyetini sağlayarak her türlü hırsızlığı önlemiştir (İbn Cübeyr, 2008:32). Bu haksızlıkları ve zulümleri yapan gruplardan biri Hicaz'da ve civar bölgelerde belli bir dinleri olmayan yağmacı gruplardır. Bu gruplar hacıları yağmalayarak ellerinde avuçlarında ne varsa alırlar. Hacılar ülkelerine dönene kadar bu zorba yağmacılara borçlanır ve her türlü sıkıntıyı yaşar. Selâhaddîn-i Eyyûbî bu gruplarla mücadele ederek onların zulümlerini önlemiştir. Hacılara tahsis edilmesi şartıyla Mekke Emiri Müksir'e para ve gıda maddesi göndermiştir (İbn Cübeyr, 2008:47). Ayrıca Sultan'ın Mekke Emiri Müksir'e yazdığı bir mektupta şu ilginç satırlar yazılıdır: “ Biz ve sen, hacıların bereketi ile yaşıyoruz. Bu önemli noktayı ve amacı unutmamalısın. Allah'ın ihsanı kullarına iyilik yapanlara kat kattır. O'nun inayeti kullarının işlerine özen gösterene kesintisizdir. Allah Teâlâ iyileri ödüllendirmeye kefildir. O bu işin sahibidir; kendinden başka Tanrı yoktur” (İbn Cübeyr, 2008:65). Burada ilginç olan şey, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin haclılarla mücadele ederken aynı zamanda ülkedeki zulümleri engellemeye ve sorun teşkil eden pek çok alanda gerekli düzenlemeleri yapmaya zaman bulabilmesidir.

Müellif, Dimaşk'ta büyük bir ilim adamının kendisine, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin üç büyük meziyetinden bahsettiğini ifade etmiştir. O ilim adamının belirttiğine göre sultanın birinci meziyeti yumuşak başlı olmasıdır. Sultan, daha önce kendisine karşı yapılan bir kötülüğü affetmiş ve “ Haksız yere affetmek, haklı yere cezalandırmaktan daha iyidir” sözünü sarf etmiştir. Ayrıca bu ilim adamı, İbn Cübeyr'e ikinci meziyet

olarak sultanın çok cömert olduğunu vurgulamıştır. Üçüncü meziyeti ise Adil bir hükümdar olduğudur. Adaleti ile ilgili olarak eserde şu örnek verilmiştir : “Sultan'ın değer verdiği büyük komutanlarından biri bir deve satın almıştır. Satın aldığı bu devenin sonradan bir kusuru ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine komutan deveciden davacı olmuş, Selâhaddîn-i Eyyûbî'den bu hususta kendisine yardım etmesini istemiştir. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu yardım talebi karşısında kendi komutanına şu sözleri söylemiştir: “Senin için ne yapabilirim ki? Müslümanların aralarında hüküm veren kadıları var. Şeriatın hükmü yöneticileri de, halkı da bağlıyor. Onun emir ve yasaklarına uymak zorundayız. Ben şeriatın ve kadı'nın kölesiyim. Dava lehinde de olabilir, aleyhinde de” (İbn Cübeyr, 2008:219).

İbn Cübeyr seyahatnamede Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin cömertliği üzerinde çok durmuştur. Sultan Selâhaddîn'in bu cömertliği yalnızca rakiplerine karşı değildi. Müslüman dünyasındaki neredeyse tüm ağızlar, cömert olan ve başkalarını refaha ulaştırmaktan keyif alan bu büyük sultana dua etmekteydi. Tevazû sahibi oluşu, dünyaya dair hiçbir hırsla kapılmaması sultanın sahip olduğu güzel özelliklerdendi. Fakat ne acıdır ki bu kadar büyük yerler fetheden koca bir hükümdarın ölümü de ibretlik bir olaydır. Sultan Selâhaddîn, o kadar yoksul ölmüştür ki ölümünden sonra cenaze giderlerini karşılayacak kadar dahi parası olmamıştır (Rosebault, 2014:163).

2.5.2.Mekke Emiri Müksir

Eserde ismi geçen bir başka şahsiyet Mekke Emiri Müksir'dir. İbn Cübeyr'in eserinden Mekke Emiri Müksir'in Mekke'nin idaresinden sorumlu olan halkın saygı duyduğu bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak müellifin söylediğine göre Emir'in şatafata önem veren, lükse düşkün biri olduğu Mescid-i Haram'a girişinden dahi belli olmaktadır. Seyyah'ın anlattıklarından ve Emir Müksir'in Mescid-i Haram'a girişi sırasında yaptırdığı törenden ne kadar kibirli biri olduğu kanaati oluşmaktadır. Selâhaddîn-i Eyyûbî hacılara dağıtılmak üzere Emir Müksir'e düzenli olarak para ve gıda maddeleri göndermektedir. Bunların gecikmesi halinde Emir'in hacıları korkutmaya ve hatta tutuklamaya kadar varan icraatlarından söz edilmektedir. Bu durum aslında Emir'in menfaatperest kişiliği ve zorba uygulamaları hakkında bir fikir vermektedir.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki Frenklerle uzun süren savaşlar sonucu

sultanlar zamanlarının büyük kısmını bu savaşlara harcadığından kendilerini meşgul eden bu durum yönetimleri altındaki topraklarda tam hâkimiyet kurmalarını engellemiştir. Çeşitli beldelerde eşkıyalar ve yol kesen hırsızlar türemiş bunun yanı sıra özellikle hac yolunu kullanan zavallı hacıları, emirinden memuruna kadar herkes soymaya çalışmıştır. İbn Cübeyr, Selâhaddîn-i Eyyûbî için "eğer adil sultan şam tarafında Frenkler'le savaşıyor olmasaydı. Mekke Emiri hacılarla ilgili bu katı kararları alamazdı" diyerek hacılarla ilgili Emir'in uygulamış olduğu bu menfi muamelelerin kaynağına ilişkin gerçekleri dile getirmiştir (Polat,2006:353).

2.5.3.Hayırsever Bir İnsan: Cemalettin

Cemalettin, Mekke ve Medine'deki kıymetli eserleri, yaptığı güzel işleri, inşa ettirdiğı sosyal donatılarıyla ismi sık anılan, hayatı boyunca Musul'da yaşamış ve Musul Valisi'nin vezirliğini yapmış hayırsever bir kişidir. İbn Cübeyr, Cemalettin'den söz ederken “ Vezirler şöyle dursun, gelmiş geçmiş büyük halifeler dahi onun yaptıklarını yapamamışlardır.” ifadesini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:85). Bu hayırsever insan; Mekke'de su kuyuları yaptırmış, kentin etrafını çiftte surlarla çevirmiş, bütün harem kapılarını yeniletmiş, yağmur suyu toplanması için yol kenarlarına çukurlar açtırmıştır. Harameyn'de binaların onarımına önem veren Cemalettin'in yaptığı en önemli işlerden biri Arafat'a su getirtmesi olmuştur. Bu suyun alındığı yer, bölge sakinlerinden olan şu'be Oğulları'na aittir. şu'be Oğulları hacıların suyunu kesmekte ve halka su vermemektedir. Cemalettin, yüklü miktarda para vererek onlarla bir anlaşma yapmış ve hacıların bu sudan istifade etmelerini sağlamıştır. Ancak şu' be oğulları Cemalettin'in vefatından sonra eski alışkanlıklarına dönerek hacıların suyunu kesmeye devam etmişlerdir (İbn Cübeyr, 2008:86).

Cemalettin, Irak'tan şam'a kadar bütün umumi yolların bakımını yaptırmış, kuyular açtırmış, sular çıkartmış, çölde menziller tespit ettirmiş ve yolcuların sığınacağı barınaklar yaptırmıştır. Sadece bunlarla yetinmemiştir. Irak'tan şam'a kadar yol boyunca kentlerde hanlar satın almış ve bu hanları kira veremeyen fakir ve yolcuların konaklamasına tahsis etmiş, burada çalışanlara aylık bağlamış ve bunların gelirini sağlayan eserleri de vakfetmiştir. Kutsal Kâbe'nin kapısını yeniletmiş ve yaldızlı gümüşle kaplatmıştır. Arafat'ın bulunduğu bölgede mevcut olan rahmet dağının dört bir yanına sağlam merdivenler yaptırmış bu sayede insanların ve yüklü hayvanların

çıkmasını kolaylaştırmıştır. Burada dikkat çeken şey ise bu kadar hizmete rağmen Cemalettin'in hayatta iken hac ibadetini ifa edememesidir. Vasiyeti üzerine ölümünden sonra Arafat'a çıkarılmış, tabutun üstü açık vaziyette vakfe yaptırılmış daha sonra hacılar tarafından haccın diğer rükünleri yerine getirilerek ifada tavafı yaptırılmıştır. Kendisi için Hz. Peygamber'in (s.a.v) ravzası karşısında bir mezar yaptırılmış ve buraya defnedilmiştir (İbn Cübeyr, 2008:87).

2.5.4.Emir Seyfülislam

Emîr Seyfülislam Tuğtekin b. Eyyûb, Sultan Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kardeşidir. Eyyûbî ordusu Selâhaddin döneminin başlarında Yemen'i feth etmek için yola çıktığında bu orduya Selâhaddin'in abisi Turanşah komuta etmekteydi. Turanşah, Yemen'i fethettikten sonra ülkenin yönetimini üstlendi. Ondan sonra diğer kardeşi Seyfülislam Tuğtekin yerine geçti (Gürbüz, 2012:388).

Seyahatnamede Seyfülislam'ın Kâbe'ye giriş merasiminde yaşananlar aktarılmıştır. İbn Cübeyr, Emir Seyfülislam'ın Kâbe'ye geldiği zaman yanında bulunan Oğuz birliklerinin tıpkı kelebeğin ışığa atılması gibi Kâbe'ye doğru atıldıklarını, boyunlarının kulluktan dolayı eğilmiş ve yanaklarının gözyaşlarından dolayı ıslanmış olduğunu bildirmiştir. Daha sonra Seyfulislam'ın bütün heybetiyle kılıçların göz kamaştırıcı parıltıları arasında mescide yöneldiğini ve kendisi için getirilen merdiveni kullanarak Kâbe'nin içine girip uzun süre burada kaldığını da eklemiştir (İbn Cübeyr, 2008:131).

2.5.5.Melike Hatun

Eserde başka melikelerden söz edilmiş ise de en çok üzerinde durulan Melike, İzzeddin II.Kılıç Arslan'ın oğlu olan Emir Mesut'un kızı Melike Hatun'dur. Bu kadın, babasının nüfusundan dolayı diğer hatunlara göre önemli bir kişiliktir (İbn Cübeyr, 2008:130). Melike Hatun'un hac yolunda otuz deveden oluşan ve yolculara erzak ile su dağıtımını yapan büyük bir hayratı vardır (İbn Cübeyr, 2008:131). Kendisi hem hayırsever, hem de dindar bir kadındır. Müellif, Melike Hatunun'un Muharrem ayının Perşembe akşamı hizmetçileri ile birlikte Peygamber mescidine gelerek Hz. Peygamber'i (s.a.v) ziyaret ettiğini, kabirle minber arasındaki küçük ravzaya geçerek namaz kıldığını, mescide gelirken yanında iki deve yükü sadaka getirdiğini kaydetmiştir

(İbn Cübeyr, 2008:142). Melike Hatun'un kervanındaki ihtişam İbn Cübeyr'i etkilemiş olacak ki kendisinden bahsederken “ Bu kadının, yeri göğü sarsan, dünyayı peşinden sürükleyen yönetimdeki azamet ve ihtişamını gördük. Bu ihtişam hakkıdır da; zira babasının toprakları bir uçtan ötekine dört ayda geçilecek büyüklüktedir. Bizans bile kendisine cizye ödemektedir. Halkı arasında adaleti ile ünlüdür ve sürekli cihat yapmaktadır” ifadelerini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:173).

2.5.6.Kral William

Kral William, seyahatın yapıldığı dönemde İbn Cübeyr'in gittiği yerlerden biri olan Sicilya Adasının kralıdır. Sicilya Adası, 827 senesinden itibaren Ağlebiler tarafından düzenlenen deniz seferleri neticesinde Müslümanların kontrolüne geçmiş bir adadır. Bu ada. 11. Yüzyılın sonlarında Normanlar tarafından işgal edilinceye kadar Müslümanların idaresinde kalmıştı. Müslümanlar bu adada zengin bir kültürel miras ve kalıcı eserler bırakmışlar; kurum ve kültürleriyle Norman hükümet ve saray teşkilatları üzerinde de etkilerini sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Normanlar devri, boyunca Sicilya'da idarenin islamî boyası hayatın birçok alanında kendini göstermiştir. Çünkü İslam medeniyeti adaya hâkimdi. Sicilya'nın krallarından biri olan Kral Roger ve halefleri bu medeniyetin gölgesinde doğup büyüdüler; kendilerini bu medeniyetten yararlanmaya hazır halde buldular. Bu krallar, İslam medeniyeti ile yoğruldu. Öyle ki Sicilya kralı Roger, saray görevlileri bulundurma konusunda Müslüman hükümdarlara benziyordu. Oğlu William I Arapça konuşurdu ve etrafı Müslüman muhafızlarla çevriliydi. William II' de selefinin izinde yürüdü (Acar, 2004:134). ve 1155 – 1189 tarihleri arasında Sicilya Kralı olarak görev yaptı.

Seyahatnamenin yazıldığı dönemde Sicilya kralı olan William, ülkesinde Müslümanlara iyi davranması ile bilinir (İbn Cübeyr, 2008:242). Kral II. William, kraliyet nimetlerinden yararlanma, kanun koyma, yönetmelik yapma, adamlarına bürokrasideki rütbelerine göre davranma, krallığı ihtişamlı hale getirme ve bu ihtişamları sergileme konusunda Müslüman sultanlara benzemeye çalışmaktaydı. En önemli karar meclisi olan kraliyet meclisine Müslümanları almıştı. Namaz vakti gelince kralın yanındaki Müslümanlar gruplar halinde namaza giderlerdi. İbn Cübeyr, onun aşçısının ve terzisinin Müslüman olduğunu, bürokrasinin ve sarayın çoğunlukla Müslümanlardan oluştuğunu, kralın en gizli konuları bile Müslüman danışmanlarıyla paylaştığını belirtir. II. William'ın imzası “Elhamdulillahi Hakka hamdihi” idi. Bu

durum bir anlamda galibin mağluba tabi olması anlamına geliyordu ki, bu durumun başka yerde örneği pek görülmemiştir” (Kenan, 2010:145).

İbn Cübeyr seyahatnamesinde Kral William ile ilgili şu bilgileri verir:

“Bu kralın, özellikle kraliyet merkezinde, muhteşem sarayları ve zarif bahçeleri var. Ayrıca Messina'da, deniz sahiline bakan güvercin kadar beyaz bir sarayı bulunmaktadır. Birçok genç hizmetçisi ve cariyesi var. Hristiyan krallar içinde bu kral kadar lüks ve bolluk içinde yaşayanı yoktur. Kraliyet nimetlerinden faydalanma, kanun koyma, yönetmelik getirme, adamlarına rütbelerine göre davranma, krallığını ihtişamlı hale getirme ve bu ihtişamı sergileme konusunda Müslüman sultanlara benzemeye çalışmaktadır. Krallığı gerçekten de büyüktür. Tabipleri ve müneccimleri vardır. Onlara o kadar çok önem verir ve özen gösterir ki, bir tabip veya müneccimin ülkesinden geçmekte olduğunu öğrendiğinde, yakalanmasını ve ülkesini unutturacak bolluk ve lüks içinde yaşatılmasını emreder” (İbn Cübeyr, 2008:243).

İbn Cübeyr'in aktardığına göre kral otuz yaşlarındadır. Müellif, kralın arapça okuyup yazabiliyor olmasını ilginç bulmuştur. Kral hizmetçilerinden arapça dersi almıştır. Aynı hizmetçilerin Kral William'ın babasına da hocalık yaptığı söylenmektedir (İbn Cübeyr, 2008:243).

Kral, ülkesinin geleceğine katkı sağlayabileceğine inandığı kişileri ülkesinde kalması için ikna etmeye çalışan biridir. Hizmetçilerinden dil öğrenme konusunda göstermiş olduğu gayret, kralın ne kadar hırslı biri olduğunu göstermektedir. Kralın sarayında bulunan ve yönetimde söz sahibi olan gençlerin Müslüman olduğu ve bu gençlerin hepsinin nafile oruç tuttuğu, sadaka verdiği, esirleri özgürlüğüne kavuşturup küçük olanları ise eğiterek evlendirdikleri kısacası ellerinden geldiğince hayır işleri yaptıkları söylenir. Bu gençlerden Abdulmesih isimli biriyle görüşen İbn Cübeyr, gencin kendisinden Mekke ve Medine 'ye ait kutsal eşyalardan istediğini kaydetmiştir. Abdulmesih isimli bu genç, İbn Cübeyr'e kralın sarayında imanlarını gizlediklerini, öldürülme korkusuyla yaşadıklarını, ibadetleri ve farzları gizlice yerine getirdiklerini ifade etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:245). Bu gençlerin yaptığı en hayırlı işlerden biri ise esirleri özgürlüklerine kavuşturmalarıdır. İbn Cübeyr'in ilginç bulduğu bir husus daha vardır ki; o da bu gençlerin sarayda gruplar halinde namaz kılmalarıdır. Seyyah, bu

gençleri Allah'ın muhafaza ettiğine inanmaktadır. Buldukları ülkeyi çok kolay bir şekilde terk edebilecek imkânlarla sahip iken burada kalarak hayır işleri yapmayı her türlü özgürlüğe tercih eden bu gençlerin göstermiş oldukları fedakârlık örneği, seyahatnamenin en dikkat çekici konularından biridir.

Öyle görünüyor ki Kral William zamanında Sicilya'nın muhtelif şehirlerindeki Müslümanların güvenli bir hayat sürmeseler dahi barış ve hoşgörü içerisinde yaşadıkları söylenebilir. Müslümanlar, kendi mahallerinde yaşıyorlardı. İşlerini liderleri veya kadıları yürütüyordu. İbadetlerini, mescitlerinde sürdürüyorlardı. Buna rağmen bu dönemde dahi Sicilya Müslümanları bazı olumsuz uygulamalardan dolayı geleceklerinden endişe ediyorlardı (Acar, 2004:137).

Seyahatnamede Sicilya'da Müslümanlara tanınan bazı ayrıcalıklardan bahsedilmiştir. Kuşkusuz daha önce de belirtildiği üzere Sicilyalı Müslümanlara bu kadar ayrıcalığın tanınmasında en çok Kral I. Roger'ın rolü vardır. Sicilya'daki ilk Norman kralı I. Roger, papalığın teklif ve baskılarına direnerek Sicilyalı Müslümanların zorla Hristiyanlaştırılmalarını engelledi. Kral bunu yaparken öncelikle kendi menfaatini ön planda tutmuştur. Çünkü Müslümanlar, Sicilya'yı ayakta tutan en önemli unsurdur. Kral, adadaki Müslüman kitlenin baskılar karşısında göç etmesinden endişe ediyordu. Orduda ve bürokraside Müslümanları mühendis ve asker olarak istihdam etmekle kalmıyor, onları diğerlerine tercih ediyordu. Çünkü Müslümanlar ona güven veren bir topluluktur. Oğlu II. Roger da babasının yolundan gitti ve aynı siyaseti izledi. O, en gizli devlet sırlarını bile Müslüman danışmanlarıyla paylaşıyordu. Yönetiminde Müslüman liderleri taklit ediyordu. Bu durumu bilmeyen onu Müslüman sanırdı. I. William da benzer siyaset güttüğü için ölümünde Müslüman kadınlar gözyaşı dökmüşlerdi. İbn Cübeyr, Kral II. William'ın denizde boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Müslümanları kurtarmak için çok para isteyen balıkçılara istedikleri parayı verip onları kurtardığını, ayrıca II. William olmasaydı kendisi de dahil Müslümanların köleleştirilmiş olacağını ve kralın lütfuyla kurtulduklarını anlatır (Kenan, 2010:140).

Sicilya'da uygulanan bu yönetim anlayışının altında yatan en önemli faktör ise ada'yı fetheden Müslüman fatihlerdir. Zira Müslüman fatihler, Sicilya'daki halka Bizans yönetiminden daha hoşgörülü bir yönetim sergilediler (Kenan, 2010:140). Müslüman fatihler, Hristiyan yöneticilere insanların nasıl idare edileceğini öğrettiler. Ada, Müslümanların elinden çıktıktan sonra yönetim başına gelenler idare etme

biçimiyle Müslüman idarecilere benzemeye çalıştılar. Ancak tanınan bu kadar imkânlarla rağmen II. William döneminde yaşayan Müslümanların endişeli bir hayat sürdükleri görülmektedir. Yönetimin Müslüman olmayan bir idarecinin elinde olması ve yakın zamanda Girit halkı üzerinde uygulanan zorla Hristiyanlaştırma politikaları Sicilya adasındaki Müslüman halkı tedirgin etmiş ve onları büyük bir güvensizliğe sürüklemiştir. Ayrıca adanın farklı şehirlerinde Müslüman halka yönelik uygulamalarda tezatlar görülmektedir. Bir şehirde güvenli bir ortam varken başka bir şehirde baskının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Acar'a göre (2004:136) bu durum, Kral William II döneminde Müslümanlara dönük muamelenin müsamaha ve baskı arasında gidip geldiği şeklinde değerlendirilmiştir.

2.5.7. Halife Nâsır-Lidînillâh

Seyahatnamede halife olarak belirtilen kişinin ismi Halife Ebu'l-Abbas Ahmed en-Nâsır li Dinillâh b. El-Mustadi bi Nurillah Ebi Muhammed El Hasen b. el-Müstencid billah Ebi'l Muzaffer Yusuf'tur. Kendisi dönemin Abbasi Halifesi'dir. İbn Cübeyr, halifenin görünümünü hakkında bilgiler vermiştir. Halife'nin kısa ve sarı sakallı, beyaz tenli ve orta boylu, yaklaşık yirmi beş yaşlarında olduğunu kaydetmiştir. Halife bazen Dicle'de kayıkla gezerken, bazen de karada avlanırken görünür. Halife'nin halk fark etmesin diye kalabalık bir grupla dışarıya çıkmadığını söyleyen İbn Cübeyr, bu durumun onu daha meşhur yaptığını ileri sürmüştür. Buna rağmen halife'nin halka gözükmekten hoşlandığını ve halka şirin gözükmeye çalıştığını belirtir (İbn Cübeyr, 2008:166). Bu anlatımlar ışığında halifenin, halkın içine fazla karışmayan ve devamlı kendi köşesinde bulunmayı tercih eden biri olduğu söylenebilir. Buna rağmen İbn Cübeyr, Halife'nin halk tarafından çok sevildiğini belirtir. Bu sevginin nedenini ise onun zamanında bolluk ve bereketin çok olmasına bağlar.

2.5.8 Seyyid Ebu'l Kasım bin Hammud (İbnu'l Hacer)

Toplum içinde etkin bir yere sahip olan herhangi bir toplumsal aktör, ait olduğu sosyal yapıya hayat veren kişidir. O, aynı zamanda toplumda üretilen sosyal bağlamın da temsilcisi sayılır (Aydemir, 2014: 9). Toplumsal aktör, toplum tarafından kendisi için belirlenmiş rolün gereklerini yerine getirme gibi büyük bir sorumluluk taşır. İbn Cübeyr'in seyahatnamesinde bahsettiği komutan İbnu'l-Hacer diye bilinen Seyyid Ebu'l-

Kasım b.Hammud, o dönemin önemli bir toplumsal aktörüdür. Toplumun iyi sahiplendiği Komutan İbnu'l Hacer, Ehl-i Beyt'e mensuptur. Halk arasında çok sevilen iyiliksever biridir. Esirleri fidye karşılığında satın aldıktan sonra onları hürriyetine kavuşturmak, fakirlere, dervişlere ve yolda kalmış hacılara sadaka dağıtmak, onların konaklama ihtiyaçlarını karşılamak, kiralarını ödemek, azıklarının alarak problemlerini gidermek gibi çok hayırlı hizmetleri mevcuttur. İbn Cübeyr, bu komutan'ın Muvahhidlerle görüştüğüne dair asılsız suçlamalardan dolayı kral tarafından ev hapsine maruz bırakıldığını belirtmiştir. Yüklü bir para cezası ödemek zorunda bırakılan komutan İbnu'l Hacer, dedelerinden kalma bütün mülkünü satarak elde ettiği parayı tazminat olarak ödeyip yönetimin elinden zor kurtulmuştur. Seyyah'ın adaya geldiğini duyan Seyyid Ebu'l-Kasım b. Hammud, İbn Cübeyr ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında komutan çektiği sıkıntıların etkisiyle İbn Cübeyr'e "Keşke aileme beraber köle gibi satılsaydım, belki bu durumdan kurtulabilirdim. Belki de İslam beldelerine götürülürdük" sözlerini sarf etmiştir. İbn Cübeyr, bu sözler karşısında o kadar etkilenmiştir ki yaşadığı toplumda sahip olduğu sosyal statüye ve gördüğü itibara rağmen bu şekilde bir temennide bulunan komutanın ne kadar içler acısı bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Seyyah ile İbnu'l Hacer ayrılırken karşılıklı ağlaşmışlardır. Komutan İbnu'l Hacer; onurlu duruşu, erdemi, olgun kişiliği ve cömertliği ile seyyahı çok etkilemiştir (İbn Cübeyr, 2008:256). Burada ilginç olan şudur ki, adadaki Hristiyanlar İbn Hammud'a çok önem vermektedirler. O'na büyük bir saygı duymaktadırlar. Bu durumdan komutan İbn Hammud'un lider olarak toplumda merkezî bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Komutan'ın, bu karizması ile kendi toplumunda etkin bir konuma sahip olduğu, önemli bir temsilci ve lider konumunda bulunduğu görülmektedir. Komutan'ın buhranlı ve bunalımlı bir dönemde servetini hiçe sayarak mazlumları kurtarmaya çalışması, halk tarafından büyük bir takdirle karşılanmıştır. Bu nedenle komutan İbnu'l Hacer, fedakârlık noktasında simge bir kişiliktir. Hasımları, bu komutanın halk üzerinde ne kadar etkili olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle O'nu kazanabilmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Çünkü halkın hayran olduğu bir lider, kendisine tabi olanları kolaylıkla ikna edebilir. Adadaki Hristiyan yönetimin Komutan İbnu'l Hacer'e bu kadar önem vermesinin nedeni, kendisinin Hristiyan olması halinde adadaki bütün Müslümanların da ona uyarak din değiştireceklerine olan güçlü bir inancın varlığıdır.

2.6.SEYAHATNAMEDE GEÇEN BAZI HALK TOPLULUKLARI

2.6.1.Ayzab Halkı

Ayzab, Cidde Denizi sahilinde etrafı duvarsız bir kenttir. Dönem itibariyle dünyanın en hareketli limanlarından. Hacı taşıyan gemiler ile Hint ve Yemen gemileri de buraya uğramaktadır. Müellif, burası için çölde bulunmasına rağmen hac mevsiminde hacılar sebebiyle bolluk yaşanan bir yer olduğunu söylemektedir. Ancak seyyah, Ayzablı gemicilerin fazla kazanma hırsıyla yolcuları üst üste yığarak hacılara zulmettiğini belirtir. Ayzab kenti için de “Bu kentin başından kılıç eksik olmamalıdır” ifadesini kullanır (İbn Cübeyr, 2008:41). Ayrıca Ayzab halkı hakkında şunları da ekler : “Burada yaşayan zenci halk, Bucat (Beca) adıyla tanınır. Başlarında bir reisleri var. O da onlarla birlikte kente bitişik dağlarda yaşar. Reis, bazen kente iner. Oğuzlar'dan olan vali ve vekili ile görüşüp ona bağlılığını bildirir. Çok azı dışında kentin gelirinin tamamı vali'nindir. Bu zenciler, hayvanlardan daha sapık ve daha akılsız. Kelime-i Tevhidi söylemeleri dışında Müslümanlıkla hiçbir ilgileri yok. Hoş ve helal olmayan, bozuk anlayış ve davranışlarını bu sözün arkasına gizlenerek devam ettirirler. Erkek ve kadınları bir paçavrayla örttükleri avret yerleri dışında çıplak gezerler. Birçoğu avret yerini dahi gizlemez. Elhasıl, ahlaksız bir millet olup, onlara lanet okumakta bir sakınca yoktur” (İbn Cübeyr, 2008:43). İbn Cübeyr, ahlakî açıdan zayıf gördüğü bu halkı, toplumsal ahlak konusunda gerekli hassasiyeti göstermedikleri için eleştirmekten geri durmamıştır.

2.6.2.Serv Kabileleri

Müellif, eserinde Serv Kabilelerinden şöyle bahseder: “Serv adıyla bilinen, Yemen'in geçit vermez dağlarında yaşayan bazı kabileler vardır. Yemen'li bir fakih olan İbn Ebi's-Sayf'ın bana söylediğine göre bu kelime ”Seratu'r-rical/Şerefli adamlar” terkibinden alınmış olabilir veya kendilerine bu isim ülkelerine nispetle verilmiş olabilir. Bunlar Becile ve diğerleri gibi birkaç kabileden oluşurlar. Bu ay girmeden beş on gün önce umreye niyetlenir ve buğdaydan fasulyeye varıncaya kadar bütün kuru yiyecekler yanında, yağ, bal, kuru üzüm ve badem gibi meyve katık getirirler” (İbn Cübeyr, 2008:91). Serv Kabilesi, mizaç olarak sert ancak çok sağlıklı yapıya sahip Araplardan oluşmaktadır. Kentli nezaketine sahip değildirler. İyi niyetlidirler. Kâbe etrafında tavaf ederken çocukların şefkatli bir anneye atılması gibi Kâbe'ye atılırlar,

Kâbe örtüsünü elleriyle çekerler. Örtüyü parçalarlar. Namaz kılma usulleri dinin ölçülerine uygun değildir. Rükûya varmadan secdeye varırlar, bazıları ise iki, üç veya dört secde yapar (İbn Cübeyr, 2008:92). Giysileri kirli peştamal ve deri parçasından oluşur. Bedeviler güçlü ve cesur olmaları nedeniyle Servlere pek ilişemezler. İbn Cübeyr, Servlerin dua ettikleri vakit herkesi etkilediklerini insanları coşturduklarını söyler. Çünkü çok samimidirler. Serv Kabileleri, Mekke ve yakınındaki kentlerin erzak ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu nedenle Mekke ve civar yerlerin halkı için çok büyük bir önem arz ederler. Beraberlerinde getirmiş oldukları erzakları sadece satmakla kalmazlar, kumaş aba ve giysi ile değiştirmek suretiyle takas ticareti yaparlar (İbn Cübeyr, 2008:91). İbn Cübeyr, Serv kabileleri için kendisine anlatılan bir hususu da şu şekilde dile getirir. : “ Ne zaman ülkelerinde kalıp bu seyahate (Kutsal topraklara) katılmasalar kuraklık olur ve hayvanları ölümlü. Buraya geldikleri vakit ise toprakları verimli ve malları bereketli olurmuş. Mevsim yaklaştığı halde yolculuğa hazırlanmakta gecikirlerse, kadınları toplanıp onları yola çıkarırlarmış.” Bu kabilelerin sahip oldukları topraklar çok bereketlidir. Halk arasında bunun nedeninin ise Mekke’ye getirdikleri erzaktan kaynaklandığına dair güçlü bir inanç vardır (İbn Cübeyr, 2008:92). Serv kabileleri, Mekke ve civar kentlerdeki ticari hayatın canlanmasına katkı sunan önemli bir topluluktur.

2.6.3.İraklı Acemler

Seyahatnamede Irak Emiri ile birlikte kutsal topraklara gelen Iraklı Acemlerden de bahsedilmiştir. İbn Cübeyr, Acemlerin Kâbe'ye girmek için çok çaba sarf ettiklerini ve bundan ötürü büyük kargaşa çıktığını belirtir. Yönetim, Acemlerin bu taşkınlığından çekindiği için Kâbe'de bir dizi tedbirler almıştır. Seyyah, alınan tedbirleri şu şekilde anlatır: “ Kâbe'nin ihrama girdiği gün makam üzerinden ahşap koruma kaldırıldı ve onun yerine demir koruma konuldu. Sebebi de bu yeni gelen Acemlerdi. Çünkü koruyucu kısım demir olmasa her şey bir tarafa, onu kıtır kıtır yerlerdi. Zira bu kutsal yerlere karşı ilgi ve arzuları öyle güçlüdür ki, buralara bütün kuvvetleri ile saldırmaktadırlar” (İbn Cübeyr, 2008:117). Acemlerin bu taşkınlıklarının aynen Serv kabilelerinde olduğu gibi Kâbe'ye olan sevgilerinden ve çok samimi olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira İbn Cübeyr, kendisine anlatılanlar ışığında Acemleri yumuşak kalpli, çabuk etkilenen, ibadetlere sıkı sarılan ve hayırlı amellere

devam eden bir topluluk olarak nitelenmektedir (İbn Cübeyr, 2008:100).

2.6.4. Kürtler

Kürtler de İbn Cübeyr'in seyahatnamesinde ismi zikredilen halk topluluklarından biridir. Musul'dan hareket eden seyyah, Nasibin ve Düneysar kentine giderken bu yörelerde bulunan Kürtlerin saldırısına uğrama endişesi taşır. Seyyah, Kürtlerle ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur.: “ Bu Kürtler'in yol kesmek ve yeryüzünde fesat çıkarmaktan başka işlevi yok. Bu yöreye yakın geçit vermez dağlarda yaşarlar. Allah, buranın sultanlarına onların saldırılarına engel olma ve onları zapt etme konusunda yardımcı olmamıştır. Bazen Nasibin kapılarına kadar dayanırlar. Artık bunları püskürtecek ve saldırılarına engel olacak bir Allah kalmıştır.” (İbn Cübeyr, 2008:176). Dağları kendine mesken tutarak gelip geçen kervanlara saldıran bu topluluk, hacıların korkulu rüyası haline gelmiştir. Seyyah, yönetimlerin dahi Kürtlerle baş edemediğini, onları zapt edecek yegâne gücün ise ancak Allah olduğunu dile getirmekte ve dönemin kervan yolculuklarında yaşanan büyük tehlikelerinden birine dikkat çekmektedir. Ayrıca Humusla ilgili izlenimlerini aktarırken çarşılarında canlılık olmadığını ve alışverişin durgun olduğunu vurguladıktan sonra bunun sebebi olarak Kürtleri göstermiştir. Seyyah bu konuda şu açıklamalarda bulunur.:” Birkaç mil uzağında Kürtler'in kalelerinin bulunduğu bir kentten başka ne beklenebilir ki ? Buradan ateşleri gözükecek kadar yakındırlar ve oradan uçacak en ufak bir kıvılcım burayı yakabilir ve her an saldırıları ile karşı karşıya kalınabilir” (İbn Cübeyr, 2008:189). Nitekim bazı tarihi gerçekler de bu iddiaları doğrulamaktadır. Yakut el- Hamevî, Mu'cem'ül- Büldan isimli eserinde “Erbil çevresi sahibi Muzafferiddin Kökbörü iyi bir yöneticiydi ve Erbil'in durumu çok iyiydi. Ancak Kürtler ona itaat etmiyordu. Bu bölgede dağlar Kürtlerle doluydu ve Kürtler kendi âdetlerine göre hareket ediyordu. Onlar, yolcuları korkutuyor, mallarını alıyor ve çalıyordu. İnsanları öldürmelerini veya esir almalarını kimse engelleyemiyordu. ” notunu düşmüştür (Aktaran: Biçer, 2013:240).

Müslüman âlim ve tarihçi Şeref Han'ın Şerefnâme isimli eserinde ise İbn Cübeyr'in tespitlerine benzer şu bilgiler aktarılmaktadır. : “Kürtler arasında genel olarak emrine uyulacak ve yargısı uygulanacak bir kimse bulunmadığı için, çoğu zaman kan döker, güvenlik ve düzen kurallarını çiğnerler. Kürtler en ufak ve önemsiz nedenlerle ayaklanır, önemsiz hatalar ve küçük suçlar yüzünden büyük suçlar işlerler. Krallar,

sultanlar çoğunlukla Kürtlerin ülkesine göz dikmemiş ve bu ülkeyi sürekli işgal etmemiştir. Yalnız Kürt hanedanların bağıllık ve hediyealarını kabul etmişlerdir. Krallar, yurt sınırlarını savunmak için bir savaşa gittikleri zaman kendilerine bağılı Kürtler de yanlarında bulunmuştur” (Aktaran:Biçer, 2013:259). Zaten İbn Cübeyr de yolculuğu sırasında kervanlara saldırarak malları yağmalayan bu topluluk hakkında hemen hemen aynı şeyleri söylemiştir. Bu bilgiler o dönemde yapılan yolculuklarda insanların karşı karşıya kalmış oldukları tehlikelerin neler olduğunu anlama bakımından önemlidir.

2.6.5.Muvahhidler

Muvahhidler, Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm süren Berberî hânedanıdır. Murâbitlar'ın yanlış buldukları bazı dinî uygulamalarını durdurmak amacıyla yeni bir islah hareketinin temsilcisi olarak Kuzey Afrika'da ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2006:410). İbn Cübeyr, eserinde Muvahhidler topluluğunu çok övmektedir. O'na göre Muvahhidler, hayırlı bir topluluktur. Seyyah bu topluluğu şöyle nitelermektedir.: “Doğudakilerin hepsi, Allah'ın korudukları dışında nefsine düşkün, bidatçı, sapık kol ve gruplardan ibarettir. Fakat Muvahhidler (Allah onları aziz kılsın) dışında kimsede ne adalet, ne hakkaniyet, ne de gereği gibi dindarlık vardır. Onlar, zamanın en son âdil imamlarıdır. Diğer bütün yöneticiler yoldan sapmışlardır. Müslüman tacirlerden, zimmîlerden aldıkları gibi vergi alırlar; sudan bahane ve sebeplerle paralarını toplarlar; benzeri duyulmamış zulümler yaparlar” (İbn Cübeyr, 2008:48). İbn Cübeyr, Mısır limanlarında ve Cidde'de hacı adaylarına yapılan muameleyi sert bir şekilde kınamıştır. Seyyah, Mekke Emîri'nin haksız uygulamalarını eleştirirken bu tür yöneticilerin Muvahhidler'in kılıcıyla “temizlenmeleri” gerektiğini açıkça dile getirmiştir (Acar, 2004:137). Müellif, o dönemde Muvahhidlerin İskenderiyye ve Mısır'ı ele geçirmelerini istemekte ve bunu gönülden desteklemektedir. Çünkü seyyah bu topluluk sayesinde adalet ve hakkaniyetin hakim olacağı inancını taşımaktadır. Ayrıca halkın da bu yönde bir beklentisi olduğunu vurgulamaktadır (İbn Cübeyr, 2008:49).

2.6.6.Lübnan Dağı Hristiyanları

Müellif, seyahatnamesinde Lübnan dağı ve civarında yaşayan Hristiyanlar arasında da gözlemlediği ilginç durumları kaydetmiştir. İbn Cübeyr'in ifade ettiğine göre buradaki Hristiyanlar, dağda yaşayan münzevi Müslümanları gördüklerinde onlara

iyi davranır ve yiyecek getirirler. Lübnan dağı Hristiyanları, kendilerini Allah'a adanmış kişilere yardım edilmesi gerektiğine inanırlar. Seyyah, Hristiyanların bu tutumu karşısında Müslümanlar açısından bir öz eleştiri niteliği taşıyan şu sözleri sarf eder : “ Eğer Hristiyanlar dindaşları olmayan kişilere böyle davranıyorlarsa, Müslümanın Müslümana karşı davranışı kim bilir nasıl olmalıdır?” (İbn Cübeyr, 2008:212). İbn Cübeyr, seyahatnamesine bu satırları not düşerken İslam'ın özünde var olan yardımlaşma ve dayanışma kültürünün İslam toplumunda yayılması gerektiğini savunmuştur.

2.6.7. İsmaililer

İsmailiye mezhebi, İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen ve varlığını günümüze kadar sürdürmüş olan aşırı bir Şîî mezhebidir (Öz, 2001: 128). İbn Cübeyr'in seyahatnamesinde geçen İsmaililer, Suriye'de Buzaa beldesi'nin Bab isimli büyük bir köyünde ikamet etmektedir. Bunlar kalabalık guruplar halinde sekiz yıldan beri burada yaşamaktadırlar. Bu guruplar, civarlarında bulunan yerleşim alanlarına saldırarak büyük zararlar vermişlerdir. Yolculuk yapan insanların yolunu kesmişlerdir. Bu durum üzerine komşu beldeler birleşerek İsmaililerin kökünü kazımıştır (İbn Cübeyr, 2008:183). Lübnan dağının yamaçlarında İsmaililerin kaleleri mevcuttur. İbn Cübeyr, Suriye'deki İsmaililerin lideri Sinan Raşid ed-Din 'den bahsederken şu ifadeleri kullanır:

“İnsanlardan Sinan adında bir şeytan, onları yalan ve hayallerle aldatmış, gözlerini büyülemiş, onlar da kendisini ilah edinip tapınmaya başlamışlardır. Bu insanlar sahip oldukları en değerli şeyleri ona vermektedirler. Ona öylesine itaatkâr ve emirlerine öylesine bağlıdırlar ki, herhangi birine dağın tepesinden atlamasını emretse, onu memnun etmek için gözünü kırpmadan ölüme atlarlar. Allah kudreti ile dilediğini doğru yola iletir, dilediğini de saptırır. Dinde sapkınlıktan ona sığınırız. Dinden çıkmışların sapıklıklarından bizi korumasını dileriz. Ondan başka Tanrı ve tapılacak yoktur“ (İbn Cübeyr, 2008:187).

İnsanların, kendilerine önderlik eden kişilere veya liderlere kayıtsız şartsız itaat etmeleri bu tür sapkın gurupları doğurmuştur. İbn Cübeyr, dini referans alan bir ilim adamı olduğu için olayları ilim çerçevesinde değerlendirmekte ve insanların bu denli

aldatılmış olmalarını bir türlü hazmedememektedir. Müellif, bu durum karşısında hayretini dile getirirken bu sapkınlıktan dolayı Allah'ın korumasına sığındığını belirtmiştir. Ayrıca bu durumlara düşmemek için dinin temel hükümlerine göre riayet edilmesi gerektiğini savunmuştur.

2.7.YOLCULUKTA ÇEKİLEN MEŞAKKATLER VE YAŞANAN ZORLUKLAR

İbn Cübeyr'in bu seyahati meşakkatli ve yorucu geçmiştir. Müellif, yolculuk sırasında yaşadığı bu zorlukları da defterine kaydetmiştir. Seyyah'ın anlattığına göre yolculuğa ilk çıktıklarında denizde çok büyük bir fırtına ile karşılaşmışlardır. Serdaniye Adası açıklarında fırtına dininceye kadar biraz beklemişlerdir. Serdaniye Adasından uzaklaştıktan sonra çıkan büyük bir fırtına ile denizin kabardığını söylemiştir. Kuvvetli esen rüzgarın, ok gibi yağın yağmurun ve azgın dalgaların altında yolculuk yaptıklarını belirtmiştir. Yolculuk boyunca sert esen rüzgar, geminin yelkenlerini parçalamış ve yelken direklerini kırmıştır. Seyyah, İskenderiye'ye ulaştıklarında görevlilerin, gemideki Müslüman yolculara ait malların fıkhen üzerinden bir yıl geçip geçmediğine bakılmaksızın zorla zekât aldıklarını aktarmıştır. Ayrıca görevlilerce kontrolü yapılan malların birbirlerine karıştırıldığı, meydana gelen bu kargaşadan dolayı kayıpların yaşandığı ve insanlara çok eziyet edildiği ifade edilmiştir. İbn Cübeyr, zekât toplayıcılarının, ellerindeki kabzalı uzun şişlerle gemilere tırmanıp eşyalar içinde arama yaptıklarını belirtmiş bu arama yöntemlerini çok çirkin bulmuştur. Seyyah, sert fırtınalar nedeniyle yolculuğun çok zor geçtiğini erzak ve suyun tükenmesi nedeniyle açlık ve susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Şiddetli esen rüzgarların dev dalgalar meydana getirdiğini, o vakit neredeyse hayattan umutlarını kestiklerini ancak kadere teslim olup en sonunda kurtulduklarını söylemiştir. İbn Cübeyr, deniz yolculuğunun zamanında yapılması gerektiğini, kendilerinin ise plan yapmaksızın zamansız bir şekilde ve hem de kış aylarında yolculuğa çıktıklarını bu nedenle büyük zorluklarla mücadele ettiklerini kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008).

2.8.SEYAHATNAME İŞİĞİNDA MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN MÜNASEBETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seyahatin yapıldığı tarihte Haçlı savaşlarının etkisi görülmekle birlikte seyyahın gezdiği yerlerde Müslümanlar ile Hristiyanların aynı mekânlarda yer tutmaları nedeniyle birbirleriyle olan sosyal etkileşimlerini eser çerçevesinde irdeleme zorunluluğu doğmuştur. Bugünü anlamlandırma bakımından dün ile bugün arasında rahat bir kıyas yapabilme imkânı sağladığı için eserin önemi büyüktür. Bu nedenle İbn Cübeyr'in aktardığı kadarıyla Müslümanların ve Hristiyanların münasebetlerini ele almakta fayda görülmüştür.

Esere bu açıdan bakıldığında İbn Cübeyr'in Rihlesi'nde dönem olarak XII. Yüzyılın sonlarındaki dönemde Hristiyan ve Müslüman toplumları arasındaki ilişkiler hakkında çoğu kez objektif değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Cübeyr, eserinde Haçlı Seferlerinin devam ettiği bir sırada Filistin'de Müslüman ve Hristiyan toplumları arasında dostane ilişkiler kurulabildiğini, buna karşın Frankların Müslüman esirlere kötü davrandıklarını, Norman yönetimindeki Sicilya'da ise Müslümanların nisbi bir hoşgörülle karşılaştıklarını kaydetmiştir (Acar, 2004:130).

Daha önce de değinildiği üzere Lübnan dağı ve civarında yaşayan Hristiyanların dağda yaşayan münzevi Müslümanlara iyi davranarak yiyecek getirmeleri seyyah tarafından ilginç olarak değerlendirilen konulardan biridir (İbn Cübeyr, 2008:212). Hiçbir menfaate dayanmayan ve yalnızca beşerî duygularla ilintili olduğu anlaşılan bu dayanışma örneği, insanlık tarihinde hadiselerin kötü niyetli kişilerce kaşınmadığı vakit insanların farklılıklara rağmen çok rahat bir şekilde bir arada yaşayabilecekleri gerçeğini gözler önüne seren güzel bir örnektir. İbn Cübeyr'in bu konuda ilginç olarak değerlendirdiği konulardan biri de şudur: Haçlı savaşlarının olduğu bir dönemde Müslüman ve Hristiyanlar arasında kıyasıya bir savaş olmasına rağmen dost olan Müslüman ve Hristiyanlar'ın, hiçbir itiraza ve dışlanmaya maruz kalmaksızın birbirleriyle görüşebilmeleridir. Savaşların yoğun olduğu bir dönemde Müslüman ve Hristiyan tacirlerin ticaret yaptıkları ülkelere rahatlıkla gidip gelmeleri ve hiçbir engelle karşılaşmamaları eserde dikkat çeken bir husustur. İbn Cübeyr, o günkü durumu şu güzel cümle ile özetlemiştir: “Askerler savaşla meşgul; halk rahattır ve dünya galip gelenidir.” Hatta seyyah tarafından Müslüman emirler arasında fitne çıktığında dahi durumun değişmediği ve bir güven ortamının hakim olduğu aktarılmıştır.

Seyahatnamenin yazıldığı dönemde savaşlar sadece cephede yaşanmaktadır. Halkın yaşadığı şehir merkezlerinde ise savaşın varlığı dahi hissedilmemektedir. Yerleşim yerlerinde sosyal ve ticari hayatın akışı normal bir şekilde devam etmektedir (İbn Cübeyr, 2008:213). Aslında bu durumun bugünün dünyası ile kıyas edildiğinde şaşkınlık oluşturacak bir yönü vardır. Son yüzyılda vuku bulan savaşlarla karşılaştırma yapıldığında bugünün dünyasında sivil insanların yaşadıkları ve maruz bırakıldıkları insanlık dışı muameleler ve dramlar, savaş hukukunda dünyanın geldiği seviyeyi göstermektedir. Haçlı savaşları gibi çağa damgasını vurmuş ve çok çetin mücadelelerin yaşandığı bir dönemde dahi büyük şehirlerde olağan bir seyir gösteren sosyal ve ticari hayatın savaşlardan etkilenmemesi irdelenmeyi hak eden önemli bir sosyal hadisedir.

Seyyah, Akka kentinin doğusunda Aynu'l – Bakar denilen bir menba bulunduğunu, suya dik basamaklarla aşağıya inildiğinde mihrabı kalmış bir mescit görüleceğini kayda geçirmiştir. Franklar, bu mescitin doğusuna tapınak yapmışlardır. Müslümanlar ve Hristiyanlar; burada toplanır, herkes kendi kiblesine döner ve ibadet eder (İbn Cübeyr, 2008:224).

Akka kenti, seyahatin yapıldığı tarihten on iki yıl önce uzun bir kuşatma sonucu açlık nedeniyle kaybedilmiş bir kenttir. Akka kenti ile ilgili İbn Cübeyr'e anlatılanlara göre öyle bir noktaya gelmiş ki halk onurunu koruyabilmek için bir plan yapmış ancak bu planı uygulamak nasip olmamıştır. Plana göre kentin Hristiyanların ellerine geçmesine gönülleri razı olmayan şehir halkı, bütün çocuklarını bir camide toplayarak kılıçtan geçirmeye, sonrasında ise kesin bir kararlılıkla kanlarının son damlasına kadar düşmanla çarpışarak ölmeye karar vermişlerdir. Ancak fakihler ve takva sahipleri, halkı bu kararından vazgeçirmişlerdir. Bunun sonucunda halk vatansız kalarak başka İslam beldelerine göç etmiştir. Bir kısmı, vatan özlemine dayanamayıp geri dönmüş ve Hristiyanlar arasında yaşamaya devam etmiştir. İbn Cübeyr İslam beldeleri dururken hiçbir Müslüman'ın gayrimüslimlerin beldelerine yerleşmesini uygun bulmaz. Çünkü Müslümanların bu beldelerde zillet içinde yaşadıklarını, kutsal değerlere yapılan her türlü hakareti kabullenmek zorunda bırakıldıklarını söyler. Kâfirlerin beldelerinde yaşayan Müslümanların domuz gibi haram kılınan pek çok necis şeylerin arasında yaşadıklarını bu beldelere asla yerleşilmemesi gerektiğini ifade eder (İbn Cübeyr, 2008:229). İbn Cübeyr'in yorumuna göre Akka ve Sur gibi gayrimüslimlerin elinde bulunan kentlerde karşılaşılan en acı manzara ise Müslüman esirlerin içinde bulunduğu

üzüntülü durumdur. Bu esirler zincirlere bağlı bir şekilde yaşamakta, en ağır işlerde köle gibi çalıştırılmaktadır. İşin acı tarafı kadınlara da aynı muamele reva görülmektedir. Bu esirlerin ayaklarında demir halkalar vardır ve büyük bir zülme maruz bırakılmışlardır (İbn Cübeyr, 2008:229). Seyyahın bu konuyla ilgili anlatımlarından gayrimüslim karşıtı olduğu kanaati oluşmamalıdır. Zirâ seyahatnamenin bütününden de anlaşılacağı üzere onlarda gördüğü güzel hasletleri dile getirdiği olmuştur. Ancak seyyahın tahammül edemediği asıl şeyin Müslümanlara reva görülen işkenceler ve eziyet verici muameleler olduğu görülecektir. Hakim oldukları beldelerde Müslüman teb'aya yaşam hakkı tanımayan yönetimlerin yapmış oldukları bu zulümler İbn Cübeyr tarafından eleştiri konusu yapılmıştır.

İbn Cübeyr'in izlenimlerini aktardığı Sicilya Adası da Hristiyanların elindedir. Bu adada Müslümanlarla Hristiyanlar iç içe yaşamaktadır. Müslümanların kendi aralarındaki düşmanlık ve çekişmeler, Haçlılara Müslümanlar ile ilgili yapacakları planlarda önemli avantajlar sağlamaktadır. Haçlılar bu durumdan faydalanarak bölgedeki üstünlüklerini sürdürüyorlardı. Ayrıca, üretim ve iş gücü konusunda Müslüman teb'aya duyulan ihtiyaç açık bir şekilde hissedilmekteydi (Usta, 2008: 76). Seyyaha göre bu ihtiyaçtan ötürü Hristiyanlar, Müslümanları iyi idare etmekte ve onları kullanmaktadırlar. Müslümanlardan yılda iki kez vergi almakta, topraktan kazandıklarına ise el koymaktadırlar (İbn Cübeyr, 2008:242). Frankların elinde bulunan Şam sahilindeki bütün köyler ve araziler Müslümanların elindedir. Bu toprak ve arazi sahipleri ile yoksul Müslümanlar arasına büyük fitneler girmiştir. Bazı Müslümanlar bundan ötürü rahatsızlık duymuş ve bu Müslümanları gayrimüslimlere şikayet ederek düşmanın insafına ve adaletine sığınmıştır (İbn Cübeyr, 2008:223). Seyyah Müslümanların bu tavrı karşısında kızgınlığını gizleyememiştir. Yaşanan bu durum için “bir Müslümanın başına gelebilecek en büyük felaket” nitelemesini yapmıştır. Seyyah'a göre Müslümanlar, kesinlikle düşmanlarından adalet beklememeli, sorunlarının çözümü için gayri müslimlere başvurmamalı ve yaşadıkları problemlere bir araya gelerek kendi aralarında bir çözüm yolu bulmalıdırlar.

Seyyah, Sicilya adasındaki Cefalu kentinden yola çıkıp Termini kentine gittiklerinde yolda karşılaştıkları Hristiyan grupların kendilerine selam verdiklerini ve sıcak davrandıklarını kaydetmiştir. Müslümanlara yumuşak davranmalarının altında yatan asıl nedenin ise Müslümanları aldatarak tuzaga düşürmek olduğunu, bu Hristiyan

grupların her zaman iki yüzlü bir tavır sergilediklerini, bu davranışlarının aslında siyasi bir nitelik taşıdığını da sözlerine eklemiştir (İbn Cübeyr, 2008:247). Seyyah, Sicilya'nın başkentinde yaşayan Müslümanların ayrı mahalleleri ve mescitleri olduğunu bildirmiştir. Müslümanların Kur'an öğreten hocalara sahip olmalarına rağmen kâfirlerin hükmü altında yaşadıklarından ötürü malları, canları ve namuslarının tehlike altında olduğunu söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:249).

Seyyah, Haçlıların en büyük kentlerinden Akka'da ve Sur'da bulunan cami ve mescitlerin genellikle kiliseye dönüştürüldüğünü gözlemlemiş ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü gizleyememiştir (Acar, 2004:133). Ancak şunu belirtmek gerekir ki İbn Cübeyr'in İslam devletlerinin hakimiyeti altında yaşayan gayrimüslimler hakkında seyahatnamesinde vermiş olduğu bilgiler daha çok Mısır, Suriye, Filistin ve Irak'taki durumla ilgilidir . Seyyahın vermiş olduğu bu bilgilerden genel olarak Müslümanların gayrimüslim teb'aya iyi davrandıkları anlaşılmaktadır (Acar, 2004:131).

2.9.SEYAHATNAMEDE ZİKREDİLEN BAZI KENTLER ÜZERİNE

GÖZLEMLER

Seyahatnamede seyyahımızın ziyaret ettiği kentler ve bu kentlerde yaşayan halklar üzerine yapılmış ilginç değerlendirmeler mevcuttur. İbn Cübeyr, bazı şehirleri insanî vasıflar üzerinden tanımlamaya çalışmış ve bu şehirlerle ilgili ilginç benzetmelerde bulunmuştur. Bu kentlerin halklarında dikkat çeken özellikleri de aktarmayı ihmal etmemiştir. Seyyah'ın değerlendirmelerine geçmeden önce bu kısımda kent İmgesi üzerinde durmakta fayda vardır.

Kent, insanlık tarihinin belli bir anında ve belli koşullarda oluşan sosyal kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari, estetik yönüyle kendini gösteren bir yaşam alanıdır (Alver, 2012b:9). Kent, kendisini oluşturan zihinsel kapasitenin, maddi ve manevi çabanın, beklentilerin, formların ve normların toplamıdır. İnsanlar kente özgü yaşama biçimleri, yaşama birimleri, davranış kalıpları, hatta duygular, düşünceler, eylemler ve inançlar geliştirirler (Andı, 2005:8).

Kent, toplumsal ve kültürel bir öze sahiptir. Kenti var eden şey aslında bu toplumsal ve kültürel özdür. Kentten söz etmek demek doğrudan belli bir kültür kalıbından dolayısıyla da kültürel hayattan söz etmek demektir (Alver, 2012b:16).

Kuşkusuz kent kimliğinin oluşumunda fiziki çevrenin etkisi büyüktür. Ancak

kenti anlamlandıran ve kente hayat veren asıl unsur ise insandır. İnsanın kente kattığı anlam kentin kimliğini açığa çıkarmıştır. Bu nedenle kent ile insan arasında oluşan bu sıkı bağ, insanın ruh dünyasına doğrudan etki eden bir hüviyet kazanmıştır (Alver, 2012b:22). Kentlerin gelişimi ile toplumsal değişim arasındaki ilişki kentin kimliğini şekillendiren önemli bir faktördür. Tarihsel sürecin en önemli tanıklarından biri olan kent, toplumsal hafızanın önemli bir cüzü haline gelmiştir. Bu nedenle seyahatnameye konu kentler üzerine seyyahın yapmış olduğu gözlemler, bu kentlerin kimliği hakkında önemli bir fikir edinilmesini sağlamıştır. Seyyah, bu açıdan kentler arasında karşılaştırmalar yaparak her biri için ayrı ayrı analizlerde bulunmuştur. Seyyahı bu gözlemlerinde harekete geçiren güç, keşif arzusu ve merak duygusudur. Mekânlar ve hayatlar arasındaki farkı yakalayabilme, bu gücü harekete geçirmekle mümkündür. Seyyahın değişik yerler, bölgeler, şehirler arasındaki farkı ve ayrıntıyı yakalayabilmesi için iyi bakması, gözlemlemesi, ayrıntıları iyi fark etmesi gerekir. Bu gözlemlerde değişik olgular arasında bağ kurmak, ilişkiler yakalamak, ayrıntılara vakıf olmak seyyah bakışı ve görüşünün kalitesine bağlıdır (Alver, 2011:76). İbn Cübeyr bu bakış ve görüşteki kaliteyi yansıtan ender seyyahlardandır. Kentler ile ilgili aktarımlarında neredeyse hiç bir ayrıntıyı atlamamıştır. Gezmiş olduğu kentlerin sosyal kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari, estetik yönüyle ilgilenmiş hemen her konuda bilgiler vermeye çalışmıştır.

Seyahatnamede bu analizlere konu kentlerden birisi Cidde kentidir. Seyahatnamede Cidde kenti için “ deniz kıyısında bir köy” tabiri kullanılmıştır. Ciddenin ve yakınındaki çöl ile dağ köylerindeki halkın çoğu Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. İbn Cübeyr, bu saygın insanların hayata tutunabilmek için yaşadığı zor şartlardan bahsetmiştir. Hz.Peygamber'in soyundan gelen bu insanların her işte çalıştıklarını, develerini kiraladıklarını, süt ve su sattıklarını, hurma ve odun topladıklarını kısacası zor şartlar altında hayatlarını idame ettiklerini bildirmiştir (İbn Cübeyr, 2008:49).

İbn Cübeyr, Necid kentinde bulunan ovalardan ve tepelerden bahsetmiş, bu kentin havasını ve toprağını çok övmüştür (İbn Cübeyr, 2008:150). Ona göre Kûfe kenti ise eski ve büyük bir kenttir. Binalarının çoğu yıkılmış bir vaziyettedir. Küfelilerin hacıları karşılayarak onlara un, ekmek, hurma, katık ve mevsim meyveleri sunmaları halkın güzel hasletlerindendir (İbn Cübeyr, 2008:153).

İbn Cübeyr, Bağdat kenti ile ilgili olarak kentin havasının insanı çok neşelendirdiğini iddia etmiştir. Kendisine söylenilenlere göre burada yaşayan insanlar gurbette bile olsalar hep neşeli ve sevinçli olurlarmış. Müellif, Bağdat hakkında söylenenleri teyit edercesine bu kentte çok neşelendiğini ve yüreğinde çok güzel duygular oluştuğunu söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:158). Ayrıca Bağdat'ın üst üste gelen felaketlerden ötürü harabeye döndüğünü ve bu haliyle neredeyse hayalet bir kenti andırdığını ifade etmiştir. Bağdat'ın havası ve suyu ile kadınsı bir güzellik sergilediğini belirtmiştir. Bağdat halkını ise seyahatnamesinde uzun uzadıya anlatmış ve halkla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Bağdat halkından kim ile karşılaşsan, gösteriş için alçak gönüllü davranır; kendini beğenir ve böbürlenir. Yabancıları küçük görür. Kendinden aşağı gördüklerinin tarafına bakmaz, kendileri dışındakilerle konuşmaya bile tenezzül etmez. Hepsi bütün alemin kendi memleketlerine oranla küçük kaldığına inanır. Kendi topraklarından başka bir yere değer vermezler. Allah'ın kendilerinden başka kulları ve ülkeleri olduğuna inanmaz gibidirler. Kibir ve gururla yürürler. Allah rızası için bir kötülüğe engel olmazlar. Üstünlüğün etek sürümek olduğunu sanırlar. Bilmezler ki, Hadis-i Şerif gereğince elbisenin fazlalığı cehennemliktir. Birbirlerine altınla borçlanırlar. Hiçbiri Allah için düzgün ibadet etmez. Borç olarak verdikleri dinardan başka hayır bilmezler. Onu da götürüp tartıda hile yapana verirsin. Eşrafından iffetli ve takvalı kimseyi bulamazsın. Ölçü ve tartıyla uğraşanlardan Muttaffifin suresinde tehdit edilenler grubuna girenlerden başkasını göremezsın. Bu konuda ayıplanmayı da önemsemezler. Sanki Şuayb Peygamberin kavmi Medyen'den kalmadırlar. İçlerindeki yabancılar sahipsiz olup, kat kat daha fazla harcarlar. Hepsi ona ikiyüzlü davranır, soymak için güler yüz gösterirler. Sanki bu konuda hepsi anlaşmış gibidir. Buradakilerin kötü davranışları, sanki havasına ve suyuna sinmiş. Güzel bir haber veya muhabbet duymak çok zayıf bir ihtimal, ancak bütün bunlardan fakih, muhaddis ve öğüt veren vaizleri hariç” (İbn Cübeyr, 2008:160).

Seyyah Bağdat halkı için çok ağır ifadeler kullanmıştır. Bu aktarımlarında gözlemlediği konularda sözünü esirgemeyen bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir.

Zaten seyyah iyi gördüğü şeylere iyi, kötü gördüğü şeylere ise kötü diyebilen bir kişiliktir. Bu özelliği hem ehil bir ilim adamı olarak hadiselerle bakışından hem de seyahatnamenin bütününden anlaşılmaktadır.

Seyahatnamede geçen Tekrit kenti seyyahın vurguladığına göre ; " sınırları geniş, alanı büyük ve çarşıları kalabalık bir kenttir. Mescitleri çoktur. Bu kentin her yerinde insan kaynar. Halkı, Bağdat halkından daha iyi huyludur ve bu halk alışverişte hak yemez" (İbn Cübeyr, 2008:170). İbn Cübeyr, Musul'a giderken yolun kenarında bulut gibi koyu renkli çukur bir arazinin varlığından bahsetmiştir. Bu arazi ile ilgili olarak seyahatnamede not ettiği bilgiler şunlardır: "Allah burada katran kaynayan büyüklü küçüklü gözeler yaratmıştı. Bazıları kaynıyormuş gibi kabarcıklar çıkarıyordu. Katranı toplamak için havuzlar yapılmakta ve orada birikmekte ve siyah düz bir yüzey şeklinde bataklık gibi durmaktadır" (İbn Cübeyr, 2008:171). Bu anlatımlardan İbn Cübeyr'in kaynayan katran olarak nitelediği maddenin petrol olduğu kanaati oluşmaktadır. Seyyah, ayrıca Musul hakkında iyi korunan, eski ve büyük bir kent olduğuna ilişkin bilgiler vermiştir. Kenti kuşatan daire biçimli duvar üzerinde geniş burçlar bulunduğunu, bu burçların düzenli ve birbirine degecek kadar sıkı olduğunu, burçlar içerisine savaşçıların barınabileceği odalar yaptırıldığını kaydetmiştir (İbn Cübeyr, 2008:171). Çevresi burçlar ve hisarlarla çevrili olan Musul için alınan bu tedbirler kentin önem verilen stratejik bir merkez olduğunu göstermektedir. Anlaşıyor ki her çağın ve dönemin kenti kendine özgü olduğu gibi kentin sorunları da kendine özgü bir nitelik taşımaktadır (Alver, 2012b: 28). Bu sorunların giderilmesi ve uygun çözümler bulunması çağın imkanları ölçüsünde yapılabilecek bir iştir. Dolayısıyla Musul gibi stratejik önemi olan bir kent için herhangi bir saldırıya karşı inşa edilen burçlar ve hisarlar, savunma ve güvenlik konularının tarihin her döneminde hayati bir önem taşıdığını göstermektedir.

Seyahatnamede Musul halkı için iyi bir halk olduğu kaydı düşülmüştür. Halkın hayırlı işler yaptığı, insanı güler yüz ve tatlı dille karşıladıkları, yabancılara ikramda bulunarak onlarla yakından ilgilendikleri ve bütün işlerinde ölçülü oldukları yazılıdır. Nasibin kentinden bahsedilirken bu şehir için " yaşı ve geçmişi ile ünlü bir şehir" kaydı düşülmüştür. İbn Cübeyr, bu kent için " dıştan genç gözükse de, içten yaşlıdır" ifadesini kullanmıştır (İbn Cübeyr, 2008:175). İnsana özgü beşeri unsurlar ile kentler arasında kurulan bu ilişki biçimi üslûp açısından seyahatname içeriğini zevkli bir hale

dönüştürmüştür.

Seyahatnamede Harran şehri, hiçbir güzelliği olmayan sıradan bir kent olarak belirtilmiştir. Bu kent gün boyu gölgeye hasrettir. Kentin her tarafında kavurucu bir sıcaklık vardır. Seyyah bu kent için "neredeysse çölün ortasına atıvermiş ve medeniyet parıltısı taşımayan bir kent" nitelemesi yapmıştır. Kent isminin Hz. İbrahim ile birlikte anılmasının buraya çok büyük bir şeref ve fazilet kazandırdığını söylemiştir. Ayrıca müellif tarafından bu kent halkının yabancıları sevdiği, fakirlere iyilik yaptığı ve cana yakın olduğu notu düşülmüştür (İbn Cübeyr, 2008:179).

Menbiç kenti, havası temiz ve arazisi geniş bir kenttir. Kent surlarla çevrilidir. Havası berrak, manzarası ise güzeldir. Suyu düzenli akar ve her tarafa ulaşır. Çarşıları ve sokakları geniştir. Halkı Şafii mezhebindedir. Bu kentte insanlar çok erdemli ve iyilikseverdir. İlişkileri dürüst ve davranışları seviyedir (İbn Cübeyr, 2008:183).

İbn Cübeyr, Dimaşk (Şam) kenti için de önemli şeyler söylemiştir. Seyyahın ifade ettiğine göre herhangi bir yabancıнын rahat bir yaşam sürebilmesi için buradan daha elverişli bir kent yoktur. Seyyah, elverişli olmasına neden olarak kentte verilen kamu hizmetlerinin çok olmasını göstermiştir. Dimaşk'taki evler üçer katlıdır. Sokakları dar ve karanlıktır. Evleri çamur ve sazdan yapılmıştır. Bu yüzden şehirde bir yangın çıkarsa çabuk yayılır. Seyyah ayrıca Dimaşk'ı dünyanın en kalabalık kenti olarak kayıtlara geçirmiştir. Bu şehirde üç kente yetecek kadar insan bulunduğunu söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:208). Seyyahın Kentin nüfus yoğunluğu ile ilgili bu aktarımlarından o dönemde yaşayan insanların dahi kentteki yaşamı tercih etmesinde öncelikli nedenlerin başında kamu hizmetlerin geldiği anlaşılmaktadır. Kamu hizmetlerinin niteliği tarihin bütün dönemlerinde yaşam kalitesini etkileyen önemli faktör olmuştur. Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında kamunun yüklendiği bu hizmetler, kentlerdeki nüfus yoğunluğuna etki eden ölçütlerden biri haline gelmiştir.

Seyahatnamede zikredilen önemli şehirlerden bir diğeri de Halep'tir. İbn Cübeyr, tarihte Halep'i ele geçirmek için yanıp tutuşan pek çok sultan olduğunu söylemiştir. Müellif Halep'i anlatırken şunları söylemektedir: " Kentler ne kadar da ilginç! Sahipleri yok olsa da, kendileri yaşayabiliyor. Sahipleri ortadan kalkınca çabucak kendilerini arzulayanların ellerine düşüyor, en kolay yollardan fethedilebiliyorlar. Ah Halep, ah! Kim bilir kaç sultanı eskitti ve buradan kimler geldi geçti? Kadınlara has bir isim aldı ve güzellerin ziynetiyle süslendi, ihanet edenlere

sadakat göstermedi. Önceki sahibi Hamdan oğlu Seyfiddevle'sinden sonra yine görücüye çıkar gibi süslendi. Fakat ne yazık ki, onun da gençliği sönecek, kendisine talip olanlar yok olup gidecek ve çok geçmeden harap olup yıkılacak” (İbn Cübeyr, 2008:184). Halep alımlı ve güzel bir kenttir. Bu nedenle seyyah, kenti güzel bir kadına benzetmiştir. Kentin çekici bir tarafı vardır. Bu cazibesinden dolayı seyyah tarafından tarih boyunca Halep'i ele geçirmek için pek çok hükümdarın olduğuna dikkat çekilmiştir.

Aslında müellifin Halep ile ilgili söylediği bu güzel sözlere bakarak kentlerin tarihsel kaderi hakkında bugün de değişen bir şeyin olmadığını söylemek mümkündür. İlginçtir tarihte bazı kentlerin kaderleri hiç değişmemektedir. İnsanoğlunun sonu gelmez ihtiraslarına kurban edilen bu kentleri yakıp yıkanlar zamanla yok olup gitmekte ve hatırlanmamaktadır. Oysa bu kadim kentler, eskittiği onca yönetimlere ve saltanatlara rağmen zamana inat bir şekilde hâlâ dimdik ayakta durmaktadırlar.

2.10.SEYAHATNAMEDE GEÇEN İLGİNÇ HİKÂYELER

Müellifin dinlediği ve şahit olduğu ilginç hikâyeleri eserinde nakletmesi seyahatnameyi daha da renkli kılmıştır. Bu nedenle bu hikâyelerden bazılarını bu kısımda aktarmakta yarar görülmüştür. İbn Cübeyr, kendisine anlatılana göre Mısır'da Giza denilen yerin girişinde üzerine timsah şekli çizilmiş dikili mermer taşları olduğunu beyan etmiştir. İlginçtir bu taşların bulunduğu bölgenin üçer mil aşağısı ile yukarısına timsahların yaklaşmadıklarını belirtmiştir (İbn Cübeyr, 2008:31). Seyyah, eserinde Sevr mağarasını ziyaret eden insanların sevap kazanma ümidiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v) girdiği taraftan girmeye çalıştıklarını, ancak bazılarının zayıf olduğu için bu aralıktan geçemediklerini, bazılarının ise sıkıştıkları için büyük sıkıntılar yaşadıklarını aktarmıştır. Avam arasında yaygın olan bir inanca göre buradan geçebilen kişilerin zina ürünü olmadığına inanıldığını belirtmiştir (İbn Cübeyr, 2008:80). Seyyah, mağarayı ziyaret ettiği gün Mısırlı birinin bu aralıktan geçemeyerek çok utanç verici bir duruma düştüğünü, insanların ona acıyarak üzüntüden ağladıklarını bildirmiştir (İbn Cübeyr, 2008:114). Hiçbir mesnedi bulunmayan bu tür inançlar, insanları büyük bir sıkıntıya sürüklemektedir. İnsanın samimiyeti çok basit ve temelsiz bir kritere feda edilmiştir. Söz konusu aralıktan geçemeyen kişinin toplum içerisinde düşürüldüğü bu durum yürek yaralayıcıdır.

Yine halk arasında, İranlı bir adam ile Mekke Emiri arasında geçen bir hadise, hikâye olarak dilden dile dolaşır olmuş. İbn Cübeyr, hikâyeyi şu şekilde anlatmaktadır: “ Duyduğum garip bir rivayete göre şöhretli, mal mülk sahibi kurnaz bir İranlı, şimdiki Emîr Müksir'in dedesi zamanında Harem'i ziyaret ettiğinde zemzem kuyusu'nun duvarlarının ve kubbesinin hoş olmadığını görmüş. Hemen valinin huzuruna çıkarak ona şöyle demiş: “Zemzem Kuyusu'nun çevresini güzelleştirmek ve kubbesini yenilemek için yapılabilecek olanın en iyisini yapacağım ve harcamaları kendi cebimden karşılayacağım. Bu amacımı gerçekleştirebilmem bir şarta bağlı. O da tarafınızdan güvenilir birini yapılan harcamaların hesabını tutmak üzere görevlendirmenizdir. Çünkü bina tamam olup, harcamalar bitince, bu işe izin verdiğin için yapılan tüm harcamalar kadar da size de vereceğim.“ Emîr bunları duyunca iştahı kabarmış ve istenilen izni vermiş. Yapılan bütün harcamaları yazması için bir kâtip görevlendirmiş. Adam işe koyulmuş sonunda Zemzem Kuyusu ve kubbesinin inşasını bitirmiş. Hesabı ödeme vakti gelince, adamın sırta kadem bastığı görülmüş. Emir bu işe giriştiğine bin pişman olmuş. Harem'de inşa edilen bir yapının yıkılmayacağını tahmin eden bu adam kendince sevabını almış. Kurnazlığı ile büyük bir hayıra vesile olan bu uyanık adama o günden sonra kutsal sudan içen herkes dua edermiş (İbn Cübeyr, 2008:88).

İbn Cübeyr, Hz. İsmail'in ayak izinin bulunduğu taşın hikâyesinden de bahseder. Hz. İsmail'i (a.s) kurban etmeye hazırlanılan yerde bir mescit vardır. Bu mescidin duvarında asılı bulunan ve üzerinde küçük bir ayak izi olduğu söylenen taş, söylentilere göre Hz. İsmail'in ayak izinin bulunduğu taştır. Hz. İsmail (a.s), kurban edilecekken hareket ettiğinde bu taşın üzerine basmıştır. Bu nedenle halk arasında taşın merhametten ötürü yumuşadığı inancı hâkimdir (İbn Cübeyr, 2008:112).

Bedir'e yakın bir yerde bulunan Tubul tepesine bu adın verilmesinin de ilginç bir hikâyesi vardır. Bir çok Müslüman her Cuma günü bu tepeden davul sesleri geldiğini söylemiştir. Bu nedenle tepeye “Tubul” ismi verilmiştir. Bedirde yaşayan bir bedevi de İbn Cübeyr'e dağdan Pazartesi ve Perşembe günleri davul sesleri geldiğini ve bu sesi devamlı işittiklerini söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:134).

Dimaşk'taki Kasiyun Tepesinde bulunan ve “Kan mağarası” diye adlandırılan bir mağara, bağrında ilginç bir hikâye barındırmaktadır. Seyyahın bildirdiğine göre bu mağaranın üstünde Hz.Adem'in (s.a.v) oğlu Habil'in kanı vardır. Kan izleri bu dağdan

başlar mağaraya kadar devam eder. Dağdaki kayaların üzerinde bir türlü temizlenemeyen kan izleri vardır. Ancak bu izler mağarada kaybolmuştur. Bu izlerin taşların kırmızı renginden kaynaklandığı söylenmiştir. Fakat nihayetinde bu yol Kabil'in kardeşini öldürdükten sonra cesedini mağaraya kadar sürüklediği yoldur. Seyyah, bunun da Allah'ın mucizelerinden birisi olduğunu beyan etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:202).

Müellif, Dimaşk'ı anlattığı bölümde Sumaysati adıyla bilinen bir Acemden bahseder. Bu kişinin ismi Acem beldelerinden birisi olan Sumaysat kentinden esinlenerek konulmuştur. Dimaşk'ta vakfettiği pek çok yer mevcuttur. Ömer Bin Abdulaziz'in evini satın alarak yaptırmış ve ölünce bu eve defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Sumaysati'nin zengin oluş hikâyesi dikkat çeken maceralı bir hikâyedir. Seyahatnamede anlatıldığına göre Sumaysati, bir gün bir yerden geçerken kimsenin ilgilenmediği yüzüne dahi bakmadığı hasta ve terk edilmiş bir zenciye rastlamış. Allah rızası için onunla ilgilenmiş, tedavisini yaptırmış. Bu kişi, vefat etmeye yakın bir zamanda kendisine bakan Sumaysati'yi çağırarak şunları söylemiş: “ Bana acıdın; iyilik yaptın, hizmetimi gördün, yaptığın iyiliğe karşılık, inşaallah Allah'ın ahirette vereceğine ek olarak ben de seni ödüllendirmek istiyorum. Ben Abbasi halifesi el Mutezid'in hazinedârı idim, zengin ve saygın biriydim. Bir gün beni azarladı ve kovdu. Sonrasında bu kente geldim. Hasta oldum. Allah acıyıp seni bana sebep kıldı. Şimdi sana bir emanet bırakıyor ve senden söz almak istiyorum. Ölüp gömüldüğümde, Bağdat'a gidip gizlice halifenin genç hazinedarının evini öğreneceksin. Evi bulduğunda, bir yolunu bul ve evi kirala. Bu konuda Allah'ın sana yardımcı olmasını dilerim. Eve yerleşince söyleyeceğim yeri kaz, altındaki kapağı kaldır ve defineyi alarak dilediğin gibi harca. Allah seni hayırlı işler yapmaya muvaffak kılsın; bütün param sana bereket getirsin inşaallah!” (İbn Cübeyr, 2008:214). Sumaysati'den gördüğü iyiliğe karşılık hazinenin yerini söyleyerek onu faydalandırma yoluna giden bu zenci adam, sonraları vefat etmiş. Tarif ettiği yerden çok miktarda hazine çıkmış. Sumaysati, hazineleri torbalara doldurarak Dimaşk'a götürmüş. Dimaşk'a geldiğinde yaptığı ilk iş Ömer bin Abdulaziz (r.a)'in evini satın almak olmuş. Bu evi sûfiler için büyük bir han olarak inşa etmiş. Bir yandan da evler ve araziler alıp vakfetmiş. Bunların idaresini sûfilere bırakmış. Garip ve fakirler de burada sunulan pek çok hizmetten faydalanır olmuş (İbn Cübeyr, 2008:214). Hikâye yaşanmış olması sebebiyle ilginç bir hikâyedir. Hikâyenin hayatta yapılan hiçbir

iyiliğin karşılıksız kalmayacağına temas eden bir yönü vardır.

Dimaşk'tan çıkıp Banyas şehrine doğru yola koyulduklarında yolun ortasında kalın ve büyük bir meşe ağacı görürler. Sorduklarında kendilerine bu ağacın sınır ağacı olduğunu söylerler. Ağaç eşkıyalık yapan Frankların yol üzerindeki emniyet ve korku sınırını belirler. Bir kişi ağacın Müslümanlar tarafına doğru alanın bir karış içerisinde yakalanırsa Franklar tarafından esir alınır, Frankların kendi tarafına doğru bir karış içeride yakalanırsa serbest bırakılmış. Seyyah, Frankların verdikleri sözü tutmaları nedeniyle bu anlaşmayı hoş ve ilginç bulmuştur (İbn Cübeyr, 2008:221).

İbn Cübeyr seyahatnamesinde şahit olduğu çok acı bir hikâye anlatmıştır. Sicilya Adasının Trapani kentinde ikamet eden şehrin ileri gelenlerinden biri İbn Cübeyr'in hacı arkadaşlarından birine kızı ile evlenmesini teklif etmiştir. Amacı kızının herhangi bir İslam ülkesine giderek bu baskı ortamından kurtulmasını sağlamaktır. Babası ve kardeşleri bu ayrılığa razı olmuşlardır. Kızın bir İslam ülkesine gitmesi halinde kendilerine de kurtuluş yolu açılacağına inanmışlardır. Seyyah, teklifi kabul etmesi için kervandakilerle birlikte arkadaşını ikna etmiştir. Ancak seyyah bu durum karşısında yine de hayretini gizleyememiştir. Çünkü yavrusunu tanımadığı bir kişiye teslim ederek kurtulması için gurbete gitmesine tahammül gösteren babanın bu davranışı yürek parçalayıcıdır. İlginç olan ise kızın da yaşanan bu durum karşısında büyük bir sabır göstermesidir. Bu konuda düşüncelerini soran babasına “Eğer beni alıkoyarsan, sorumlusu sen olursun” cevabını vermiştir (İbn Cübeyr, 2008:257).

Kentte Müslümanlara uygulanan baskıların ağır olduğu anlaşılmaktadır. Mensup olduğu dinin gereklerini yerine getirme uğruna ailesini terk etmek dahil her türlü tehlikeyi göze alan bir insanın yaşadığı bu zor şartları ve nelere katlanmak zorunda bırakıldığını tahmin etmek zor değildir.

2.11.SEYAHATE KONU YERLER İLE İLGİLİ YÖNETİM VE ADALET ANLAYIŞI

İbn Cübeyr, seyyah olarak uğradığı beldelerin çoğunda gördüğü idarecileri ve buradaki yönetim usûllerini seyahatnamesine alarak bu konuda değerlendirmelerde bulunmuştur. Yönetimle ilgili güzel bulduğu ve beğendiği örnekleri aktarırken adil idarecilere övgüler yağdırmış, insanları çileden çıkartan kötü uygulamaları ise şiddetle yermiştir. Eleştirilerini mesnedi olmayan bir zemine oturtmamış ve

değerlendirmelerinde taraflı hareket etmemiştir. Mesela İskenderiye'de gemiden indikleri vakit divan görevlileri eşya kontrolü sırasında yolculara çok kötü davranmışlardır. İnsanları aşağılayıcı bir tavır sergilemişlerdir. Bu durum karşısında İbn Cübeyr, o dönemin idarecisi olan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bütün bu olaylardan haberi olmadığını iddia etmiştir. Seyyah, Sultan Selahaddin'e o kadar güvenmektedir ki bu olaylardan ötürü Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi hiç bir şekilde sorumlu tutmamıştır. Adalet ve merhametiyle tanınan bir Sultan'ın bu olup bitenlerden haberinin olması halinde kesinlikle bu yaşananlara engel olacağını iddia etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:19). Seyyahın eserinde övgüyle bahsettiği Sultan'ın hizmetlerinden biri de sayıları ne olursa olsun Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mağripten gelen herkese günde iki ekmek verilmesini emretmesi ve dağıtımını güvenilir kişiler aracılığıyla yaptırmasıdır (İbn Cübeyr, 2008:21). Bu ekmek dağıtımını yokluğun kol gezdiği o dönemde insanlar için büyük bir hadisedir.

Seyyah Mekke-i Mükerreme'ye geldiklerinde Mekke Valisi'ne bağlı adamların hacıları soyduklarını duymuş ve bu durumdan dolayı tedirgin olmuştur. Valinin uyguladığı katı yaptırımlar sonucu bu usta hırsızların önü kesilmiştir. Seyyah valinin bazı uygulamaları devreye sokarak bu adamların kötülüklerine engel olduğunu söylemiştir (İbn Cübeyr, 2008:84).

Musul'dan Nasibine, Nasibin'den Fırat'a kadar olan bölge Diyar-ı Rabia adıyla bilinmektedir. Seyyahın ifade ettiğine göre güneydeki yoldan Nasibin'e, oradan Fırat'a, kuzeydeki Amid, Meyyafarikin ve Bekiroğulları toprakları ile çevrili olan bu yöredeki yönetimlerin hepsi Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye bağlılığını bildirmiştir. Sultan Selâhaddîn'in idaresine karşı muhalif bir çizgi taşımamaktadır. Yönetimde kendi içlerinde bağımsız dışarıya karşı ise Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye bağlıdırlar (İbn Cübeyr, 2008:181).

İbn Cübeyr, Akka Kralı için zalim olması nedeniyle “domuz” gibi çok ağır bir ifade kullanmıştır. Kral, cüzzam hastalığına yakalanmıştır. Kendini gizlemekte ve dışarıya çıkmamaktadır. Yerine dayısı ve muhafızı olan bir kont, vekâlet etmektedir. Kontun görevlerinden birisi vergileri toplamaktır. Makam ve mevki itibariyle herkesin üstündedir. Dehası ve kurnazlığı ile ünlüdür. Franklar onu çok sevmektedir. Bu nedenle krallığa adaydır. Kral on iki seneden fazla bir süre Sultan Nureddin Mahmud Zengi'nin elinde esir kalmıştır. Sonraları yönetimin başına geçen Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye çok miktarda fidye ödeyerek kurtulmuştur. Sultanın bu iyiliğinden ötürü her zaman

kulluğunu ve köleliğini beyan etmiş ve bağlılığını sürdürmüştür (İbn Cübeyr, 2008:231).

Seyahatnamede Sicilya kralı William'ın yönetiminden söz edilirken seyyah tarafından çok olumlu görüşler yansıtılmıştır. Kralın Müslümanlara iyi davrandığı ve Müslüman gençleri sarayında çalıştırdığı belirtilmiştir. Bu gençlerin hepsi imanını gizlemekte ve İslam Şeriatı'na bağlı yaşamaktadır. Kral Müslümanlara çok güvenmekte ve tüm önemli işlerini onlara tevdi etmektedir. Önemli sırlarını sadece bu Müslüman gençlere açmaktadır. Baş aşçısı dahi Müslümandır. Krala Müslüman zenci köleler hizmet etmektedir. Ülkeyi kralın yakın çevresinde bulunan bu Müslüman gençler grubu yönetmektedir (İbn Cübeyr, 2008:243). Bu durum müellifin şaşıracağı kadar ilginç ve önemsenmesi gereken bir durumdur. Kendisinden farklı bir dine mensup olmasına rağmen en stratejik noktalara Müslüman gençleri getirmesinin, canını ve malını onların himayesine terk etmesinin altında yatan tarihi sebepler daha önce irdelenmişti. Sicilya Kralı William, Müslümanlardan kaynaklı hiçbir ihanet görmemiştir. Bu nedenle çok güvendiği bu Müslüman gençleri ülke yönetiminde söz sahibi kılmıştır. Tek gayeleri dini yaşamaktan ibaret görünen bu Müslüman genç topluluğu da emanete ihanet etmemiş, sınırlı imkânlara rağmen yapabilecekleri hayırlı çalışmalarını yapmaktan geri durmamışlardır.

Seyahatnamede geçen başka bir kayıt Sicilya Adasının Trapani kentinde uygulandığı belirtilen zorla Hristiyanlaştırma politikasıdır. İbn Cübeyr'in anlattığına göre burada bir insanın çocuğuna veya eşine kızması çok kötü sonuçlar doğurmaktadır. Şikayet üzerine kilise duruma el koymakta bunun sonucunda kiliseye sığınan çocuklar ve eşler zorla Hristiyanlaştırılarak vaftiz edilmektedir. Aile büyükleri böyle bir durumu yaşamamak için hiç bir konuda çocuklarına ve eşlerine karşı gelmemektedir. Bu nedenle kentte Müslümanlar arasında büyük bir endişe ve korku hâkimdir. Girit adasındaki kraliçenin insanların çoğunu tedrici olarak Hristiyanlaşmaya zorlaması ise halkı daha da tedirgin etmiştir (İbn Cübeyr, 2008:257).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN FAZLAN VE SEYAHATNAMESİ

3.1. İBN FAZLAN VE HAYATI

İslamiyet X. Yüzyıl başlarında Volga'nın orta bölgelerinde bulunan ve Türkçe konuşan Bulgarlar arasında yayılmaya başlar. Bu halk, Balkanlara göç eden ve burada Slavlaşmış Hıristiyanlaşmış Bulgar Konfederasyonundan ayrılmıştır. Volga ve Kama ırmakları kavşağına yerleşmiş olan Bulgarlar, bir devlet kurarlar. Kürk, deri ve tahıl ürünleri ticareti ile geçim sağlarlar. Müslüman olmaya karar verdiklerinde halife el Muktedir'e bir elçi gönderirler. Bu kararlarından onu haberdar etmek ve kaleler kurmak için uzmanlar ile İslamın hükümlerini kendilerine öğretmesi için bilim adamları gönderilmesini isterler. Bu isteklerinin karşılığında elçi olarak kendilerine seyahatnamenin müellifi olan Ahmed b. Fazlan b. Abbâs b. Râşid b. Hammâd gönderilmiştir (Roux, 2001:242). İbn-i Fazlan'ın hayatı hakkındaki mevcut bilgi eserinde aktarıldığı kadar sınırlıdır. İsmi İdil Bulgar Hanlığı'na gönderilen Abbâsî elçilik heyetinin kâtibi ve bu seferi anlatan seyahatnâmenin yazarı olarak geçmektedir. Bizzat kendisi, Abbâsîler'in Mısır'ı Tolunoğulları'ndan geri alan ünlü kumandanı Kâtibülceyş Muhammed b. Süleyman'ın mevlâsı (âzatlı köle) olduğunu belirtir. Heyetin divan kâtibi İbn Fazlan'ın asıl görevi ise halife ve vezir adına gönderilen mektupları okumak, hediyeleri vermek, fakihlere ve muallimlere başkanlık etmektir (Muhammedoğlu, 1999:477).

Dini öğretim ve irşad geleneği, İslam tarihinde varlığını sürdüren önemli hizmetlerdendir. Hz. Peygamber ve sahabenin âdeti olarak her beldeye Kur'an öğretimi ve din eğitimi götürme gayreti, gönüllü Müslümanlar ve gezgin sûfiler tarafından bir ideal olarak devam ettirilmiştir. Böylece siyasi ve coğrafi sınır tanımadan, İslam'ı öğrenmek isteyen herkese din eğitimi ve hizmeti ulaştırılmıştır (Çakmak, 2009:140). İbn Fazlan da bu irşat geleneğini devam ettiren ilim adamlarından biridir. Bu seyahatte irşat görevini yerine getirmeye ve dini meseleler ile ilgili olarak kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmaya çalışmıştır. Zaten seyahate çıkan elçilik heyetindeki en bilgili ve yetenekli kişinin İbn Fazlan olduğu açıkça hissedilmektedir. Seyahatnamedeki aktarımları dikkate alındığında kervandaki diğer heyet üyelerinin de ehil bir ilim adamı

olması nedeniyle dinî konuları kendisine danıştıkları görülmektedir. Eser içeriğinden İbn Fazlan'ın müthiş bir edebî kültüre ve güzel bir üslûba sahip ahlâklı, dindar, dürüst, iffetli ve İslâmiyet'i yayma arzusuyla dolu bir insan olduğu anlaşılmaktadır (Muhammedoğlu, 1999:477).

3.2.SEYAHATNAME İÇERİĞİNE BİR BAKIŞ

X. Yüzyılda yazılan coğrafya eserleri arasında en dikkat çeken eserler gezginlerin bire bir şahit oldukları anlatımları ön plana çıkardıkları eserlerdir. Bu tip eserler coğrafi tasvirler yapma ve betimleme özellikleriyle ana kaynak niteliği taşımaktadırlar. Bunlar arasında en ünlülerinden ve ülke tarihçiliğinde büyük önem taşıyanlardan birisi Ahmet b. Fazlan'ın kaleme almış olduğu seyahatnamedir (Agacanov, 2015:20).

Muhammedoğlu'na göre (1999:478) gördüğü ülkeler ve temasta bulunduğu halk veya kabileler hakkında İbn Fazlan'ın verdiği bilgilerin çoğu kendi şahsî müşahedelerine ve şifahî rivayetlere dayanır. Bulgarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Başkırtlar, Hazarlar, Ruslar ve diğer bazı milletlerin siyasî düzenleri, dinî inançları, ahlâk kuralları, ölü gömme merasimleri, giyecekleri, evlenme gelenekleri, dilleri, ekonomik durumları, vergi ve ticaret sistemleri ve tabii özelliklerine dair yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Ayrıca seyyah, Oğuzlar'ın komşuları Peçenekler'e kıyasla çok zengin olduklarına da işaret etmiş, Oğuz göç ve fetihlerine hem demografik hem de ekonomik âmillere açısından ışık tutmuştur. Eserde geçen bazı konulara ilişkin abartılı aktarımların efsanevî nakillere dayandığı görülmektedir.

İbn Fazlan başlangıçta İslam'ı din olarak seçmiş bir toplumda olumsuz nitelenebilecek uygulamaların az olacağı kanaatindeydi. Ancak karşılaştığı örnekler büyük bir şok geçirmesine neden olmuştur. Seyyahın, en temel akidevi konuları dahi bilmeyen bir topluma yardımcı olabilmek için çok çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Diğer toplumlarda gözlemlediği din dışı yaşam tarzları ise seyyahın yaşamış olduğu kültür şokunun şiddetini daha da arttırmıştır.

Bu seyahatte İslam hükümlerini öğretmenin dışında siyasi yönünün İbn Fazlan'ı fazla ilgilendirmediği kanaati oluşmaktadır. Risalenin bugüne kadar yayınlanan kısmına göre bir değerlendirme yapmak gerekirse Bulgarların istediklerinin diğer kısmını yani askerî yönünü bu elçinin yerine getirip getirmediği ve yapılması istenen kaleyi yapır

yapmadığı hakkında İbn Fazlan hiçbir bilgi vermemiştir. Aynı şekilde Bulgarların bu elçilik heyetinin seyahatinden önce İslamiyet'le tanışmalarının nasıl olduğu hakkında hiçbir şey söylememiştir (Barthold, 2015:78).

İbn Fazlan, seyahatnamesinde heyetin Bağdat'tan Bulgar ülkesine kadar ve buradan tekrar Hazar ülkesi üzerinden Bağdat'a kadarki seyahatlerini anlatmıştır. İbn Fazlan'ın bu seyahati son zamana kadar yalnız XIII. asırda Arap coğrafya alimi Yakut tarafından nakledilmiş olan bazı parçalardan ibaret olduğu biliniyordu. Ancak son zamanlarda ortaya çıkan bilgilere göre İbn Fazlan'ın eserinin, (sonunda birkaç sahife eksik olarak) Meşhed kütüphanesinde mevcut olduğu belirtilmiştir (Barthold, 2015:78).

3.3.SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAM

Seyahatnamelerin, gezilen coğrafyalara ait sosyal ve kültürel yaşamı yansıtmaya gibi büyük bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Seyahatnamelere konu edilen toplumlarda seyyah tarafından gözlemlenen ve aktarmaya değer görülen her türlü sosyal ve kültürel öge, sosyolojinin ilgi alanına girer. Sosyoloji bilimi, insanı ve insani olanı farklı açılardan kavramaya ve kavramsallaştırmaya çalışan bilimsel bir uğraş olarak tanımlanır (Aydemir, 2014:9). Seyyah bakışı, insanla irtibatlı olan her alanı kavrama ve anlamlandırma gibi bir amaca hizmet etmektedir. Sosyal ve kültürel hayatı diri kılan tüm fenomenler, sosyolojinin ilgi alanına girmektedir. Bu kısımda sosyoloji ve kültür arasındaki ilişkiye biraz değinmek gerekir. Çünkü inceleme konusu yapılan kültürün seyahatnamede tetkik edilen konularla yakından ilişkisi vardır. Seyahatnamelerde gözlemlenen toplumların yaşam alanlarını şekillendiren kültür yapısı o toplumları anlamada büyük bir imkan sağlamaktadır. Alver'e göre (2011:185) toplumsal ortamda hayat bulan, insan için en önemli oluşumların başında yer alan kültür, en temelde yaşam tarzı olarak kabul görür. Toplumların ve bireylerin yaşam tarzı, düşünce biçimleri ve davranış kalıpları ait olduğu kültür konusunda bir fikir edinilmesini sağlar.

Örf, adet ve gelenekler de toplumsal kültürün önemli öğelerindedir. İbn Fazlan'ın seyahatnamede aktardığı örf ve adetlere ilişkin gözlemler, seyahatnamedeki sosyal hayatı analiz etme açısından büyük bir değer taşımaktadır. Çünkü örf ve adetler, bir toplumun yazılı olmayan sosyal kurallarıdır. Örf ve adet kavramları genellikle birlikte kullanılmaktadır. Ancak aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Yine de her iki kavram birbirini tamamlayan bir özelliğe sahiptir. Tanım olarak örf, toplum tarafından

kabul edilmiş sosyal kurallar anlamına gelirken, adet ise halk tarafından alışılmış ve yaygın olarak uygulanan davranış şekilleridir. Adetlerin değer yüklü olanları örf olarak tanımlanırlar ve onların insanlar üzerinde yaptırım gücü daha etkili olmaktadır. Bu kavramlar çerçevesinde gelenek, görenek, anane, töre vb. kavramların da kullanıldığı bilinmektedir. Tüm bu kavramlar bir topluma özgü sosyal kuralları ifade etmektedir (Akdoğan, 2004:330).

3.3.1.Adetler ve Gelenekler

İbn Fazlan, seyahatnamesinde Cürcaniye (Türkmenistan'da bulunan Künye-Ürgenç şehrinin eski adı) kentinde bulunan dilenciler üzerinde gözlemlendiği bir âdetten bahsetmiştir. Aktardığına göre bu kentte bulunan dilenciler, evlerin kapılarında beklemeyen doğrudan doğruya içeriye girerek ısınmak için ateşin karşısında biraz oturur, sonra da "Pekend!" yani "ekmek!" derlermiş. Bir şey verilirse alırlar, verilmez ise çıkıp giderlermiş (İbn Fazlan, 1975:27).

Müellif, Türk ülkelerine seyahat ettiğinde Oğuzlar ile ilgili bazı özellikleri kaydetmiştir. Oğuz kadınlarının yerli ve yabancı erkeklerden kaçmadıklarını, vücutlarının hiçbir yerini insanlardan gizlemediklerini belirtmiştir. Bu konu ile ilgili olarak seyyah, başından geçen bir hadiseyi de şu şekilde aktarmıştır: " Bir gün bir adamın evine misafir olmuştuk. Adam ve karısıyla beraber oturuyorduk. Kadın bizimle konuşurken bir ara gözümüzün önünde avret yerini açıp kaşımaya başladı. Biz utancımızdan yüzlerimizi kapayıp "Estağfirullah!" dedik. Kocasını güldü. Tercümana, - Onlara söyle: bu kadın onu sizin huzurunuzda açıyor. Siz onu görüyor ve koruyorsunuz. Sizden ona hiçbir zarar gelmiyor. Bu hareket, kadının onu örtüp de başkalarına müsaade etmesinden daha iyidir- dedi" (İbn Fazlan, 1975:31).

Yine İbn Fazlan, yaşadığı bir olay üzerine tövbe ve istiğfarda bulununca yanında bulunan bir Türk'ün de kendisi gibi tövbe edip "Estağfirullah" dediğini belirtmiştir. Bu durumun Türklerde görülen bir adet olduğunu herhangi bir Müslüman'ın tesbih ve tehlil getirmesi halinde Türklerin de aynısını tekrarladığını beyan etmiştir (İbn Fazlan, 1975:32).

Seyahatnamede Oğuzların evlenme adetleri ise şu şekilde anlatılmıştır : " İçlerinden biri diğerinin kızını, kız kardeşini veya velâyeti altında bulunan bir kadını şu kadar Harezmi kumaşı karşılığında ister. Başlığı velisine verdikten sonra kızı alır

evine (çadırına) götürür. Çok kere başlık (mihr) deve, hayvan veya başka bir şey olabilir. Veli ile üzerinde anlaşma sağlanan başlık miktarını (mihri) ödemediği kimse kadınla evlenemez. Bu meblağı ödeyince çekinmeden gelir, kadının bulunduğu eve (çadıra) girer. Babasının, anasının ve kardeşlerinin huzurunda onu alıp götürür. Onlar da buna mani olmazlar. Bir adam ölür, arkasında karısı ve çocukları kalırsa öz anası olmamak şartıyla büyük oğlu babasının dul karısıyla evlenir" (İbn Fazlan, 1975:32).

Herhangi bir Müslüman Türk yurdundan geçecekse yanında misafir olarak kalacağı Türk'e bir miktar karabiber, darı, kuru üzüm ve hediye götürmelidir. Aksi halde onların ülkesinden geçemez. Bu Müslüman, Türk arkadaşının yanına geldiği vakit, Türk arkadaşı adetleri gereğince onun kalması için kubbeli bir çadır kurar ve ona bir koyun takdim etmiştir. Bu koyunu Müslüman'ın kesmesi gerekmiştir. Koyunun Müslüman'a kestirilmesinin nedeni ise Türklerin hayvan kesmemesi ve hayvanları başlarına vurmaları suretiyle öldürmeleriydi (İbn Fazlan, 1975:32).

Türlere misafir olan Müslüman kişi yoluna devam etmek isteyince hayvanları yola tahammül edemeyecek durumda ise bu hayvanlarını Türk arkadaşının yanında bırakmış. Sonrasında onun develerinden hayvanlarından ve malından ihtiyacı kadar olanı alarak yoluna devam etmiştir. Gittiği yerden döndüğü zaman da Türk arkadaşına mallarını, develerini ve hayvanlarını iade etmiştir (İbn Fazlan, 1975:33).

Türklerin âdetleri gereğince tarihin çok eski dönemlerinden bu yana kim olursa olsun misafire, yabancıya ve sosyal dayanışmaya çok önem veren bir millet olduğu bilinmektedir (Turan, 1978:137). Nitekim İbn Fazlan, Türk yurdundan geçen yabancılara karşı Türklerin davranışı ile ilgili ilginç bir adeti şöyle anlatmıştır:

"Bir Türk'ün yurdundan, tanımadığı bir kimse geçip ona "Ben senin misafiriyim. Develerinden, hayvanlarından ve parandan şu miktara ihtiyacım var." derse, Türk istediklerini ona verir. Eğer tacir bu yolculuğu esnasında ölür ve kafiye geri dönerse, Türk; kafiye sahiplerine, " Benim misafirim nerede?" diye sorar. "Öldü" derlerse kâfiyelerinin yüklerini indirir. İçlerinde en akıllı tanıdığı tacire vararak yüklerini onun gözü önünde çözer. Bir zerre fazlasız, ölen tacire verdiği kadar, bu tacirin paralarından alır. Aynı şekilde, bu tacirin develerinden ve hayvanlarından verdiği miktarı da alır. Bu tacire " O da senin amcanın oğlu (yakının). Onun

borcunu senin ödemen en münasibidir." der. Kendisinden emanet alan adam firar ederse de aynı hareketi yapar. Emaneti geri aldığı tacire " O da senin gibi Müslümandı. Sen bu miktarı ondan al." der. Eğer Türk, Müslüman misafirine kervan yolu üzerinde dönerken rastlayamazsa onun nereye gittiğini sorar, "O, nerede?" der. Gittiği yer hakkında bilgi edinirse, onu buluncaya, ona verdiklerini ve hediye ettiklerini geri alıncaya kadar arar" (İbn Fazlan , 1975:33).

İbn Fazlan'ın Türk yurdunda dikkatini çeken başka ilginç adetler de vardır. Mesela bir Türk'ün, Müslüman arkadaşının yanında misafir iken öldüğünü varsayalım. Bu durumda bu Müslümanın bulunduğu kabile ölen Türk'ün kabilesinin bulunduğu yerden geçerse Türk'ün kabilesi tarafından öldürülmüş. Bu Türk'ün ölümünden Müslüman sorumlu tutulur ve O'na " Sen, onu hapsedip öldürdün, hapsetmeseydin, o ölmezdi " denirmiş. Yine bu örneğe benzer bir şekilde bir Müslüman, bir Türk'e nebiz (şarap) içirir de bunun neticesinde Türk damdan deşerek ölürse, ölen Türk'e nebiz (şarap) içiren Müslümanı öldürürler. İşin ilginç olanı ise eğer o Müslümanı kafilesinde bulamazlarsa, kabilede bulunan en yaşlı kişiyi öldürürler (İbn Fazlan, 1975.34).

Seyahatnamede belirtilen Türklere ait bir başka adet ise şöyledir: Herhangi bir bir adam Türklere birisine bir iyilikte bulunursa, iyilik gören Türk, iyilik eden kişiye secde eder. Nitekim İbn Fazlan, Oğuzların reislerinden Küçük Yinal (Yinal El-Sağır)'ın bir Cürcan kaftanı, bir parça kumaş, birkaç somun, bir avuç kuru üzüm ve yüz ceviz karşılığında kendilerine secde ettiğini bildirmiştir (İbn Fazlan, 1975:35).

Türklere hastalanan kişi ile ilgili olarak toplumda kök salmış bir âdet ise şu şekilde aktarılmıştır: "Oğuzlardan biri hastalanınca, o kimsenin cariyeleri ve köleleri kendisine hizmet ederler. Ev halkından başka hiçbir kimse ona yaklaşmaz. Buldukları evlerden çok uzakta onun için bir çadır kurarlar. Ölünceye veya iyi oluncaya kadar onu bu çadırda bırakırlar. Eğer bu kimse fakir veya köle olursa onu sahraya atıp giderler" (İbn Fazlan, 1975:36). Bütün Türklerin sakallarını yolup bıyıklarını bırakması toplumda yerleşmiş bir başka âdettir (İbn Fazlan, 1975:37).

İbn Fazlan, Bulgar (Sakalibe) Hükümdarının yemek sofrasında bulunmuş ve sofrada gözlemediği bir âdeti daha nakletmiştir. Seyyahın aktardığına göre herkesin toplandığı bu sofrada kızartılmış et vardır. Hükümdar, bu etten bir lokma yedikten sonra diğer parçaları sofrada bulunan kişilere dağıtır. Sonrasında ise ikram ettiği

lokmayı alan kişiye ayrı bir sofraya getirilir.. Hükümdar sofrada bulunanlara bir lokma vermedikçe hiç kimse yemeğe elini dahi uzatmaz (İbn Fazlan, 1975:45).

İbn Fazlan, Bulgar hükümdarı ile ilk karşılaşmasında ülkesinden getirmiş olduğu bazı hediyeleri hükümdara vermiştir. Hükümdarın yanında oturan karısına ise hilat (elbise) giydirmiştir. Bu elbise giydirme merasiminde bulunan diğer kadınlar hükümdarın karısının üzerine gümüş paralar saçmışlardır. Seyyah bunun da ülkede yaygın bir âdet olduğunu belirtmiştir (İbn Fazlan, 1975:45). Tarihte Türk boylarının çoğunda bu geleneğin varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Tarihi kayıtlarda konukların üstüne altın veya gümüş sikke saçma geleneğinin (saçı) Türklerde çok eski devirlerden kalma bir gelenek olduğu bilgisi mevcuttur (Zaripova, 2005:6).

Müellifin Bulgar ülkesinde gördüğü bir başka adet ise düğünle ilgilidir. Şöyle ki; düğün sahipleri, ziyafetin büyüklüğüne göre hükümdara bir hisse ayırmak zorundadır. Bununla birlikte sahrec diye tabir edilen bir vergi gereğince hükümdara iyi bir at, at sütünden yapılmış içecek ve bir miktar bozulmuş buğday verilmesi gerekir (İbn Fazlan, 2008:53). Ayrıca seyyahın ifade ettiğine göre Bulgar ülkesinde bir kimsenin erkek çocuğu doğarsa, onu babası değil, dedesi alır ve çocuk için "adam oluncaya kadar bakmaya babasından daha layıkım" der. Ayrıca bir adam ölünce ona çocukları değil, kardeşleri mirasçı olurlar (İbn Fazlan, 1975:55).

Yine Bulgar ülkesinde yaygın âdetlerden biride şudur: Her hangi bir kişi yolda yürürken üzerinde silah olduğu halde tuvalet ihtiyacını giderir ise elbiselerini çıkarttırırlar. Üzerinde bulunan silahını, elbiselerini ve her şeyini alırlar. Yaptığı bu hareketin cehaletten ve kabiliyetsizlikten kaynaklandığını düşünürler (İbn Fazlan, 1975:56).

İbn Fazlan, ticaret için Etil Nehri kıyısındaki panayıra gelen Rusları görmüş ve seyahatnamesinde onlarla ilgili bir âdet hakkında şunları söylemiştir: "İçlerinden biri hastalanınca onun için oturdukları yerden uzakta bir çadır kurarlar. Hastayı bu çadırın içine atarlar. Yanına biraz ekmek ile su verirler. Ona yaklaşmazlar ve onunla konuşmazlar. Hatta hasta olduğu bütün günlerde onunla ilgilenmezler. Bilhassa kimsesiz ve köle biri olursa onu tamamıyla kendi haline bırakırlar. Hasta kendi kendisine iyileşip geri dönerse ne âlâ. İyileşmeyip ölürse cesedini yakarlar. Ölen kimse köle ise cesedini kendi haline bırakırlar. Köpekler ve yırtıcı kuşlar gelip leşini yerler" (İbn Fazlan, 1975:68).

Bulgar Türklerinde hükümdara çok önem verildiğini ve saygı duyulduğunu gözlemleyen seyyah, bununla ilgili olarak değişik örnekler verir. Hükümdarın sokaktan ve çarşıdan geçtiği vakit herkesin ayağa kalktığını, kalpaklarını çıkararak koltuklarının altına aldıklarını, hükümdar geçtikten sonra kalpağı tekrar başlarına geçirdiklerini kaydeder. Hükümdarın huzuruna çıkan herkes, hatta hükümdarın çocukları ve kardeşleri dahi onu gördükleri zaman kalpaklarını çıkarıp koltuklarının altına alırlar, başlarıyla selam verip otururlar. Hükümdar onlara oturmayı emredinceye kadar ayakta dururlar. Onun önünde oturan herkes diz çökerek oturur, kalpağını koltuğundan çıkarmaz ve huzurundan ayrılıncaya kadar kadar saklar (İbn Fazlan, 1975:54).

3.3.2.Törenler

İbn Fazlan, seyahatnamede Bulgar ülkesindeki Bulgar Türkleri'nin ölüm töreninde yaşananları çok ayrıntılı anlatmıştır. Türklerden birinin ölmesi halinde yapılan tören, müellif tarafından şu şekilde aktarılmıştır: "Aralarından biri ölürse onun için ev gibi büyük bir çukur kazarlar. Bundan sonra cesedini alıp hırkasını (elbisesini) giydirir, kuşağını ve yayını kuşandırır. Önüne içinde nebiz (şarap) bulunan ağaçtan bir kap koyarlar. Sonra bütün şahsi eşyasını getirip onunla birlikte bu oda gibi çukura koyarlar. Daha sonra ölüyü çukurda oturtup üzerini tavanla örterler. Mezarının üzerinde çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Bundan sonra ölünün hayvanlarının yanına varıp miktarına göre birden yüze veya iki yüze kadarını kurban olarak öldürürler. Onların etlerini yerler. Başlarını, ayaklarını, derilerini ve kuyruklarını bir tarafa ayırıp, bunları kesilmiş ağaçlar üzerine kabrinin başına asarlar. Bunlar "Ölünün Cennet'e giderken bineceği hayvanlardır." derler. Eğer ölen kimse sağlığında insan öldürmüş kahraman biri ise öldürdüğü insanların sayıları kadar, ağaçtan sûret yontup bunları kabrinin üzerine dikerler. "Bunlar onun hizmetçileridir. Cennet'te de ona hizmet edecekler." derler. Bazen hayvanları kurban etmeyi bir iki gün geciktirirler. Bunun üzerine, aralarındaki büyüklerden bir ihtiyar (şaman) onları, kurbanları çabuk öldürmeye teşvik eder. "Ölüyü rüyamda gördüm. Bana, görüyorsun, arkadaşlarım beni geçtiler. Onları takip etmekten ayaklarımın altı yara oldu. Onlara yetişemiyorum. İşte, tek başıma kaldım, dedi." der. Bunun üzerine ölünün hayvanlarına varıp bir miktarını öldürürler ve kabrinin yanına asarlar. Bir veya iki gün geçtikten sonra ihtiyar tekrar onlara gelir. - Falanı (ölüyü) rüyamda gördüm. Bana: Aileme ve arkadaşlarıma haber

ver. Beni geçenlere yetiştim. Yorgunluğum geçti dedi- der" (İbn Fazlan, 1975:36-37). Mezara at kurban etme âdeti tarihin eski dönemlerinde Türk kültürü içerisine yerleşmiş önemli bir âdettir (Onay, 2013:486).

İbn Fazlan'ın 10. Yüzyılda kaleme aldığı seyahatnamesi Türklerin ölüm âdetleriyle ilgili birinci elden bilgiler vermektedir. Türklerden bir kişinin ölmesi halinde ölenin çadırının önünde feryat figân sesleri yükselir (Aydınalp, 2010: 148). İbn Fazlan, Bulgarların ülkesindeki ölüm töreninde yapılanları da tafsilatlı bir şekilde anlatmış ve şöyle aktarmıştır: " Yanlarında bulunan bir Müslüman veya Harezmi biri ölürse Müslümanların ölülerini yıkadıkları gibi yıkarlar. Sonra, cenazesini önünde bayrak bulunan bir arabaya koyup gömecekleri yere götürürler. Oraya varınca cenazeyi arabadan alıp yere koyarlar. Bunun etrafına bir çizgi çizerler. Sonra cenazeyi çizginin dışına alırlar. Bundan sonra, bu çizginin içinde ölünün kabrini kazıp ona bir lâhit yaparlar ve cenazesini gömerler. Kendi ölülerini de aynı şekilde gömerler. Ölünün arkasından kadınlar değil, aksine erkekler ağlar. Şöyle ki; bir adam öldüğü gün erkekler gelip ölenin kubbeli çadırının kapısında dururlar. En çirkin, en vahşi bir şekilde bağırarak ağlamaya başlarlar. Bu ağlayanlar hür adamlardır. Onların ağlaması bittikten sonra, ellerinde deriden örülmüş kırbaçlar bulunduğu halde köleler gelirler. Devamlı surette ağlayıp ellerindeki deriden örme kırbaçlarla yanlarına ve çıplak yerlerine vururlar. O kadar ki, kırbaçla vurulan yerlerde mor izler kalır. Ayrıca, ölenin çadırının kapısı üzerine muhakkak bir bayrak dikmek gerekir. Bundan sonra, ölenin silahlarını getirip kabrinin etrafına koyarlar. İki sene müddetle mâtem devam eder" (İbn Fazlan, 1975:63).

Hazar Hakanı'nın ölümü dolayısıyla düzenlenen cenaze töreninde yapılan işler de seyahatnamede ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Seyyah İbn Fazlan'ın anlattığına göre Hazar hükümdarı yani Büyük Hakan ölünce içinde yirmi tane oda bulunan büyük bir saray yaptırılır. Bu odaların içerisinde hükümdar için bir mezar kazılır. Daha sonra taşlar sürme tozu haline getirilinceye kadar kırılır. Kabrinin içi bu tozlarla doldurulur ve üzerine de sönmemiş kireç atılır. Evin altından akan büyük bir nehir vardır. Nehri bu mezarın üzerinden geçecek şekilde düzenlerler. Bu hazırlıkları şeytan, insan, kurt ve haşerat ona dokunup zarar vermesin diye yaparlar. Hakan gömüldükten sonra mezarın hangi odanın içinde gömülü olduğu sırrını açığa vermesin diye cenazenin yerini bilen bu kişilerin boynu vurulur. Mezarı cennet diye anılır ve gömüldükten sonra ölen için "

Cennete girdi" denilir (İbn Fazlan, 1975:77).

İbn Fazlan, Rusların büyüklerinden birinin ölüm törenini görmeyi çok arzu etmiştir. Nihayetinde Ruslardan birinin öldüğünü duymuş ve cenaze törenine katılarak törende yaşananları not etmiştir. Bu törende ölen adamı mezara koyarak üzerini tavanla örtmüşlerdir. Adam elbiseleri hazırlanıncaya kadar kabirde on gün kalmıştır. Ölen kişi fakirse onun için bir kayık yaptırılır ve bu kayık içinde yakılır. Zengin ise malları toplanıp üç kısma ayrılır. Üçte birini ailesine bırakırlar. Üçte biri ile ona elbise dikerler. Kalan kısmı ile şarap alarak ölen kişinin yakıldığı günde içerler. Cariyesini de öldürdükten sonra bu kişinin yanına koyarlar. Sonrasında ise ikisinin de içinde bulunduğu geminin altına odun yığarlar ve bu odunları tutuşturarak gemiyi ateşe verirler. Ölen kişiyi yakmalarının altında yatan neden ise bu kişinin hemen cennete girdiğine inanmalarından kaynaklanmaktadır (İbn Fazlan, 1975:70-71).

3.3.3.Giyim ve Kuşam Kültürü

İbn Fazlan, Cürcaniyye 'den Türk ülkelerine giderken iklim şartlarının çok çetin olmasından dolayı üzerlerine bir hırka, bunun üzerine bir kaftan, onun üzerine bir post, postun üzerine bir kepenek giydiklerini, kepeneğe ait bir başlık bulunduğunu, alt kısımda bir şalvar, bunun üzerine astarlı başka bir şalvar, ayaklara tozluk gibi bir çizme, kimaht mesti ve bu mestin üzerine başka bir mest giydiklerini belirtmiştir (İbn Fazlan , 1975:28).

Seyyah, Oğuz Türkleri'nin ordu kumandanı el-Katağan oğlu Etrak'a hilât (şeref elbisesi) hediye etmiştir. Kumandan'ın hediye edilen elbiseyi giymek için üzerindeki elbiseyi çıkardığında elbisenin altındaki hırkanın (kurtakın) kirden parça parça olduğu görülmüştür. Bu durumun seyyah tarafından bir âdetten kaynaklı olduğu ifade edilmiştir. Bu âdete göre bir adam, giydiği iç elbise parçalanmadıkça onu üzerinden çıkarmazmış (İbn Fazlan, 1975:38).

Seyhatnamede Bulgar Türkleri'nin kalpak giydiği yazılıdır (İbn Fazlan, 1975:54). Ayrıca Rusların giyiminden de bahsedilmiştir. Seyyahın naklettiğine göre Ruslar, hırka ve kaftan giymezler. Rus erkeklerinin giydiği elbise vücutlarının bir kısmını örtmekte kollarından biri açıkta kalmaktadır. Ruslar yanlarında bir balta, bir kılıç ve bir de bıçak taşırlar. Ayrıca seyahatnamede tırnaklarının ucundan boyunlarına kadar bütün vücutlarında ağaç yeşili dövmeler ile bazı şekillerin olduğu bilgisi

mevcuttur (İbn Fazlan, 1975:65).

3.3.4. Temizlik Kültürü

İbn Fazlan, seyahatnamede Oğuzlar diye bilinen Türk Kabilesinden bahsederken kabile hakkında küçük ve büyük abdestten sonra temizlenmedikleri, cünüpluktan dolayı yıkanmadıkları, kışın su ile hiçbir ilişkilerinin bulunmadığı bilgilerini aktarmıştır (İbn Fazlan, 1975:31). Seyyah Başgırtları anlatırken sakallarını tıraş etmediklerini ve bitlerini yediklerini ifade etmiştir. Seyyahın gözlemlediğine göre Başgırtlara, hırkalarının dikiş yerlerinde bulunan bitleri dişleriyle ısırarak yerler (İbn Fazlan, 1975:42).

Seyyah, Ruslar ile ilgili olarak Rusların Allah'ın en pis mahlukları olduğunu, büyük ve küçük abdestten sonra temizlenmediklerini, cünüpluktan dolayı yıkanmadıklarını, yemek yedikten sonra ellerini yıkamadıklarını belirtmiştir. Ruslar için "Adeta yolunu şaşırılmış eşekler gibidirler" tabirini kullanmıştır. Bu söylediklerini desteklemek amacıyla Rusların temizlik kültürleri hakkında ek olarak şunları da aktarmıştır: " Her gün bir defa yüzlerini ve başlarını en pis ve en fena su ile yıkanmaları adettir. Şöyle ki, her sabah bir cariye büyük bir kap içinde su getirir. Bunu efendisinin önüne koyar. Efendisi bu kap ile elini, yüzünü, başını yıkar ve saçlarını tarar. Sonra, suya sümüğünü ve tükürüğünü atar. Hülâsa suyun içine atmadığı pislik kalmaz. İşini bitirince cariye su kabını alıp onun yanındakine götürür. Bu adam da arkadaşı gibi yapar. Cariye bu şekilde kabı birinin önünden alıp diğerinin önüne götürür. Evdeki herkesin önünde dolaştırır. Bunlardan her biri kabın içinde elini, yüzünü saçlarını yıkar, içine sümürür ve tükürür" (İbn Fazlan, 1975:67).

3.3.5. Yiyecek ve İçecek Kültürü

Yemek olgusu, toplumun kültürel yapısı içerisinde yer alan ve toplumsal alışkanlıkların anlaşılması bakımından önem taşıyan bir kültür ögesidir. Yemeklere ait toplumsal kültür biçimleri ve formları coğrafyalara göre değişiklik gösterir. Yemek kültüründeki çeşitlilik üzerine etki eden faktörlerin başında ise ekolojik çevre, dinsel inançlar, kültürel birikimler, sosyal ve etnik farklılık ve eğitim düzeyleri gelmektedir (Sağır, 2012: 2676). Coğrafya, bu çeşitliliğin en çok hissedildiği alanlardan biridir. Seyahatnameler bu konudaki farkındalığı açığa çıkartan bir özelliğe sahiptir. İbn

Fazlan'ın seyahatnamesi de bu yönüyle dikkat çeken seyahatnamelerdendir. Çünkü seyyah İbn Fazlan, bu seyahatinde kendisine ikram edilen içecek ve yiyeceklerden genişçe bahsetmiştir. Seyahate konu coğrafyadaki koşulların yeme içme kültürüne nasıl etki ettiğini seyyahın vermiş olduğu bilgilerden anlamak mümkündür.

İbn Fazlan, Bulgar kralı ile yemek yedikten sonra kralın kendilerine bir gün önce yapılmış “sücüvv” isminde bal şerbeti ikram ettiğini bildirmiştir (İbn Fazlan, 1975:46). Bulgar ülkesinde, tadı şarap sirkesinden daha ekşi olan yeşil renkli bir elma çeşidinin bulunduğunu, bu elmaları yiyen kızların semizleştiğini belirtmiştir. Müellif, gövdesi yapraksız olan, başı ve yaprakları hurma ağacına benzeyen ilginç ve yüksek bir ağaçtan söz etmiştir. Müellifin naklettiğine göre Bulgar ülkesinde yaşayanlar bu ağacın gövdesinin bir yerini delerek altına bir kap yerleştiriyorlarmış. Bu delikten kabın içine baldan daha tatlı bir sıvı doluyormuş. Bu sıvı çok içildiğinde ise insanı sarhoş ediyormuş. Ayrıca bu ülkede buğday ve arpa bol olmasına rağmen en çok darı ve at eti yenirmiş (İbn Fazlan, 1975,53).

Seyahatnamede Bulgar ülkesindeki yemek kültürüne ilişkin olarak seyyahın not ettiği şu kayıtlar da mevcuttur: "Zeytinyağı, susam yağı ve tereyağı kullanmazlar. Bütün bunların yerine balık yağı kullanırlar. Bu sebeple kullandıkları bütün eşya fena kokar. Arpadan bir çeşit çorba yaparlar. Bunu genç erkekler ve kızlar içerler. Bazen arpayı etle pişirirler. Erkekler bunun etini, kızlar ise arpasını yerler, Yalnız çorba teke başıyla pişirilirse bunun etinden kızlar da yerler" (İbn Fazlan, 1975:54). Burada tüketilen yiyeceklerden biride ormanlardaki arı yuvalarından temin edilen ballardır (İbn Fazlan, 1975.57).

3.4.İKLİM VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

İbn Fazlan'ın seyahatnamesinde seyahati meşakkatli kılan en önemli unsurlardan birisinin iklim şartları olduğu görülür. Seyyah Cürcaniyye'de kaldıkları süre içerisinde Ceyhun Nehri'nin donduğunu, buzun kalınlığının on yedi karış olduğunu, hayvanların yoldan geçer gibi buzun üzerinden geçtiğini bildirmiştir. Cürcaniyye'de geçen dönemde yaşanan kış mevsimi için " Cehennem soğuşundan üzerimize bir kapı açıldığını zannettiğimiz bir ülke gördük" cümlesini kullanmıştır. Bu bölgedeki şiddetli fırtınalar ve rüzgârlardan bahsetmiştir. Seyyah, soğuşun şiddetini anlatmak için Cürcaniyye'de insanların birbirlerine yaptıkları en makbul ve kıymetli ikramın ise evlerinde ısınmak

için yakmış oldukları ateş olduğunu söylemiştir. Biri bir başkasına iyilik etmek ve yakınlık göstermek istediğinde " Bana gel, konuşalım, Zira evimde iyi ateş var" dermiş (İbn Fazlan, 1975:27).

Seyyah, Cürcaniyye'de odun için ormana giden iki kişinin on iki devesiyle birlikte soğuktan donarak öldüğünü not etmiştir. Cürcaniyye'de soğğun şiddetinden dolayı çarşı ve caddelerde hiç kimsenin bulunmadığını belirtmiştir. Soğuktan nasıl etkilendiğini ise şu cümlelerle dile getirmiştir: " Hamamdan çıkar eve girerdim. Eve girdiğimde soğuktan sakalımın donduğunu görür, buzunu ateşin karşısında eritirdim. Bir evin içinde bulunan ikinci bir evin içinde uyurdum. İçteki evin içinde ise keçe ile kaplı bir " Türk Çadırı" vardı. Ben bu çadırın içinde kürklere ve abalara sarınmış olarak uyuduğum halde çok defa soğuktan yanağım yastığa yapışırdı" (İbn Fazlan, 1975,27). Cürcaniyye şehrinden hareket edildikten sonra Çit denen yere geldiklerinde yoğun kar yağışı nedeniyle develerin dizlerine kadar kara battığını nakletmiştir. (İbn Fazlan, 1975:29).

Bulgar hükümdarının ülkesinde gündüzlerin çok uzun, gecelerin ise çok kısa olduğu seyyahın kaydettiği bilgiler arasındadır (İbn Fazlan, 1975.51). Ayrıca bu ülkede en çok bulunan ağaçların ise fındık ağaçları olduğu belirtilmiştir (İbn Fazlan, 1975:53).

3.5.İNANÇLAR VE YANSIMALARI

Seyahatnamede halkların inançları ile ilgili çok değişik örnekler vardır. İbn Fazlan, Cürcaniyye'de yaşadığı bir örneği şöyle anlatır: " Bir gün çok şiddetli bir soğuğa yakalandık. Bu arada Tekin benimle beraber gidiyor, yanında bulunan bir Türk, onunla Türkçe konuşuyordu. Bir ara Tegin güldü. Ve bana : " Bu Türk Rabbımız bizden ne istiyor. Bizi soğuktan öldürecek. Ah ne istediğini bilsek de yerine getirsek, diyor" dedi. Ben, Tegin'e "Ona, Allah sizden - La ilahe illa Allah" demenizi istiyor, de- dedim" (İbn Fazlan, 1975.30).

Türklerin eski dininin Şamanizm ve hatta Totemizm olduğunu iddia eden pek çok araştırmacı ve eser mevcuttur (Uğurlu, 2012:328). İbn Fazlan Oğuzların inanç dünyası ile ilgili olarak şu bilgileri kaydetmiştir: "Bir dine inanmazlar, işlerinde akıllarına başvururlar. Hiç bir şeye ibadet etmezler. Aksine büyüklerine rab derler. İçlerinden biri reisine bir şey danışır, ona " Ey rabbim, şu hususta ne yapayım?" der. Aralarındaki işleri meşveretle hallederler. Bununla beraber bir şeyde ittifak edip onu

yapmaya karar verirlerse, içlerinden en aşağı ve en değersiz olan biri gelip ittifaklarını bozabilir. Allah'a inandıkları için değil de, sırf yurtlarından geçen Müslümanlara yaranmak için aralarında " La ilahe illa Allah" diyenleri gördüm" (İbn Fazlan, 1975:31). Ahmet Zeki Velidî Togan'a göre (2015:214) İbn Fazlan'ın seyahatnamesindeki bilgilere göre Oğuzların Şaman dinine mensup oldukları ve halis Şamanî oldukları söylenebilir. Aslında kaynaklarda Hazar Türklerinin 8.yüzyılda yaratıcı hakkında "bir yaratıcı Tanrı" nitelemesini kullandıkları dolayısıyla tek Tanrıya iman ettikleri yazılıdır (Gömeç, 1998:49). Nitekim İbn Fazlan, bu iddiayı doğrulayacak şekilde Oğuz Türklerinin tek tanrı inancına ilişkin olarak şu bilgiyi aktarmıştır: "Oğuz Türklerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını semaya kaldırıp -Bir Tanrı- der" (İbn Fazlan, 1975:31).

Seyahatnamede nakledildiğine göre tüccarlar ve diğer yabancılar, Oğuz Türklerinin yanında cünüpluktan dolayı yıkanamazlarmış. Geceleyin onların göremeyeceği uzak bir yerde yıkanmışlarmış. Bunun sebebi Oğuz Türkleri'nin bu tür hareketlere kızması ve bu durumun arkasında değişik nedenler aramalarıymış. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde yıkanan kişi için " bu adam bize sihir yapmak istiyor, çünkü suya giriyor" diyerek kişinin kendilerine sihir yapmak suretiyle zarar vereceğine inanmışlarmış. Bu hareketinden dolayı da o şahıstan tazminat alırlarmış (İbn Fazlan, 1975:32).

İbn Fazlan, Başgırtlarda yerleşik olan ilginç bir inancı da aktarmıştır. Seyyah'ın ifade ettiğine göre Başgırtlardan her bir fert, bir ağaç parçasını yontarak erkeklik uzvuna benzetip üzerine asarmış. Bir yolculuğa çıkacak veya bir düşmanla karşılaşacak olursa onu öper ve önünde secde ederek " Ey rabbim! Benim için şöyle şöyle yap" dermiş. İbn Fazlan tercüman aracılığıyla Başgırtlardan birine tenasül uzvunu neden yaratan olarak tanıdıklarını, bu konudaki delillerinin ne olduğunu sormuştur. Bu soru karşılığında kendisine verilen cevap ise " Ben onun benzerinden çıktım. Ondan başka beni yaratan bir şey tanımıyorum" şeklinde olmuştur (İbn Fazlan, 1975:42).

Seyyahın naklettiğine göre Başgırtlarda içinde yılanlara ve balıklara tapanlar da varmış. Turna kuşlarına tapmalarının ise ilginç bir hikâyesi varmış. Bu kuşa tapanlar, bir gün düşmanları olan bir kavimle savaşırken yenilmişler. Bu sırada turnalar düşmanların arkasından yüksek sesle ötüşerek ortalığı velveleye vermişler. Düşmanları çok korkmuş ve kaçmaya başlamışlar. Bunun üzerine Başgırtlardan bazı insanlar savaşı

kazanmalarındaki hikmetin turalardan kaynaklandığını düşünüp bu kuşlara ibadet etmeye başlamışlar (İbn Fazlan, 1975:43).

Müellif, Bulgarların ülkesinde şahit olduğu bazı inançları da kaydetmiştir. Seyyahın naklettiğine göre Bulgarlardan birisinin evine (çadıra) yıldırım düşünce hiç kimse bu eve yaklaşmamış. İçinde bulunan insan, eşya ve diğer şeylerle birlikte evi kendi haline bırakırlarmış. Ev zamanla harap olur, sonrasında ise yok olup gidermiş. İnsanlar bu evin sakinlerini Allah'ın gazabına uğramış kimseler olarak görürlermiş (İbn Fazlan, 1975:55).

İbn Fazlan, Ruslarda müşahede ettiği ibadet şekillerini de seyahatnamesine almıştır. Ruslar ile ilgili bahiste inançla alakalı olarak şunları kaydetmiştir: "Gemileri (Rusların gemileri) bahsedilen iskeleye gelince her biri elinde bir miktar ekmek, et, soğan, süt ve nebiz (şarap) ile gemiden karaya çıkar. Sonra insan yüzüne benzeyen kocaman yüzü olan, etrafında küçük suretler ve bu suretlerin arkasında uzun kütükler bulunan yere dikili uzun bir kütüğün önüne gelir. Bu büyük suretin önünde secde eder. Sonra " Ey rabbim! Ben uzak bir ülkeden geldim. Yanımda şu kadar cariye, şu kadar adet samur kürkü var" der. Getirdiği bütün ticaret mallarını saydıktan sonra, "Sana hediye getirdim" deyip yanındaki hediyeleri (yiyecekleri) bu suretin önüne koyar : "Senden dileğim, istediğim fiyata benden bu malları alacak, söylediğime itiraz etmeyecek, altın ve gümüş parası bol bir tüccar nasip etmendir" der. Sonra çekip gider. Eğer malını satması güçleşir ve ikameti uzarsa ikinci bir hediye, yine olmazsa üçüncü bir hediye getirir. Bu sefer de satamazsa, küçük suretlerden her birine bir hediye takdim eder, onlardan şefaahat dilenir: " Bunlar, Rabbimin karıları, kızları ve oğullarıdır" der. Her suretin önüne gelip ondan şefaahat diler ve ona yalvarır. Bazen bu halde malını satmak imkanı çıkar ve satar. "Rabbim isteğimi yerine getirdi. Onu mükâfatlandırmam lazım" der. Bir miktar koyun ve öküz kurban eder. Etlerinin bir kısmını sadaka olarak dağıttıktan sonra geri kalanını götürüp büyük kütük ile etrafındaki küçük kütüklerin önlerine atar. Öküzlerin ve koyunların başlarını yere dikilmiş olan bu kütükler üzerine asar. Gece olunca köpekler gelip bu etlerin hepsini yerler. Bunun üzerine kurbanları takdim eden şahıs - Rabbim benden razı oldu. Hediyemi yedi- der" (İbn Fazlan, 1975:67-68).

Seyahatnamede Hazar Hakanlığına ait Etil Nehrinin iki tarafında kurulu bir şehir olduğu yazılıdır. Bu şehrin bir tarafında Müslümanlar oturmaktadır. Şehirde

Müslümanların namaz kıldıkları ve Cuma günü toplandıkları büyük bir cami vardır. Burada Hakan tarafından görevlendirilmiş "Hazz" isminde Müslüman bir görevli bulunmaktadır. Bu görevli, Hazar ülkesinde oturan ve ticaret için buraya gelip giden Müslümanların hukuki işlerine yardımcı olmaktadır (İbn Fazlan, 1975:79). Müslüman olmayan bir hükümdar, ülkesinde ikamet eden Müslüman vatandaşlar ile ticaret nedeniyle ülkeye gelen diğer Müslümanlara büyük bir hizmet sunmaktadır. İnsanlara yardımcı olma amacı taşıyan bu hizmet, Hakan'ın kucaklayıcı ve kuşatıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir.

3.6.YASAKLAR VE CEZALAR

Seyahatnamenin önemli özelliklerinden biri seyyahın gözlemde bulunduğu toplumlarda yerleşik olan kurallar ve cezalar hakkında bilgi vermesidir. Seyyah, Oğuz Türklerinde zinanın büyük bir suç olarak değerlendirildiğini belirtmiştir. Yazılı ve resmi olma niteliği taşımayan bu tür sosyal normlara uymayan kişiler, cezasını ağır bir şekilde ödemektedir. Mesela Oğuzlarda zina suçunu işleyen birinin cezası iki parçaya bölünmektir. Bu cezayı uygulama biçimi de ilginçtir. Zina eden kimseleri iki ağacın dallarını birbirine yaklaştırmak suretiyle bu dallara bağlarlar. Ağacın dallarındaki ipleri çözdüklerinde ise bu iki kişi birçok parçaya ayrılır (İbn Fazlan, 1975:31).

İbn Fazlan'ın deyimiyle oğlancılık da Türklerde çok büyük bir suçtur. İbn Fazlan, bu konuda yaşadığı bir örneği seyahatnamesinde aktarmıştır. Seyyah'ın ifade ettiğine göre; Türk hükümdarının vekili Kuzerkin'in oynağına gelen bir Harezmlî, koyun almak maksadıyla bir Türk'ün evinde misafir kalır. Bu Türk'ün henüz tüyü bitmemiş bir oğlu vardır. Nihayetinde Harezmlî adam, bu çocuğu kandırır ve suçüstü yakalanır. O yöredeki bütün Türkler toplanır. Kuzerkin bu konuda bir karar vererek her ikisinin öldürülmesi gerektiğine hükmeder. Çocuğun babası bu işe razı olmayınca Kuzerkin sonunda çareyi Harezmlî taciri fidye ödemeye yükümlü kılmakta bulur. Tacir kişi, Türk'e bir miktar koyun; Kuzerkin'e ise dört yüz koyun verdikten sonra kurtulur ve ülkeyi terkeder (İbn Fazlan, 1975:34).

Müellifin bildirdiğine göre Bulgarların ülkesinde de işlenen suçlara karşılık verilen cezaların çok ağır olduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi bir adam bir başka kişiyi kasten öldürürse, işlediği bu suçta karşılık kısas olarak o adamı da öldürürler. Eğer öldürme eylemi kasten değil de hata yoluyla gerçekleşmiş ise öldüren kişi için kayın

ağacından bir sandık yapılır. Katili sandığın içine koyarlar yanına üç adet ekmek ve bir testi su bırakırlar. Sandığın üzerini çiviledikten sonra bu kişiyi üç tane ağacın (kütüğün) arasına asarlar. Bunu yaparken niyetlerini şu şekilde ifade ederler: "Biz onu yer ile gök arasında bırakıyoruz. Güneş ve yağmura maruz kalsın. Belki Allah acır da kurtulur." Ancak kurtuluş bu kadar kolay değildir. Sandık zamanla çürür ya da rüzgar, sandığı sürükleyerek götürür (İbn Fazlan, 1975:56).

Bulgar ülkesinde zeki ve bilgili olmak, herhangi bir kişi için büyük bir dezavantaj sayılır. İbn Fazlan, bu ülkede insanların zeki ve bilgili birini görmeleri halinde onu yakalayıp boynuna bir ip geçirdikten sonra ağaca astıklarını, bu şahsın parçalara ayrılıp yere düşünceye kadar ağaçta bu şekilde kaldığını bildirmiştir (İbn Fazlan, 1975:56). Müellif, zeki ve bilgili kişilerin bu toplumda neden kabul görmediği üzerine herhangi bir şey belirtmemiştir. Ayrıca bu ülkede de zina için öngörülen cezanın çok ağır olduğu görülmektedir. İbn Fazlan, kadınların ve erkeklerin birlikte nehirde çıplak yıkanmalarına rağmen hiçbir şekilde zina etmediklerini ve utanıp birbirlerinden kaçmadıklarını nakletmiştir. Ayrıca zina, bu ülkede en büyük suçlardandır. Zina suçunun işlenmesi halinde suçlu kişiler en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Müellifin ifade ettiğine göre içlerinden biri zina ederse, kim olursa olsun kimliğine ve konumuna bakılmaksızın dört kazık çakılarak zina edenin el ve ayakları bu kazıklara bağlanır. Sonra bu zina eden kişiler balta ile boynundan uyluklarına kadar yarılarak iki parçaya bölünür. Kadın ve erkeği ikiye ayırdıktan sonra vücut parçalarını bir ağaca asarlar (İbn Fazlan, 1975:57).

Ruslarda ise hırsızlık suçunun karşılığında verilen ceza çok ağırdır. Hırsızlık suçunu işleyenlerin boynuna sağlam bir ip bağlanır ve ağaca asılır. Bu kişiler rüzgarın ve yağmurun etkisiyle ip kopuncaya kadar ağaçta asılı vaziyette kalırlar (İbn Fazlan, 1975:69).

3.7.SEYAHATNAMEDE GEÇEN BAZI İLGİNÇ OLAYLAR

Bulgar hükümdarının ülkesinde gördüğü şeylerin çok ilginç olduğunu söyleyen İbn Fazlan bunlardan birini seyahatnamesine alarak şu şekilde anlatmıştır: "Onun ülkesinde (Bulgar hükümdarının) ilk kaldığımız gece güneş batmadan tam bir saat önce semanın iyice kızardığını gördüm. Gökten şiddetli sesler ve büyük bir gürültü geldiğini işittim. Başımı kaldırdım. Yakınımda ateş gibi kırmızı bir bulut vardı. Bu gürültü ve

sesler ondan geliyordu. Dikkatle baktım. Bulutun içinde insana ve hayvana benzeyen hayaller, bunların ellerinde yaylar, mızraklar ve kılıçlar bulunuyordu. Bu karartılara dikkatle bakıyor, iyice fark etmeye çalışıyordum. Tam bu sırada, buluta benzer başka bir bulut daha ortaya çıktı. Onda da insanlar, hayvanlar ve silahlar görünüyordu. Bir süvari birliğinin diğerine hücum ettiği gibi bu birliklerden biri, diğerinin üzerine saldırmaya başladı. Biz, bu durumdan çok korktuk. Allah'a yalvarmaya ve dua etmeye başladık. Yerliler ise bize gülüyorlar ve bu halimize hayret ediyorlardı" (İbn Fazlan , 1975:50). Bulut içerisinde iki birliğin birbirlerine girdiklerini, savaştıklarını sonrasında ise kaybolduklarını ifade eden İbn Fazlan, hükümdara bu görüntülerin ne anlama geldiğini sormuştur. Hükümdar ise seyyaha atalarından bu konu hakkında öğrendiklerini aktarmıştır. Hükümdarın anlattığına göre bu savaşanlar cin taifesinin müminleri ve kâfirleridir. Bu iki grup geçmişten bu yana her akşam gökyüzünde bu şekilde savaşır dururlar (İbn Fazlan, 1975:51).

İbn Fazlan'ın ifade ettiğine göre Tegin el Türki isimli kişi kendisine daha önce Bulgar Hükümdarı'nın ülkesinde iri yapılı bir adam bulunduğundan bahsetmiştir. Seyyah bu adamı merak etmiş ve hükümdara bu adamın kim olduğunu sormuş. Hükümdar, ülkesinde böyle bir adamın varlığını doğrulamış ancak öldüğünü de eklemiştir. Hükümdar'ın İbn Fazlan'a aktardığına göre bu adamın boyu on iki zira (Bir zira : 5-24 parmak kalınlığı.) uzunluğunda , başı kocaman bir kazan kadar , burnu bir karıştan büyük , gözleri çok iri, parmakları bir karıştan daha uzunmuş. Hiçbir şey konuşmuyor sadece yüzlerine bakıyormuş. Hükümdar kendilerine üç aylık mesafede bulunan Visû halkına mektup yazarak bu adam hakkında bilgi istemiş. Visû halkından gelen mektupta ise şu bilgiler varmış: " Bu adam, Ye'cûc ve Me'cûc kavmindendir. Onlar, bizden üç aylık mesafede olup çıplaktırlar. Bizimle onlar arasında deniz vardır. Onlar denizin öbür kıyısında yaşarlar. Hayvan gibi birbirleri ile çiftleşirler. Her gün, Allah onlar için denizden bir balık çıkarır. Her biri gelip bu balıktan, bıçakla kendisine ve ailesine yetecek kadar bir parça keser. Eğer lüzumundan fazla et alırsa onun ve ailesinin karınları ağrır. Bazen adam ve ailesi birden ölür. Herkes balıktan ihtiyaçları olan eti aldıktan sonra balık tekrar denize döner. Her gün bu şekilde geçinirler. Bizimle onlar arasında deniz vardır. Diğer taraflardan ise dağlarla çevrilidirler. Eskiden dışarı çıkmakta oldukları kapı ile aralarında Ye'cûc ve Me'cuc seddi bulunmaktadır. Allah onların meskûn ülkelere çıkmalarını isterse seddin açılması için bir sebep ortaya çıkarır.

Aramızdaki deniz kurur ve balıkların gelmesi kesilir" (İbn Fazlan, 1975:59). Seyyah, adamı merak edip akıbetini sormuştur. Hükümdar, İbn Fazlan'a bu adamın bir müddet yanlarında oturduğunu ancak onu gören her çocuğun öldüğünü, her hamile kadının çocuk düşürdüğünü, bu adamın bir insanı yakaladığında onu öldürünceye kadar sıkıttığını söyler. Hükümdar, bu tehlikeli ve zarar veren davranışlarından ötürü adamı yüksek bir ağaca asar ve adam ağacın üzerinde asılı vaziyette iken ölür. Hükümdar İbn Fazlan'a ormanın içinde bulunan kemikleri ve kafatasını gösterir. Seyyah, bu durum karşısında hayretler içinde kaldığını ifade eder (İbn Fazlan, 1975:60).

Müellif, Bulgar hükümdarının ülkesinde halkın söylentilerinden yola çıkarak bir hayvan ile ilgili bilgileri seyahatnamesinde kayıt altına almıştır. Çavşiz nehri yakınında geniş bir bozkırda deveden küçük, öküzden büyük, başı deve başına, kuyruğu öküz kuyruğuna, gövdesi katır gövdesine, tırnakları öküz tırnağına benzeyen, başının ortasında kalın ve yuvarlak ancak uca doğru gittikçe incelen bir boynuz bulunan bir hayvan vardır. Bu hayvan, bir süvari görürse üzerine hücum edermiş. Süvari ancak iyi koşan bir ata sahipse kurtulabilirmiş. Aksi takdirde adamı boynuzuyla atının üzerinden alarak havaya atar ve aşağıya düşerken tekrar boynuzuyla yakalamış. Süvariye karşı amansızca savaşan bu hayvan nedense süvarinin atına hiç dokunmamış. Halk arasında bu hayvanın ismi "Kerkeden" olarak anılmış (İbn Fazlan, 1975:61).

3.8.YÖNETİM KÜLTÜRÜ

İbn Fazlan, geçmiş olduğu ülkelerdeki idare şekillerine ve yönetim ile ilgili uygulamalara ilişkin gözlemlerini de aktarmıştır. Seyyahın aktardığına göre Bulgar Hükümdarı, Hazar Hükümdarına bağlılığını bildirmiştir. Bu bağlılığın karşılığında her sene ülkesinde bulunan her bir ev için Hazar Hükümdarına bir samur kürk vergi vermek mecburiyetindedir. Yine Hazar ülkesinden Bulgar ülkesine bir ticaret gemisi gelirse, hükümdar gemiye girip içindeki eşyaları sayar ve bu eşyaların onda birini gümrük vergisi olarak almış. Ticaret için getirilen köleler sayılır her on köleden biri hükümdarın hissesi olarak alınmış (İbn Fazlan, 1975:63).

Seyyah, Rus hükümdarının yönetimi ile ilgili bilgiler verir. İfade ettiğine göre Rus hükümdarının adetlerinden biri kahraman olması şartıyla güvendiği adamlarından dört yüz kişiyi sarayında bulundurmadır. Seçilen bu kişiler gözü kara kişilerdir. Hükümdarla birlikte ölmekten ve onun uğrunda canlarını feda etmekten çekinmezler.

Bu adamların her birine ait hizmetini gören, başını yıkayan, yiyeceğini ve içeceğini hazırlayan bir cariyesi vardır. Ayrıca cinsel ihtiyaçlarını karşılayan başka bir cariyeleri daha vardır. Hükümdar, mücevherlerle süslenmiş büyük bir tahta sahiptir. Bu bahsi geçen dört yüz kişi, hükümdarın tahtının altında otururlar. Hükümdarla birlikte tahtın üzerinde kırk cariyeye daha oturur. Hükümdar bazen cariyelerden seçtiği birisiyle tahtın üzerinde ve kendisini koruyan adamların gözü önünde cinsel münasebette bulunur. Tuvalet ihtiyacını gidermek isterse kendisine bir leğen getirilir. Hükümdar ihtiyacını bu leğen içine yapar. Atına binmek istediği zaman atını tahtının yanına getirirler. Hükümdar tahtın üzerinden atına biner. Hükümdarın orduyu idare eden, şavaşa giden ve devlet işlerinde kendisine vekalet eden bir halifesi (vekili) vardır (İbn Fazlan, 1975:75).

Seyahatnamede Hazarların yönetim şekli ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre Hazarların hükümdarına Hakan denilmektedir. Hakan ancak dört ayda bir o da gezinti için dışarı çıkar. Hakan "Büyük Hakan" olarak anılır. Büyük Hakan'ın bir de vekili vardır. Buna ise "Hakan Beh" derler. Hakan Beh orduya kumanda eder, harbe gider, memleket işlerini yürütür, halk arasına çıkar ve halkla muhatap olur. Ülke etrafındaki hükümdarlar bağlılıklarını ona arz ederler. Hakan Beh, mütevazı, sakin ve mahcup birisidir. Her gün yalın ayak bir vaziyette ve elinde bir sopa ile Büyük Hakan'ın huzuruna çıkar. Hakan'ın huzuruna girip selam verince Büyük Hakan'ın önünde elindeki sopayı yakar. Daha sonra tahtın üzerine çıkıp Büyük Hakan'ın sağında bir yerde oturur. Hakan Beh'e "Kündür Hakan" denilen bir kişi vekâlet eder. Kündür Hakan'a ise "Çavşigir" denilen bir adam vekâlet eder. Meclis tertip etmemek ve kimse ile konuşmamak Büyük Hakan'ın âdetidir. Kendisi ile muhatap olan tek kişi ise Hakan Beh'dir. Antlaşmalar ve tayinler yapmak, cezalar vermek ve memleket idaresiyle meşgul olmak Hakan Beh'in görevidir. Büyük Hakan'ın hiç kimse ile muhatap olmamasının ve konuşmamasının nedeni hakkında seyyah bir şey söylememiştir. Hazar Hakanı, sarayında daima yirmi beş tane kadın bulundurur. Bu kadınların her biri komşu ülke hükümdarlarının kızlarıdır. Kimisini rızası ile kimisini ise zorla almıştır. Ayrıca odalık olarak sahiplendiği altmış cariyesi daha vardır (İbn Fazlan, 1975:77). İbn Fazlan, Hazar Hükümdarı hakkında şu bilgileri de kaydetmiştir: " Büyük Hakan atına binip yardımcılarını ile bir yere hareket ederse, diğer askerler de hayvanlarına binip onunla birlikte hareket ederler. Yürüyüşü esnasında, onunla birlikleri arasında bir millik mesafe bulunur. Teb'âsından onu gören herkes hemen önünde secdeye kapanır. Kimse o

geçinceye kadar secdeden başını kaldırmaz. Hakanların hükümdarlık müddeti en fazla kırk senedir. Hükümdarlıkta geçirdikleri süre, kendileri için tayin edilen süreden bir gün dahi fazla olsa teb'ası ve yardımcıları Onu öldürürler. Öldürme gerekçesi olarak -Bu bunadı ve beyni sulandı- derler" (İbn Fazlan, 1975:78).

Hazarlarda savaşta mağlup olmanın bedeli çok ağır ödettilir. Savaşta mağlup olmak neredeyse ölümlle eşdeğer bir durumdur Bu nedenle askerler, savaşı kazanmak için elinden geleni yapmalıdır. İbn Fazlan, savaşı kaybetmenin sonuçları ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: "Hakan bir yere asker gönderirse, bu askerler herhangi bir şekilde ve hiçbir sebeple muharebeden kaçmazlar. Mağlup olurlarsa, dönenlerin hepsi öldürülürler. Onun kumandanları ve vekili (Hakan Beh) mağlup olup geri dönerlerse, onları, kadınlarını ve çocuklarını huzuruna getirir. Onların gözleri önünde kadınlarını ve çocuklarını başkalarına hibe eder. Aynı şekilde, hayvanlarını, silahlarını ve evlerini de başkalarına verir. Bazen, onları ikişer parçaya bölerek cesetlerini çarmlıya gerer. Bazen de boyunlarından ağaca astırır. Nadiren affederek onları seyis yapar" (İbn Fazlan, 1975:78).

İncelemeye konu bir başka yönetim şekli de Oğuzların yönetim şeklidir. Tarihte Oğuzlardaki yönetim anlayışının bir çeşit demokrasiyi andırdığı söylenebilir. Çünkü boyların bir araya gelmesiyle oluşan ve bir konfederasyon görünümünde olan Oğuz Yabgu devletinde beyler ve yabgu sık sık bir araya gelirler, devlet ile ilgili meseleleri görüşürler ve bir karara bağlarlardı (Kayhan, 2011:217). İbn Fazlan, bu bilgiyi doğrulayan bir olaya şahit olmuştur. Şöyle ki heyet olarak Oğuzların ordu kumandanı olan el-Katağan oğlu Etrak 'ı ziyaret ettiklerinde ayrılmak için izin istedikleri vakit kumandan, rütbe olarak kendisinden sonra gelen Tarhan, Yınal ve İlguz isimli kumandanları çağırarak onlara hitaben " Bunlar Arap hükümdarının, Almuş b. Şilki'ye gönderdiği elçilerdir. Size danışmadan onları bırakmak istemedim" demiştir. Bunun üzerine kumandanlar bu durumu kendi aralarında tartışıp değerlendirmişlerdir. Kumandanlardan Tarhan, bu tartışmada daha önce böyle bir durumla karşılaşmadıklarını, İbn Fazlan'ın da içinde bulunduğu bu heyetin kendilerine tuzak kurabileceğini, dolayısıyla hain saldırıya maruz kalabileceklerini ileri sürmüştür. Başka bir kumandan heyettekilerin eşyalarını alarak gönderilmeleri gerektiğini belirtmiş, kumandanlardan biri de bu heyetin Hazar Hükümdarı yanında bulunan esirlerle değiştirilebileceği görüşünü savunmuştur. Bu tartışma yedi gün sürmüştür.

SONUÇ

Suyun yeryüzünde akması anlamındaki “Seyh” kökünden türeyen seyahat kavramı, insanın yeryüzündeki yürüme ve gezme serüvenini ifade eden bir kavramdır. İnsan doğduğu ve yaşadığı mekâna çivili bir varlık değildir. İnsandaki merak duygusu, yeryüzünü keşfetme yolunda etkin bir rol oynar. Dolayısıyla insanoğlu bu dünyada gezer, görür, bakar, hayret eder, tanır, bilir ve bildiğini paylaşır. Hayata, canlıya ve mekâna dair bir bakış yeteneğine sahip olur. Bu bakış; insanın ufkunu açar, ona bir ferahlık verir, fikir dünyasını zenginleştirir. Seyahat sayesinde kendi benliğini keşfeden insan artık kabına sığmaz olur ve seyahatin cazibesine tutulur. Pir Sultan Abdal'ın deyimiyle seyyah olup bu âlemi dolaşır durur. Bu nedenle seyahat, insan için vazgeçilmez bir uğraştır. Dizginlenemeyen bir tutkudur. Ömrü seyahat ile geçen bir insan, sadece mekânları değil aynı zamanda kendi benliğini keşfeder ve bu keşif sonunda aradığı mutluluğun tadına bir nebze de olsa varır.

Descartes'e atfen söylenen bir söz vardır. Descartes; “Seyahat, başka yüzyıllardan insanlarla konuşmak gibidir” der. Bu yüzden seyahatnamelerin ilgi çekici bir tarafı vardır. Seyahatname insanı zaman denilen tünelin içerisinde oradan oraya savurup duran sihirli bir uçan halı gibidir. Seyahatnameleri okurken ve incelerken yüzyıllar öncesinde yaşamış kavimlerin ve toplulukların arasında yaşıyor gibi olursunuz. Bu zaman zarfında hayret duygularınız kamçılanır. Sanki seyahatnamede zikredilen insanlarla birlikte yaşarsınız, onların sofrasında yer içersiniz, onlarla birlikte savaflara katılırsınız, neredeyse onların tüm sırlarına vakıf olursunuz. Şaşkınlığınız o kadar artar ki gezindiğiniz bu zaman tüneline yaşadığınız zaman dilimine bir türlü dönmek istemezsiniz. Bu yüzden seyahatnameler geçmişin aynası gibidirler.

Seyahat kişinin kemâlat yolunda ilerlemesi için de önemli bir araçtır. Sıkıntıları göğüsleme gücüne erişme, sabır ve tevekkül ile hareket etme, seyahatnamenin kişiye sağladığı büyük kazanımlardandır. Ayrıca seyahat sonucu gerçekleşen etkileşimler kişinin maddi ve manevi ilerleyişine, bilgi ve kültür hazinesinin genişlemesine imkân hazırlar.

Çalışmamızda üzerinde durulan iki seyahatnamenin bir arada olması çok önemli sonuçların açığa çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bu durum bize rahat bir kıyas yapma imkânı tanımıştır. Her iki seyahatnamenin yazıldığı dönem Orta Çağ'ı kapsamaktadır. Gezilen coğrafyalar ve kültürler farklıdır. Seyahatnameler kıyaslandığında ortaya çıkan

bu farklılıklar, insanı hayrete düşürecek düzeydedir. İbn Cübeyr'in seyahatnamesinde İslam medeniyetinin şekillendirdiği bir coğrafya varken İbn Fazlan'ın seyahatnamesinde ise bu medeniyetten izler taşımayan başka bir coğrafya mevcuttur. Nitekim İbn Fazlan'ın seyahati boyunca gözlemlendiği olaylar karşısında yaşadığı kültür şoku bu görüşü desteklemektedir. İslam dininin şekillendirdiği toplumsal yapılar ile başka dinlerin ve inançların şekillendirdiği toplumsal yapıların karşılaştırılmasına imkân tanıyan bu araştırma, medeniyetlerin yaslandığı temel değerler sisteminin toplumu değiştirme ve dönüştürmedeki gücünü göstermektedir. İbn Cübeyr'in yansıttığı dünyada sanat ve düşünce alanında büyük ilerlemelerin katedildiği bir cephe görülmektedir. Seyyahın gittiği yerlerde ilim meclislerine katılması, ünlü ilim adamları ile görüşme isteği, birçok eseri estetik bakış açısıyla değerlendirmesi bu görüşü desteklemektedir. O günün İslam dünyası, insanların her türlü sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı; sosyal donatıları, hanları, hamamları, vakıfları, ilim meclisleri ve hastaneleri ile dikkat çeken bir dünyadır. İbn Fazlan'ın gezdiği dünya ise insana dair çok ağır yaptırımların olduğu, ahlaki kaygıların ön planda tutulmadığı ilime, düşünceye ve sanata susamış ilkel kültürlerin hakim olduğu bir dünyadır.

Seyahatnamelerde inceleme konusu yapılan toplumsal yapılarda görülen sorunların günümüzde de aynen devam ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; İbn Cübeyr cenaze törenini aktarırken katılanların lakapları ile sesli bir şekilde ilan edildiğini ve kişilerin daha çok kimliklerine önem verildiğini söylemiştir. Toplumda etkin bir yere sahip olduğu anlaşılan bu insanların bir cenaze töreninde ön plana çıkartılması o dönemin toplumunda yer tutan toplumsal farklılaşmanın ve toplumsal tabakalaşmanın varlığını göstermektedir. İbn Cübeyr'in kervanındaki insanlardan yüksek vergilerin alınması ve yaşanan rüşvet olayları bu iki olgunun köklü bir geçmişi olduğunu göstermektedir. Yolculuklarda yaşanan eşkıya baskınları ve soygunlar, Orta Çağ yolculuklarında yaşanan sorunların niteliği hakkında bir fikir vermiştir. İbn Fazlan'ın seyahatnamesi, Orta Çağ döneminin Türkleri hakkında çok önemli bilgilerin verildiği önemli bir kaynak niteliğindedir. İbn Cübeyr'in seyahatnamesi de Orta Çağ'da hac görevini ifa edenler için iyi bir hac rehberi olma görevini üstlenmiştir.

Tarihin her döneminde olduğu gibi o dönemde de yönetimleri meşgul eden ve düzeni bozma gayreti güden yapılar olmuştur. Şiilerin sergiledikleri uyumsuz ve geçimsiz davranışlar, İsmaililerin sapkın ve ifsad edici çalışmaları, Kürtlerin yolcu

kervanlarına yönelik olarak yapmış oldukları baskın ve yağma faaliyetleri dönemin toplumsal düzenini tehdit eden hareketlerdendir.

Seyyah İbn Cübeyr, Sicilya Adasındaki idare biçimini beğenmiş ve ilginç bulmuştur. Bu yönetim sisteminin Müslümanlara yakın olmasının nedeni adadaki Hristiyan yöneticilerin idare etme yöntemini Müslüman Fatihlerden öğrenmesidir. Anlaşıyor ki; tecrübe ve ilim insanlığın ortak mirasıdır. İnsanlığın menfaatine olabilecek herhangi bir uygulamadan herkesin istifade edebilmesi gerekir. Tecrübe ile oluşan ilmî birikimlerin hiçbir ayırım gözetmeksizin insanlığın istifadesine sunulması medeniyetin gelişimini hızlandırır.

Seyahatnamelerin yazıldığı dönemde kentlerin farklı kültürlerle sahip olduğu ve bu kültürleri muhafaza ettikleri görülmektedir. Birbirine yakın olsa dahi her kentin ve bu kentte ikamet eden insanların kendilerine özgü kültürleri ve farklı özellikleri mevcuttur. Küreselleşmenin bir sonucu olarak tek tip insan modeli oluşturma gayretleri göz önünde bulundurulduğunda kent kimliğinin korunması için değişik kültürlerin yaşatılması ve bu zenginliğin muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesi kendisine sağlam bir zemin bulmaktadır.

Seyahatnamelerden anlaşıldığı üzere bugün olduğu gibi geçmişte de kentlerin nüfus yoğunluğunu etkileyen nedenlerin başında kamu hizmetlerinin geldiği görülmektedir. Yine geçmişte kentlerin en önemli sorunlarından birinin güvenlik sorunu olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Fazlan'ın seyahatnamesinden çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri, ülkeler arası işbirliği ve dayanışmanın tarihin her döneminde mevcudiyetini koruyan bir olgu olduğudur. Zayıf olan devletler ayakta kalabilmek için her zaman güçlü bir devlete yaslanmayı ve onun gölgesinde bulunmayı tercih etmiştir. Nitekim Hazar yönetimi karşısında kendini tehlikede gören Bulgar hükümdarının Abbasi halifesinden yardım isteme nedeninin altında yatan gerçek bu durumla bağlantılıdır.

Doğu ve Batı seyahatnamelerini temellendiren ontolojik amaçların karşılaştırılması, seyahatnamelerin içeriğini şekillendiren felsefeyi anlama bakımından büyük bir önem taşır. Dolayısıyla Müslümanların seyahatlerine hangi saiklerle çıktığını bilmek, araştırma konusu olan seyahatnameleri daha iyi kavramamıza ışık tutacaktır. Bu saiklerin başında ise ilim ve irfana olan karşı konulmaz bir tutku gelmektedir. Şurası bir gerçek ki, Orta Çağ'da yapılan seyahatler imkânların çok kısıtlı olduğu, çilelerle

yoğrulmuş seyahatlerdir. Yokluğun ve açlığın kol gezdiği bir dönemde neredeyse bütün imkânlarını kullanarak yolculuğa çıkan Orta Çağ'ın Müslüman seyyahları, İslam medeniyetinin gelişmesine ve ilerlemesine büyük katkılar sunmuşlardır. Özellikle Arap seyyahların seyahatname edebiyatının belli bir noktaya ulaşmasında çok büyük emekleri vardır.

Olayların ve olguların zamanla bağlantılı olarak dönemin koşullarına göre tahlil edilmesi toplum hakkında edinilen bilgi ve tecrübenin zenginleşmesine olumlu etkilerde bulunmuştur. Bu nedenle araştırma konusu seyahatnamelerde irdeleme konusu yapılan toplumsal yapının değişim ve dönüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için seyyah aktarımlarının çok iyi analiz edilmesi, tarih ve edebiyat arasına sıkıştırılmış olan seyahatname araştırmalarının sosyoloji zeminine taşınarak sistemli bir araştırma sürecinin inşa edilmesi gerekir. Disiplinler arası işbirliği esasına dayalı iyi bir çalışma sisteminin tesis edilmesi, nitelikli ve sağlıklı sonuçlar alınmasına zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle bu tür araştırmalarda disiplinler arası yardımlaşma ve işbirliğinin sağlanması konusu bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç olarak araştırma konusu her iki seyahatname içeriğinde konumlanmış olan sosyolojik unsurların irdelenmesi, döneme ait toplumsal yapıyı, toplumsal ilişkileri, kültürü, eylemleri, düşünceyi ve birikimi anlama ve anlamlandırmada büyük fırsatlar doğurmuştur. Bu fırsatı iyi kullanmak ve çalışma sonunda elde edilen verilerle bugünün problemlerine ışık tutabilecek ve çözüm olabilecek alternatif uygulamalar üzerine kafa yorabilmek, araştırmanın sağlayacağı en büyük kazanımlardan biri olacaktır.

KAYNAKÇA

ACAR, Abdurrahman (2004), *İbn Cübeyr Seyahatnamesinde Dinsel Hoşgörü*. İslami Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2, ss: 128-138.

AGACANOV, Sergey Grigoreviç (2015), *Oğuzlar*. (Çev-Ekber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev) İstanbul: Selenge Yayınları.

AĞAYEV, Elnur (2010), *Karçinzade Süleyman Şükrü'nün Gözüyle Azerbaycan*. Karadeniz Araştırmaları, Sayı:27, ss: 105-139.

AKDOĞAN Ali, (2004), *Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

AKIN, Mahmut Hakkı (2011), "*Seyahat ve Değişim* ". Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı:74/175/176, ss: 122-125.

AKTAY, Yasin (2010), *Korku ve İktidar*. İstanbul: Pınar Yayınları.

ALTAN, Ebru (2013), *Renaud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)*, Tarih Dergisi, Sayı: 55, ss:1-30.

ALVER, Köksal (2010), *Siteril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2011). *Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür*. (Editör: Köksal Alver ve Necmettin Doğan), *Kültür Sosyolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2011), "*Tebdil-i Mekân: Seyahatın Anlamı Üzerine* ". Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss: 74-76.

ALVER, Köksal (2012a), *Edebiyatın Sosyolojisi ve Hayat* .(Editör: Köksal Alver). *Edebiyat Sosyolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2012b), *Edebiyatın Sosyolojik İmkânı*. (Editör: Köksal Alver). *Edebiyat Sosyolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2012a), *Bir Kenti Keşfetmek*. (Editör: Köksal Alver). Kent Sosyolojisi. Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2012b), *Kent İmgesi*. (Editör: Köksal Alver). Kent Sosyolojisi. Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2012c), *Komşuluk*. (Editör: Köksal Alver). Kent Sosyolojisi. Ankara: Hece Yayınları.

ALVER, Köksal (2013), *Komşu Kimdir*, Sosyoloji Divanı, Sayı:2, ss:23-36.

ALVER, Köksal (2013), *Taşra Halleri*, Sosyoloji Divanı, Sayı:1, ss:11-23.

ANDAÇ, Feridun (2011), *Geçen Zamanın İzinde: Kentler*. İstanbul Heyemola Yayınları.

ANDI, M.Fatih (2005), *Bir Medeniyet Algılaması Olarak Ahmet Midhat Efendi'nin Parisi*. İlmî Araştırmalar Dergisi. Sayı: 20, ss:7-25.

ASİLTÜRK, Baki (2009), *Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler*. Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı : 1, 911- 995.

ATAY, Mahmut(2013), Mahmut Atay ile Sosyoloji Sohbeti, Sosyoloji Divanı, Sayı:1, ss:131-138.

AYDEMİR, M.Ali(2014),*Toplumsal Tipler*, Sosyoloji Divanı, Sayı:3, ss:9-12.

BARTHOLD,Vasilij Vladimiroviç (2015), *Orta Asya Türk Tarihi*. İstanbul: Divan Kitap.

BAYRAKTAR, Osman (2011), "*Yolun Öğrettikleri*" . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss: 85-87.

BİÇER, Bekir (2013), *Orta Çağda Kürtler ve Türkler*. The Journal of Academic Social Science Studies Sayı: 6, ss: 231-261.

ÇAĞRICI, Mustafa (2009), *Seyahat*. Diyanet İslam Ansiklopedisi,Cilt : 37,ss:7-9.

ÇAKMAK, Muharrem (2009), *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım- Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu-* . Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 4, ss:127-148.

ÇETİN, Zeynep. (2014), *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Aydın ve Çevresi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2, ss:30-60.

DUMAN, Seyfettin (2011), "*Seyahati Tercüme-i Hakikat Olarak Algılamak Yahut Tanzimat ve Serveti Fünun Edebiyatında Seyahat* " . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss:151-176.

GÖMEÇ, Sadettin (1998), *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, ss:38-51.

GÜNDÜZ, Mustafa (2004), *Sosyoloji Çalışmalarında Anı ve Hatırat Türü Eserlerden Yararlanma*. Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 162 (bkz. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/162/gunduz.htm>)

GÜRBÜZ, Osman (2012), *İktidara Uzanan Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni*. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 22, ss: 387-405.

İBN Cübeyr, (2008), *Endülüsten Kutsal Topraklara.*(Çev.İsmail Güler) . İstanbul: Selenge Yayınları.

İBN Fazlan, (1975), *İbn Fazlan Seyahatnâmesi.* (Çev.Ramazan Şeşen). İstanbul: Bedir Yayınevi.

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal (1999), *İbn Cübeyr.* Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt :19, ss:400-402.

KAYHAN, Hüseyin (2011), *Selçuklulardan Safevîlere Türkmen Meselesi.* History Studies , International Journal of History , Sayı: 3, ss: 215-224.

KAZICI, Ziya (2011), *Müslüman-Hıristiyan İlişkileri Tarihi.* İstanbul: Kayihan Yayınları.

KENAN, Seyfi -Editör- (2010), *Erken Klasik Dönemden XVIII.Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa. Seyahat, Karşılaştırma ve Etkileşim.* 80. Akademik Araştırmalar Dizisi. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. Ss:189-252.

KOÇKUZU, Ali Osman (1990), *Sosyal Ve Kültürel Hayat Açısından İbn Cübeyr Seyahatnamesine Göre Fırat Havzası.* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, ss: 41-55.

KOÇKUZU, Ali Osman (2009), *Endülüs'te Coğrafya ve Coğrafyacılar.* İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi, Sayı :14 , ss: 61-77.

KOÇYİĞİT, Ömer (2012), *İbn Battûta Seyahatnamesi.* Rihle Dergisi, Sayı:18 , ss:161-165.

KORKMAZ, Arif (2011), *Mehmed Said Paşa Sefaretnamesi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme.* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 32 , ss:201-236.

KÖKTÜRK, Şahin (2011), *"Halk Edebiyatında Seyahat"* . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss: 145-150.

MACİT, Yunus (2012), *Seyahatnamelerde Hadis Kültürü.* Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol.7/3, 2815-2836.

MADEN, Sedat (2008), *Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları.* A.Ü . Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 37, ss:147-158.

MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih (1999), *İbn Fadlân*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt :19, ss:477- 479.

OKUMUŞ, Ejder.(2011), "Evliye Çelebi'yi Okumak Anlamak " . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss: 277-292.

ONAY, İbrahim (2013), *İslamiyetten Önce Türklerde Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları*. Jasss International Journal of Social Science / Jasss Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı : 3, ss: 479-490.

ÖZ, Mustafa (2001), *İsmâiliyye*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt :23, ss:128-133.

ÖZDEMİR, Mehmet (2006), *Muvahhidler*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt :31, ss:410-412.

ÖZGÜL, Nâlan Yıldız (2011), "Kalem Süvârisinin Metafizik Seyahati" . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss:42-51.

POLAT, İbrahim Ethem (2006), *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*. Ankara: Vadi Yayınları.

ROUX, Jean-Paul (2001), *Orta Asya-Tarih ve Uygarlık*. (Çev. Lale Arslan).İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

SAĞIR, Adem (2012), *Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı : 4, ss:2675-2695.

SERİNSU, Ahmet Nedim (2009), *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

SİNANOĞLU, A.Faruk (2006), *Busbecq'in Türk Mektupları Üzerine Toplum Bilim Açısından Değerlendirmeler*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı: 2, ss:223-232.

ŞAHİN, Aslıhan (2015), *Geçmişe Yolculuk:Kültür Turizmi* T.C Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Dergisi, Sayı:14, ss:6-9.

ŞEŞEN, Ramazan (2009), *Selâhaddîn-i Eyyubi* .Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt :36, ss:337-340.

ŞİRİN, İbrahim (2012), *Batılı Seyyahların İzleniminde Sûfîler*. Sufi Araştırmaları- Sufi Studies, Sayı:5, ss:25- 45.

TAŞDELEN, Vefa (2011), "Felsefe: Döne Dolaşa " . Hece Dergisi, (Gezi Özel

Sayı), Sayı: 174/175/176, ss: 29-41.

TEKİN, Ömer Akgün (2014), *İslami Turizm: Dünyadaki ve Türkiye'deki Genel Durum Üzerine Bir İnceleme*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of International Social Research, Sayı:29, ss: 750-766.

TOGAN , Ahmet Zeki Velidi (2015), *Oğuzların Hıristiyanlığı Meselesine Aid.* (Çev. Muhammet Kemaloğlu) Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7, ss: 213-225.

TOUATI, Hauarı (2004), *Orta Çağ'da İslam ve Seyahat-Bir Alim Uğraşısının Tarihi ve Antropolojisi.* (Çev.Ali Berkay).İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.

TURAN, Osman (1978), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi.* İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

UĞURLU, Serdar (2012), *Eski Türklerin Dini.* AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, ss: 323-335.

USTA, Aydın (2008), *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

VAROL, M.Bahaüddin (2009), *Endülü's'te Coğrafya ve Coğrafyacılar. İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi* Dergisi(İSTEM). Sayı:14, ss:61-77.

VOLTAİRE (1975), *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler.* (Çev.Osman Yenseni). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YALSIZUÇANLAR, Sadık (2011), *"Bir İletişim Dili Olarak Seyahatname"* . Hece Dergisi, (Gezi Özel Sayısı), Sayı: 174/175/176, ss:56-61.

YAZICI, Hüseyin (2007), *Arap Edebiyatına Bir Bakış. Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 9, ss: 99-121.

YAZIR, Elmalılı M.Hamdi (2010), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli.* Ankara : Nuh Yayıncılık.

YILMAZ, Özgür (2013), *Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri.* Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı:2 ss: 587-614.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (2004), *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Orta Çağ'da Türkler.* (İbn Havkal,İstahri, Kudame B. Ca'fer,İbn Fakih,İbn Rusteh,El Ya'kubi,İbn Hurdazbi) İstanbul : Gelenek Yayıncılık.

ZARİPOVA, Çetin (2005), *Çulpan. Rokatatar Halk Destanı "İdegey"de Geçiş Dönemleri.* Gazi Üniversitesi I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirisi,ss:1-18.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Musa BAKIRCI
Doğum Yeri:	Siirt
Doğum Tarihi:	01/01/74
Medeni Durumu:	
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	Sakarya ilköğretim okulu
Ortaöğretim:	Gazi Ortaokulu
Lise:	Keçiören Adalet Meslek Lisesi
Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Becerileri:	
İlgi Alanları:	
İşDeneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	
AldığıÖdüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	0 505 728 66 45
Adres:	mbakir126@hotmail.com

imza